

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ВИДАННЯ РЕКОМЕНДОВАНЕ ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА
UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ КАТЕГОРІЇ «Б»

ВИДАВЕЦЬ: РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ЗАСНОВНИКИ: ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ЦЕНТР КОНСТИТУЦІЙНИХ ІНІЦІАТИВ

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ГОЛОВНІ РЕДАКТОРИ: ОЛЕНА БОРИСЛАВСЬКА, СЕРГІЙ РІЗНИК

Український часопис конституційного права має на меті створення платформи для фахового обговорення сучасних проблем конституціоналізму та поширення якісного контенту з цієї проблематики, передусім для українського читача.

ЧАСОПИС ВНЕСЕНО ДО ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ
СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ КВ 22166-12066Р ВІД 07.06.2016 РОКУ

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ

ЗМІСТ

НАУКОВІ СТАТТІ /

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ТА ЕФЕКТИВНЕ ПРАВЛІННЯ 3

Дмитро Терлецький

ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ: ДОКТРИНА ТА ПРАКТИКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН 19

Дмитро Белов, Мирослава Белова

ДЕРЖАВНА МОВА ЯК ЧИННИК (ФОРМА) КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ:

ІСТОРИЧНІ ПАРАДОКСИ ТА НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ 26

Володимир Кобрин

ДЕРЖАВНА МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ 1991-2021 РОКІВ:

ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ 39

Ігор Бойко

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ 51

Юлія Адамів

СЛОВО МОЛОДИМ НАУКОВЦЯМ/

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В СВІТЛІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА 61

Марта Бобко

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОГЛЯД / 69

УДК 342.4

doi.org/10.30970/jcl.2.2023.1

Дмитро Терлецький

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
Одеса, Україна
ORCID ID: 0000-0003-4588-7517
E-mail: trifiloff@gmail.com

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ТА ЕФЕКТИВНЕ ПРАВЛІННЯ CONSTITUTIONALISM AND EFFECTIVE GOVERNMENT

Dmytro Terletsykyi

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Chair of the Department of Constitutional Law, National University "Odesa Law Academy", Odesa, Ukraine

Abstract | Recognizing the significance of historicity and historic nature of constitutionalism, explaining its emergence and development without a historically grounded analysis is implausible. In this article, I seek to demonstrate that the phenomenon of constitutionalism is an achievement of the Modern Period of history and is substantively intertwined with the phenomenon of the modern state, its emergence, and evolution.

Acknowledging the depth, longevity, and contentiousness of the discourse surrounding the concept of the state, I advocate the position that delineating the early, medieval, and modern state as interconnected yet distinct social phenomena, capable of coexisting historically on a global scale, does not negate their shared essential characteristic – the distinctive political organization of society. Furthermore, this perspective corresponds to their empirically validated non-identity. The genesis and progression of the state are neither linear nor exclusive processes. Moreover, the developmental trajectory of the state cannot be unreservedly depicted as an unequivocal and discreet transition from a simpler to a more complex form.

Constitutionalism reaches far deeper than merely opposing a societal system founded on unchecked power. It embodies, at the very least, the establishment and constraint of state authority, hence rendering the limitation of state power a necessary but insufficient hallmark of its essence. This latter aspect entails rejecting the dogmatic validation and formalization of the political authority of those vested with power purportedly by natural means, chance, or coercion. Simultaneously, it involves the recognition and realization of people's aspiration to establish institutions that facilitate their collaboration and coordination efforts to achieve objectives that they cannot attain individually.

The constitution of the realm of individual freedom is only feasible within a framework that enables and safeguards limited governance, which must concurrently be effective in pursuing objectives of both general and individual significance. This undeniably entails an altered perspective on the state, one that is perceived by individuals not solely, and not even predominantly, as a beast striving for more power that necessitates constant taming. The state also embodies the striving of people to establish institutions that enable their collaboration and harmonization of efforts to fulfil tasks beyond their individual capabilities. A state perceived in this manner cannot practically or normatively evade the resolution of economic, social, and security tasks,

notably those linked to poverty, healthcare, education, the environment, and ultimately, military security. Furthermore, it must aspire to address these tasks in the most efficient manner.

Keywords: constitutionalism, modern state, liberalism, effective government.

Анотація | Віддаючи належне історизму та історичності конституціоналізму, пояснити виникнення та розвиток якого без історично обґрунтованого аналізу – неможливо, у цій розвідці я прагну показати, що явище конституціоналізму є здобутком Нового періоду історії та змістовно пов'язане із явищем сучасної держави, його виникненням та розвитком.

Усвідомлюючи глибину, тривалість та полемічність дискусії щодо явища держави, я відстоюю позицію, за якою виділення ранньої, середньовічної та сучасної держави як пов'язаних, але окремих соціальних явищ, які у глобальному масштабі можуть співіснувати одне з одним історично, не заперечує їхньої спільної сутнісної ознаки – особливої політичної організації суспільства – і разом з тим відповідає їхній емпірично підтвердженій сутнісній нетотожності. Виникнення та розвиток держави не є ані однолінійним, ані безальтернативним процесом. Ба більше, процес розвитку явища держави так само не може бути беззастережно представлений як однозначно визначений недискретний перехід від більш простої до більш складної форми.

Конституціоналізм сягає значно глибше звичного протиставлення соціальної системі, яка заснована на безмежному свавіллі, та уособлює щонайменше конституювання та обмеження державної влади, і вже тому обмеження державної влади становить необхідну, але недостатню ознаку його сутності. Останнє визначає і заперечення догматичного підтвердження та формалізації політичного авторитету тих, хто наділяється владою ніби природнім шляхом або волею випадку чи насильства, і визнання та здійснення прагнення людей заснувати такі інституції, які уможливають їхню співпрацю та узгодження їхніх зусиль задля здійснення тих цілей, яких вони не здатні досягнути поодиночі.

Конституювання простору індивідуальної свободи особи є можливим тільки за такого порядку, який уможливає й забезпечує обмежене правління, яке водночас має бути дієвим при досягненні загально та індивідуально значущих цілей. Це, без сумніву, означає інший погляд на державу, яка сприймається людьми не тільки, і не стільки як звір, який прагне більшої влади і якого потрібно повсякчасно приборкувати. Держава також є уособленням прагнення людей заснувати такі інституції, які уможливають їхню співпрацю та узгодження їхніх зусиль задля реалізації тих завдань, яких вони не здатні досягнути поодиночі. Сприйнята у такий спосіб держава не може ані фактично, ані нормативно уникати вирішення тих економічних, соціальних і безпекових завдань, які, зокрема, пов'язані із бідністю, охороною здоров'я, освітою, навколишнім середовищем, зрештою, воєнною безпекою; більше того, вона має прагнути вирішити такі завдання у найбільш дієвий спосіб.

Ключові слова: конституціоналізм, сучасна держава, лібералізм, ефективне правління.

Навряд чи можна навести інший приклад настільки широко вживаного й затребуваного при осмисленні державного владарювання в усьому світі поняття з настільки релятивістським значенням, ніж конституціоналізм. Стверджуючи це, я найменше маю на увазі наявне майже безмежне різноманіття інтерпретаційних підходів, які позначають змістовно різне розуміння конституціоналізму як такого, його властивостей та ознак. Адже, видається, існує загальна згода з тим, що за своєю сутністю конституціоналізм уособлює обмеження державної влади та недопущення державного свавілля. Будь-яке змістовно різне розуміння конституціоналізму у такому разі є прийнятним, якщо тільки виражає й розкриває цю сутність. Але чи є конституціоналізм релевантним поняттям для концептуальної характеристики якісно різних станів державного владарювання безвідносно до визначених часових та просторових меж, відмінностей у культурних практиках та традиціях?

Постановка цього питання, яке, слід підкреслити, аж ніяк не є оригінальним – достатньо нагадати про конструювання 'ідеального типу' М. Вебера, 'стандартного' Г.Л.А. Гарта або 'центрального' випадку Дж. Фінніса – може і напевно викличе у обізнаного читача заперечення. Серед іншого можна зауважити, що поняття конституціоналізму являє абстракцію концептуального рівня, з

якою може бути співвіднесена дійсність у її розвитку, але яка не здатна всеосяжно охопити цю дійсність. Конституціоналізм, отже, втілює узагальнений образ певних атрибутів державного владарювання в його розвитку за конкретних, але змінних умов і має своїм смисловим значенням тільки загальні та суттєві властивості цього явища соціальної дійсності. Інакше кажучи, йдеться про форму вираження складного смислу, що прагне до стислості, мінімальності. Певний інтерпретаційний підхід до розуміння конституціоналізму при цьому не повинен включати чи віддзеркалювати усі інші незлічені та різноманітні підходи, а різниця між певними підходами завжди є проявом розходження при визначенні значення та значущості складників узагальненого образу, який не збігається, не може і не має збігатися з кожним конкретним випадком.

Питання, чи відповідає певний стан державного владарювання у взаємозв'язку його властивостей такому узагальненому образу, тоді є питанням міри відповідності, що неминує зумовлює визнання багатоманіття можливих варіантів відповідності як такої. З цієї причини державне владарювання, наприклад, сучасних нам Великої Британії, Білорусі та Північної Кореї втілює міру їхньої відповідності 'ідеальному типу', 'стандартному' або 'центральному випадку', які, без сумніву, є засобом, а не кінцевим результатом пізнання соціальної дійсності. Тому та обставина, що з-поміж наведених прикладів міра відповідності Великої Британії є іншою, ймовірно, зовсім іншою, ніж Білорусі чи Північної Кореї, показує, що жоден з цих прикладів повною мірою не відповідає і не може відповідати конституціоналізму як понятійній формі вираження складного смислу, але це не заперечує і не виключає того, що у кожному прикладі йдеться саме про обмеження державної влади.

Такий висновок, однак, є резонним тільки у разі зведення усього смислового значення конституціоналізму до обмеження державної влади і, отже, недопущення державного свавілля в якнайбільше недиференційованому вигляді та ідентифікації цього абсолютизованого узагальнення як його єдиної загальної та суттєвої ознаки. Виступаючи проти такої методологічної настанови, обмежусь наразі твердженням, що конституціоналізм сягає значно глибше звичного протиставлення соціальної системі, яка заснована на безмежному свавіллі, та уособлює щонайменше конституювання та обмеження державної влади, і вже тому обмеження державної влади становить необхідну, але недостатню ознаку його сутності.

Продовжуючи, можна зіставити державне владарювання сучасної Північної Кореї й, приміром, давньогрецького полісу Афіни чи козацької держави – Війська Запорозького, як воно було означено «Домовленостями і установленнями про права і вольності Війська Запорозького»¹, які й у наукових джерелах нерідко, але однак безпідставно² ідентифікують як конституцію, зокрема як 'першу в світі'³ чи 'першу європейську'⁴ конституцію. Щодо кожного з наведених прикладів так само можна дійти висновку про певну міру його відповідності конституціоналізму як понятійній формі вираження складного смислу.

Такий висновок методологічно ґрунтується на поширенні сучасного уявлення про конституціоналізм та сучасного розуміння смислового значення цього поняття, в усьому різноманітті інтерпретаційних підходів, на державне владарювання різних історичних періодів, зокрема тих, які, власне, передують і впровадженню поняття конституціоналізму в науково-публіцистичний обіг, і,

¹Чухліб Т.В. Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорозького 1710. Енциклопедія історії України: Т. 8. Па - Прик / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2011. С. 24-28.

²Головатий С. Золота корона української правничої спадщини. *Конституційна традиція української державності* / відп. ред. С. Головатий /упоряд. М. Трофимук, О. Трофимук, Д. Гордієнко, О. Середа; Київ : Всеукраїнська правознавсна організація "Меморіал" імені Василя Стуса. Юридичне видавництво "Право України", 2021. С. 210-231.

³Шульженко Ф.П., Андрусяк Т.Г. Історія політичних і правових вчень : навчальний посібник. 2-е вид., стер. Київ: Юрінком Інтер, 2001. С. 191.

⁴"Пакти і Конституції" Української козацької держави : (до 300-річчя укладення) / НАН України, Ін-т історії України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.] ; [упоряд.: М. Трофимчук, Т. Чухліб ; редкол. В. Смолій (відп. ред.) та ін.]. Львів : Світ, 2011. С. 7.

що значно важливіше, тим історичним подіям, з якими це було пов'язане⁵. Наслідком цього є позиціонування явища конституціоналізму як позачасового, принаймні в межах підтвердженого історичного розвитку західної цивілізації, і разом з тим розмивання смислового значення предметно пов'язаного з цим явищем поняття конституціоналізму, втрату ним чітких обрисів. Визначеність у суттєвому, безперечно, не виключає мінливості проявів сутності; ця мінливість як така може бути до певної міри зрозуміла і бути зрозумілою, навіть передбачуваною та структурованою⁶, однак мої зауваги стосуються іншого. Якщо конституціоналізм сутнісно уособлює конституювання та обмеження державної влади, то якою є держава, влада якої конститується та обмежується? І, відповідно, який вираз знаходить відповідь на це питання в смисловому значенні конституціоналізму? Видається, що неспростовна різниця між формою державної організації Античного періоду, державним утворенням Раннього нового періоду та сучасною державою Новітнього періоду заслуговує на щось більше, ніж бути історичною декорацією прояву сутності конституціоналізму.

Віддаючи належне історизму та історичності конституціоналізму, пояснити виникнення та розвиток якого без історично обґрунтованого аналізу – неможливо, дозволю стверджувати, що явище конституціоналізму є здобутком Нового періоду історії та змістовно пов'язане із явищем сучасної держави, його виникненням та розвитком. Іншими словами, як цілком обґрунтовано доводить О. Бо, '...давній або середньовічний конституціоналізм застарів з моменту народження суверенітету та сучасної держави'⁷. З цієї точки зору, конституціоналізм є сучасним тією ж мірою, що і держава, якій з певного, сучасного, моменту, аби бути та визнаватися [сучасною] державою не достатньо атрибутивної триєдності «влади – населення – території».

Проблематика сучасної держави, її розуміння та визначення, очевидно становлять окремий предмет дослідження. Водночас наведені твердження щодо конституціоналізму потребують, щонайменше, окреслення власної позиції щодо явища сучасної держави.

Найперше, безвідносно до моменту виникнення держави, яке варіюється у вкрай широкому діапазоні думок, усі згодні з тим, що держава є порівняно новим суспільним явищем. Широковідомою у цьому зв'язку є думка М. Манна, який твердить про менше, ніж один відсоток історії людства, що припадає на час існування за умов державності, включно з найбільш примітивними формами⁸. І незалежно від того, якої точки зору щодо виникнення держави дотримуватися, аксіоматично, що тривалість існування сучасної держави протягом цього одновідсоткового проміжку є незрівнянно меншою⁹.

Може видатися, що розуміння сучасної держави вимагає, передусім, визначення конкретного моменту в історії, який пов'язаний із її виникненням, хоча, насправду, питання є значно складнішим, якщо, звісно, вважати визначення такого моменту простим. Чи є сучасна держава окремим соціальним явищем, яке постало у конкретний історичний момент, як би він не визначався, чи натомість – наступною формою (типом, різновидом) історично безперервного розвитку явища держави, її 'перевинаходом', як твердить, наприклад, С. Фінер¹⁰, у певних історичних умовах?

Ю.М. Оборотов, який протягом багатьох років розвивав й обґрунтовував авторську концепцію сучасної держави як 'засобу суспільного компромісу, форми подолання соціальних протиріч та

⁵Buratti Andrea, *Western Constitutionalism: History, Institutions, Comparative Law* (2nd edn, Springer, 2019), P. 2-3.

⁶Сумарокова Л.Н. Юридическая логика: коммуникативная концепция. Одесса : "Фенікс", 2015. С. 182.

⁷Beaud Olivier, *Constitution et constitutionnalisme*, dans Philippe Raynaud, Stéphane Rials (dir.), *Dictionnaire de philosophie politique* (Paris, PUF, 1996), P. 134.

⁸Mann Michael, *The Sources of Social Power: Volume 1, A History of Power from the Beginning to AD 1760* (2nd edition, Cambridge University Press, 2012), P. 34-40.

⁹Held David. *The Development of the Modern State in The Formations of Modernity*, ed. Gieben Bram, Hall Stuart (Polity, 1993), P. 74-90.

¹⁰Finer S.E., *The History of Government Volume III: Empires, Monarchies, and the Modern State* (Oxford University Press, 1999), P. 1298.

конфліктів, управлінської організації, яка самостійно впливає на перебіг суспільного розвитку¹¹, аби пояснити принципову відмінність сучасної від досучасної держави, вдався до застосування щодо держави поняття образу. Так, зокрема, Ю.М. Оборотов твердив, що образ сучасної держави, який складається у напрямі '... пошуку оптимальних форм держави, найбільш ефективних варіантів її функціонування' '... виявляється здатним нести в собі компоненти традиційних форм держави у їхньому поєднанні із новими інтегративними та ієрархізованими зв'язками, в яких відбувається сучасне державне буття'¹². Важливо вказати, що Ю.О. Оборотов поступово підійшов до вираженого протиставлення образу сучасної держави образу держави національної.

Образ національної держави з її унікальною національною ідентичністю та стійким суверенітетом витісняється, він поступається місцем образу сучасної держави, – твердив Ю.О. Оборотов, – можна говорити про актуальність проблематики сучасної держави, яка пов'язана зі змінами, що відбуваються в національній державі в епоху глобалізації, інформатизації та індивідуалізації суспільства...¹³.

Підкреслюючи методологічну цінність відстоюваного Ю.М. Оборотовим визначення сучасної держави, яке видається важливим при осмисленні постулату М. Вебера про легітимне насилля як специфічну ознаку сучасного стану держави, специфічний, але не нормальний чи єдиний для неї засіб¹⁴ забезпечення досягнення наявних задач, водночас висловлюю незгоду з іншими ключовими міркуваннями.

Відмінність сучасної держави від історично передуючих їй утворень, яка має у найпершу чергу якісний, а не часовий прояв, для мене є настільки істотною, що більш обґрунтованим і раціональним вважаю розглядати сучасну державу поряд з ранньою та середньовічною як три, безсумнівно, пов'язані, але окремі соціальні явища. Такий підхід найбільшою мірою надиханий розвідкою Ч. Пірсона «Сучасна держава»¹⁵, однак, без усякого сумніву, нею не вичерпується. При цьому я далекий від підтримки радикального «аргументу сучасності»¹⁶, промовисто висловленому, зокрема, Дж. Поггі:

[Х]оча часто говорять про «сучасну державу» ... строго кажучи прикметник «сучасний» є надмірним. Сукупність ... ознак (що зіставляються з державами – Д.С.) не зустрічається в жодних великих політичних утвореннях, крім тих, які почали розвиватися від Раннього нового періоду європейської історії¹⁷.

Дійсно, якщо визначати державу як організацію, яка контролює населення, що обіймає визначену територію, за умови, що вона є диференційованою від інших організацій, що діють на тій самій території; автономною; централізованою; та її складники формально координовані один з одним (саме це визначення держави, надане Ч. Тіллі¹⁸, аналізує та розвиває Дж. Поггі), то доведеться констатувати, що таке визначення не є співмірним ранній та середньовічній державі або,

¹¹Оборотов Ю.Н. Современное государство: основы теории. О.: Астропринт, 1998. С. 14-15; Оборотов Ю.Н. Образы, понятие и аксиосфера государства. *Общетеоретическая юриспруденция : учебный курс : учебник / под ред. Ю.Н. Оборотова.* О.: Феникс, 2011. С. 341-342.

¹²Оборотов Ю.Н. Образы, понятие и аксиосфера государства. *Общетеоретическая юриспруденция : учебный курс : учебник / под ред. Ю.Н. Оборотова.* О.: Феникс, 2011. С. 345.

¹³Оборотов Ю.Н. Современное государство: от образа к реалиям. *Юридический вестник.* 2014. № 6. С. 6-7.

¹⁴Вебер М. Избранные произведения: пер. с нем. Сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; Предисл. П.П. Гайденко. М.: Прогресс, 1990. С. 644-645.

¹⁵Pierson Christopher. *The Modern State* (2nd edition, Routledge, 2004), 208 p.

¹⁶Graham Paul, Hoffman John, *Introduction to Political Theory* (3rd edn, Routledge, 2015), P. 14-16.

¹⁷Poggi Gianfranco. *The State: Its Nature, Development, and Prospects* (Reprinted edition, Polity Press, 2007), P. 25.

¹⁸Tilly Charles, *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton University Press, 1975), P. 70.

слідуючи підходу М. Вебера, іншим формам держави, яка у свою чергу являє форму більш загальної категорії політичних асоціацій¹⁹.

Такий висновок видається справедливим і щодо інших визначень, зокрема й тих, які аргументуються в контексті формаційного підходу до типології держав, прихильником якого, приміром, є П.М. Рабінович²⁰. В усіх цих випадках, у разі застосування єдиного дефінітивного розуміння держави до різних історичних типів (наприклад, племінно-бюрократичного та соціально-демократичного²¹), необхідно вдаватися до настільки суттєвих застережень та пояснень при обґрунтуванні їхньої наступності, яке вибудовується за певним основним критерієм, будь-то певний тип виробничих відносин²² чи цілеспрямоване організовано здійснюване насилля²³, що зрештою виникає безліч дотепер невирішених методологічних проблем. Так, якщо для ранньої держави вкрай важливо вказати на її відмінність від додержавних і недержавних форм, а для середньовічної держави, відповідно, від ранньої, то для держави як такої, натомість, необхідно показати її найбільш суттєві ознаки, які у своїй взаємопов'язаній сукупності, напевно, беззастережно ідентифікуються лише в державі сучасній. За цих обставин навіть у разі визнання певних кваліфікуючих ознак держави безвідносно до різних історичних типів, потрібно буде визнати, що міра їхньої вияву та обов'язковості для різних історичних типів держави є докорінно різними. Поширеним виходом із ситуації є конструювання узагальнених, базових дефініцій, які при їхній інтерпретації та конкретизації щодо різних історичних типів держави набувають майже цілком різного значення.

Усвідомлюючи глибину, тривалість та полемічність цієї дискусії, вважаю, що виділення ранньої, середньовічної та сучасної держави як пов'язаних, але окремих соціальних явищ, які у глобальному масштабі можуть співіснувати одне з одним історично, не заперечує їхньої спільної сутнісної ознаки – особливої політичної організації суспільства – і разом з тим відповідає їхній емпірично підтвердженій сутнісній нетотожності. Такий підхід, відповідно, надає можливість зосередитися теоретично на відмінностях ранньої, середньовічної та сучасної держави, при цьому зменшивши кількість спірних історичних прикладів, відносно ідентифікації яких в академічній спільноті немає консенсусу.

Тут доцільно зробити важливе застереження. Ю.М. Оборотов вдавня, як було зазначено, до застосування щодо держави поняття образу. 'Образ є об'єктивним за своїм джерелом – об'єктом, який відображається, і ідеальним за способом (формою) свого існування. Формою втілення образу виступають практичні дії, мова, різні знакові моделі'²⁴. Привертає увагу, що Ю.М. Оборотов, наводячи приклади образів («вороги», «союзники», «імперія зла», «жертва агресії», «держава, що не відбулася», «залежна держава» та інші), ототожнив поняття «образу держави» із типом держави.

Так, помітно, – зазначав він, – що в марксистсько-ленінському вченні про державу, те, що уявляється як типи держави, по суті, є нічим іншим як образи держави... уся конструкція образів держави вибудована для того, або позначити, з одного боку, прогрес у розвитку держави, а з іншої – її рух до бездержавного суспільства²⁵.

¹⁹Вебер М. Хозяйство и общество: очерки понимающей социологии: в 4 т. / пер. с нем.; сост., общ. ред. и предисл. Л. Г. Ионина. М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. Т. I. Социология. С. 110-112.

²⁰Рабінович П.М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ "Медицина і право", 2021. С. 50-60.

²¹Там само. С. 59.

²²Там само. С. 59-60.

²³Graham Paul, Hoffman John, Introduction to Political Theory (3d edn, Routledge, 2015), P. 14-16.

²⁴Оборотов Ю.Н. Образы, понятие и аксиосфера государства. *Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс*: учебник / под ред. Ю.Н. Оборотова. О.: Феникс, 2011. С. 340.

²⁵Оборотов Ю.Н. Образы, понятие и аксиосфера государства. *Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс*: учебник / под ред. Ю.Н. Оборотова. О.: Феникс, 2011. С. 340-341.

У процесі аналізу цієї позиції мимоволі на думку спадає висловлювання М. Фуко, який при обґрунтуванні значно більш загальної ідеї урядовості (*la gouvernementalité*) зауважив, що держава може бути сприйнята 'не більше, як композитна реальність і міфологізована абстракція'²⁶.

Не викликає сумнівів, що поняття держави, як і будь-яка інша концептуальна абстракція, може мати неспівпадаючі значення, які неоднаково поєднують його дескриптивні, нормативні, аксіологічні аспекти та виражають різне ставлення до того, якою була, є наразі чи якою, зрештою, має бути держава. Поняття держави так само може мати різні конотації, які різняться залежно від контексту, що дозволяє твердити про наявність супутніх значень або, інакше кажучи, певних додаткових смислів поняття держави. Але, уявляється, конструювання та застосування поняття держави є і повинно бути обмеженим прагненням пізнати та позначити об'єктивно існуюче соціальне явище та, відповідно, аби не перетворитися на результат 'міфологізованого абстрагування', це не має призводити до розмивання смислового значення предметно пов'язаного з цим явищем поняття держави.

Іншою причиною, яка визначає мою позицію до явища сучасної держави, є те, що виникнення та розвиток держави не є ані однієї лінійним, ані безальтернативним процесом. Процес розвитку явища держави, на моє переконання, так само не може бути беззастережно представлений як однозначно визначений недискретний перехід від більш простої до більш складної форми. Певні суспільства виявляються нездатними до подальших якісних трансформацій політичної організації, інші для її розвитку потребують впливу зовнішніх чинників, а треті можуть тривалий час знаходитися в перехідному стані чи зазнавати регресу, і зрештою, з тих чи інших причин зникати, так і не здійснивши перехід до більш складної форми політичної організації.

Ч. Пірсон, наголошуючи на історичності [сучасної] держави, у цьому зв'язку вказує:

Не усіма суспільствами правила через держави, не усі держави були подібними до сучасних і не усі форми сучасної держави є однаковими. ... З плином часу сучасна форма національної держави утвердилася майже по всьому світі. Але важливо, аби це не було зведено до еволюційної історії «уперед-угору», яка розпочинається в темних туманах часу і досягає кульмінації в Західній Європі десь близько 1989 року²⁷.

Дотримуючись загальноновизнаного підходу до позначення виникнення сучасної держави Новим періодом історії, я разом з тим підтримую думку М. Манна, який резонно твердить, що розвинені національні держави є значною мірою продуктом ХХ століття, причому багато з них з'явилися лише після 1945 року²⁸.

Тут важливо вказати, що сучасна держава була і, на моє переконання, дотепер лишається державою національною, тобто державою, яка уособлює владарювання спільноти громадян цієї держави, які ідентифікують себе як націю. З цієї точки зору національні держави, за ємним висловом Р. Брубейкера, — це держави окремих націй і для окремих націй²⁹. Разом з тим, емпірично безпідставно інтерпретувати національні держави як держави окремих національностей, які являють спільноти людей, об'єднаних виразною етнічно-культурною, зокрема, мовною та релігійною ідентичністю. Ч. Тіллі у цьому зв'язку обґрунтовано вказує, що '... лише поодинокі європейські національні держави могли бути колись визначені як держави-нації'³⁰.

²⁶Фуко М. Безопасность, территории, население. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1977-1978 учебном году / пер. с фр. В.Ю. Быстрова, Н.В. Сулова, А.В. Шестакова. СПб.: Наука, 2011. С. 161-163.

²⁷Pierson Christopher, *The Modern State* (2nd edition, Routledge, 2004), P. 48-49.

²⁸Mann Michael, *Nation-states in Europe and other continents: diversifying, developing, not dying*, Daedalus, 1993, 122(3), P. 117-118.

²⁹Brubaker Rogers, *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe* (Cambridge University Press, 1996), P. 1-10

³⁰Tilly Charles, *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1992* (Revised edition, Wiley-Blackwell, 1992), P. 2-3.

Національна ідентичність поширюються на сферу культури і цінностей, вона складається з історій, які люди розповідають про себе: звідки вони прийшли, які свята вшановують, що зберігається в їхній спільній історичній пам'яті, що потрібно, аби стати справжнім членом суспільства. Проте, як слушно зазначає Ф. Фукуяма, національна ідентичність починається із загальної віри в легітимність політичної системи країни, незалежно від того, чи є вона демократичною, чи ні³¹. Додам до цього, що національна ідентичність або, якщо говорити більш широко, національна спільність посідає центральне місце у творенні та збереженні національної держави, яка об'єднує людей її спільним визнанням та їхнім взаємним визнанням як громадян цієї держави, попри етнічно-культурні та інші відмінності.

Ю.О. Оборотов, без сумніву, був правий, коли серед викликів, з якими стикається сучасна держава, вказав на складність збереження нею національної ідентичності³², але більшість цих викликів, включно із вказаним, не є абсолютно новими, а деякі з них супроводжували становлення та розвиток національної держави із початку. Події останніх років по всьому світу, зокрема й повномасштабна збройна агресія Росії проти України 2022 року, доводять, що поряд із зумовленим глобалізацією інтернаціоналізмом на порядку денному в національних державах і у взаємовідносинах між ними досі лишається етнонаціоналізм, але саме '[м]іра інклюзії національної ідентичності як і раніше має вирішальне значення для збереження сучасного політичного порядку...'³³, для мистецтва побудови держави, яке буде 'ключовим складником національної сили, настільки ж важливим, як здатність розгортати традиційну військову міць для підтримки світового порядку'³⁴.

І тепер, окресливши власну позицію щодо явища сучасної держави, вважаю доцільним повернутися до свого вихідного твердження, за яким конституціоналізм є сучасним тією ж мірою, що і держава, якій з певного, сучасного, моменту, аби бути та визнаватися [сучасною] державою не достатньо атрибутивної триєдності «влади – населення – території». Отже, ідея, за якою держава являє відмінне від суспільства кероване правилами утворення, влада якого, принаймні формально, знеособлена, віддалена від суспільства та економічно, є виразно сучасною³⁵, і, не вичерпуючи уявлення про сучасну державу, як уявляється, детермінує ті ідеологічні та доктринальні зміни у західній політичній парадигмі, які втілилися за наслідками революційних перетворень у якісно нову практику державного владарювання.

Неодмінною та сутнісною ознакою такої практики стало принципово інше розуміння та обґрунтування її легітимності. Звичайно, легітимність державного владарювання є значно старшою за Новий період історії і жодна держава ніколи не була й нині не є спроможною існувати, принаймні у довгостроковій перспективі, спираючись лише на насилля. Принагідно зазначу, що справедливим видається і те, що кожна держава до певної міри є залежною від покарань й заохочень, які посилюють та доповнюють її легітимність, рівень якої може суттєво змінюватися. Разом з тим для існування держави і особливо для її збереження при транзиті влади від одного покоління до іншого, критично важливо, аби відносини між людьми, які мають владу, і людьми, які цій владі косяться, були засновані на спільному переконанні у належності такого порядку речей, за якого спільна внутрішня впевненість, а не насилля чи винагорода, насправду визначає підкорення владним велінням, що сприймаються як правочинні.

З цієї точки зору конституціоналізм може бути визначений як юридизоване втілення концептів Нового періоду історії, політичним синтезом яких є лібералізм, з яким він поділяє не лише теоретичні засновки, а й політичні цілі, які нерозривно пов'язані із самоусвідомленням людьми

³¹Фукуяма Френсис. Ідентичність: Стремление к признанию и политика непринятия / пер. с англ. А. Соловьёва. К.: Альпіна Паблішер, 2020. С. 161-162.

³²Оборотов Ю.Н. Современное государство: от образа к реалиям. Юридический вестник. 2014. № 6. С. 9.

³³Фукуяма Френсис. Ідентичність: Стремление к признанию и политика непринятия / пер. с англ. А. Соловьёва. К.: Альпіна Паблішер, 2020. С. 164.

³⁴Фукуяма Френсис. Сильное государство: управление и мировой порядок в XX веке / пер. с англ. М. : АСТ ; АСТ Москва ; Хранитель, 2006. С. 200.

³⁵Pierson Christopher, *The Modern State* (2nd edition, Routledge, 2004), P. 14-15.

своєї належності до політичної організації суспільства та їхнім самовизначенням як громадян, які цим самоусвідомленням об'єднані. Цей змістовний наголос видається мені доволі значущим. Конституційні декларації та документи кінця XVIII століття вочевидь засвідчують розходження із попереднім усталеним сприйняттям: вони перетворюють людей, які 'народжуються і залишаються вільними і рівними в правах'³⁶ та володіють певною власністю 'у своїй власній особі', на яку ніхто, окрім них, не має жодних прав³⁷, на індивідів, потім індивідів на суб'єктів, і, зрештою, суб'єктів на громадян як політично вільних та рівних особистостей. Люди як вільні особистості повинні бути переконані, аби коритися, а як рівні – мають бути зобов'язані коритися тією ж мірою, що й усі інші. Відбувається трансформація колишніх особистих взаємозв'язків між правителями і підданими в знеособлений зв'язок між громадянами і державою, який ґрунтується на легально-раціональній легітимності, в основі якої – воля та згода народного суверена³⁸.

У світлі наведених міркувань прикметним є артикульоване А. Гамільтоном 'найважливіше питання', 'яке своєю поведінкою і прикладом судилося вирішити народу' – '...чи спроможні спільноти людей дійсно засновувати добре правління за результатом роздумів і власним вибором або вони назавжди приречені отримувати свої політичні конституції волею випадку або насильства'³⁹. Перші конституції, які об'єктивують ці роздуми та власний вибір, набуваючи значення 'конституцій, які обмежують'⁴⁰, запроваджують новий модус та риторику заснування політичної влади в межах законного та обмеженого правління, що підпорядковує урядовців юридичним обмеженням та заборонам⁴¹. Проте зводити значення цих конституцій виключно до антитези безмежного свавілля – так само безпідставно, як і твердити, що конституціоналізм з точки зору цілепокладання є невизначеним.

Конституція є актом творення держави як політичної організації суспільства, що утверджує її природу та найважливіші цілі, визначає через інституції та форми владарювання її фундаментальну структуру та закріплює межі здійснення влади⁴². За такого розуміння конституції, її не можна визначити як акт самообмеження державної влади чи як акт, що фіксує наявний стан державного владарювання. Натомість політична спільнота, здійснюючи в екстраординарний інституційний спосіб (Конституційний конвент у США, Національні збори у Франції) установчу владу, шляхом 'роздумів та власного вибору', визначає, яка організація є найбільш дієвою, аби уможливити досягнення певних загально та індивідуально значущих цілей.

У цьому контексті дуже показово, що творці Конституції США, визначаючи її як засіб для збереження Союзу та забезпечення '...свободи, ... гідності і щастя'⁴³, розуміли свої зусилля, щонайменше частково, як прагнення наділити національний уряд більшою владою та захищали його на таких підставах⁴⁴. Учасники Конвенту 1787 року резонно вважали Статті Конфедерації⁴⁵ недієвими:

³⁶Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/droit-national-en-vigueur/constitution/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>

³⁷Локк Джон. Два трактати про правління / пер. з англ. К. : Наш Формат, 2020. С. 172.

³⁸Preuss Ulrich K, «Constitutionalism» in The Routledge Encyclopedia of Philosophy, Vol. 2, ed. Edward Craig (1998), P. 618–622.

³⁹Федералист: Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея / пер. с англ. М. : Издательская группа "Прогресс" – "Литера", 1993. С. 29.

⁴⁰Grimm Dieter, «Types of Constitutions» in The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law, ed. Michel Rosenfeld and Andras Sajo (Oxford University Press, 2012), P. 100–105.

⁴¹Frankenberg Günter, Comparative Constitutional Studies. Between Magic and Deceit (Edward Elgar Publishing, 2019), P. 22.

⁴²Castiglione Dario, The Political Theory of the Constitution, Political Studies, 1996, 44(3), P. 421–423.

⁴³Федералист: Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея / пер. с англ. М. : Издательская группа "Прогресс" – "Литера", 1993. С. 32.

⁴⁴Hardin Russell, «Why A Constitution?» in The Federalist Papers and the New Institutionalism, ed. Bernard Grofman and Donald Wittman, (Agathon Press 1989), P. 100–121.

⁴⁵Articles of Confederation of 1781: A Transcription. URL: https://www.archives.gov/milestone-documents/articles-of-confederation?_ga=2.8346929.2072772457.1688474490-1685826804.1687256845

найбільш важливі рішення потребували кваліфікованої більшості у дев'ять голосів штатів, отримати яку часто дуже було важко і водночас штати не виконували своїх зобов'язань щодо фінансування національного уряду. Національному уряду бракувало повноважень, аби безпосередньо регулювати діяльність своїх громадян, запобігати руйнівним економічним війнам між штатами та захищати інтереси Сполучених Штатів у міжнародній сфері. Внесення змін до Статей Конфедерації, зважаючи на вимогу одностайного голосування штатів, було фактично унеможливлено. Виконавча влада не мала очільника, що надзвичайно ускладнювало її оперативність і ефективність. І хоча національний уряд був обмежений і контрольований достатньою мірою, однак водночас сприймався широким загалом як неефективний. Тому, значущим мотивом прийняття Конституції США стало прагнення запровадити ефективне правління⁴⁶.

Відтоді і дотепер конституціоналізм, нормативно-смысловим стрижнем якого стають 'конституції, які обмежують', постає у цілісній триєдності ідеології, доктрини і практики⁴⁷ та визначає діяльність і тих, хто творить державу, сприйняту з погляду права, і тих, хто здійснює владу через інститути держави та на їхній основі. Рівною мірою конституціоналізм також уособлює певне, особливе обґрунтування набуття і здійснення влади у сучасній державі або, інакше кажучи, певний, особливий спосіб досягнення і підтвердження легітимності набуття і здійснення влади у сучасній державі. Його особливість зумовлена серед іншого тією обставиною, що

...оскільки сучасна держава може змінювати усю сукупність позитивного права, то обмеження, які протистоять владі правителів, більше не можуть походити від традиції чи звичаю, а мають впливати з тих самих принципів, які зумовлюють необхідність встановлення політичної влади⁴⁸.

Дотримуючись позиції, за якою від історично конструйованих антецедентів сучасний конституціоналізм відрізняє набагато більше, ніж тільки дієве юридичне обмеження державного владарювання, резонним вважаю вказати, що сучасний конституціоналізм нерозривно пов'язаний із конституюванням цього владарювання.

Останнє визначає і заперечення догматичного підтвердження та формалізації політичного авторитету тих, хто наділяється владою ніби природнім шляхом або волею випадку чи насильства, і, водночас, визнання та здійснення прагнення людей заснувати такі інституції, які уможливають їхню співпрацю та узгодження їхніх зусиль задля здійснення тих цілей, яких вони не здатні досягнути поодиночі. Така позитивна конотація, яку обґрунтовують Дж. Уолдрон⁴⁹, Ст. Холмс⁵⁰ та інші⁵¹, дозволяє усвідомити, що сучасний конституціоналізм уособлює визначений модус, який структурує та регулює досягнення загально та індивідуально значущих цілей конституційованими для цього владними інституціями.

Сучасний конституціоналізм, отже, заперечує абсолютну владу через сприйняття правочинності здійснення влади у зв'язку із спроможністю ефективно досягати загально та індивідуально значущих цілей, і опосередковує продукування політичних рішень та розв'язання політичних конфліктів у суспільстві таким чином, який утверджує взаємний зв'язок між загально та індивідуально значущими цілями, з одного боку, а також між ними та визначеними засобами їхнього досягнення – з іншого.

Цей зв'язок проявляється з-поміж іншого в підкоренні короткострокових цілей довгостроковими і, отже, визначенні належних і допустимих засобів їхнього досягнення. Іншими словами, згода

⁴⁶Jackson Vicki C., Pro-Constitutional Representation: Comparing the Role Obligations of Judges and Elected Representatives in Constitutional Democracy, *William & Mary Law Review*, 2016, 57(5), P. 1741-1742.

⁴⁷Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму системно-аксіологічний аналіз монографія. Харків Право, 2018. С. 46-61.

⁴⁸Raynaud Philippe. *Le juge et le philosophe. Essais sur le nouvel âge du droit* (Armand Colin, 2020), P. 69-70.

⁴⁹Waldron Jeremy, *Political Political Theory: Essays on Institutions* (Harvard University Press, 2016), P.23-44.

⁵⁰Holmes Stephen, *Passions and Constraint: On the Theory of Liberal Democracy* (University of Chicago Press; 1st edition, 1997), P.6-8.

⁵¹Barber N.W., *The Principles of Constitutionalism* (Oxford University Press, 2018), P. 6-19; Barber Sotirios A., *Welfare and the Constitution* (Princeton University Press, 2003), P. 147-153.

одних людей коритися владним велінням інших людей за сучасного конституціоналізму ґрунтується на їхньому спільному усвідомленні загальних засадничих принципів, які, маючи обмежуючу обов'язковість права, спрямовані на здобуття і здійснення влади тими людьми, які, як очікується, чинитимуть так, як належить чинити.

Сучасний конституціоналізм, отже, виключає сприйняття й виправдання як належних будь-яких владних велінь, безвідносно до цілепокладання, безвідносно до дотримання при здобутті та здійсненні влади людьми змістовних, формальних і процедурних вимог. Натомість розрізнення належних і допустимих і, отже, неналежних і недопустимих прагнень влади та владних велінь, запровадження регулювання наслідків неналежного і недопустимого здійснення влади, які властиві сучасному конституціоналізму, цій 'вимогливій концепції конституції', як його позначає Д. Грімм⁵², зумовлює те, що

...певні фундаментальні цінності та процедури виключаються з повсякденних політичних дебатів і використовуються замість цього як спільна основа для конкуруючих політичних сил. Це дозволяє суспільству вирішувати політичні конфлікти мирним шляхом і змінювати уряди без застосування сили. ... розрізняючи довгострокові принципи та повсякденні рішення, конституція регулює, як суспільство адаптується до умов, що змінилися, і таким чином забезпечує безперервність змін⁵³.

Сучасний конституціоналізм, сприйнятий таким чином, полягає, за образним висловом Н. Волкера, у вирізблюванні у праві поняття «політика», що вперше розуміється повною мірою як автономна сфера самоврядування спільноти⁵⁴. Це у жодному разі не означає, що юридичне обмеження політики є, чи, ба більше, має бути тотальним, – відповідно, йдеться не про поглинання політики правом, а про її спрямування та раціоналізацію. Показово, що Д. Грімм особливо наголошує, що конституція визначає юридичні обмеження, за яких політичні рішення можуть справляти зобов'язуючу силу, але не визначає вхід у конституційні рушії або результати конституційних процесів. Проте конституція залишається всебічним регулюванням тією мірою, якою вона унеможливує будь-які позаконституційні повноваження або процедури. Результат може претендувати на спричинення зобов'язуючої сили, якщо конституційно легітимізовані актори діють в межах конституційно встановлених обмежень⁵⁵.

Водночас від початку і дотепер лібералізм – ідеологічне підґрунтя сучасного конституціоналізму, заперечуючи абсолютне і свавільне владарювання як таке, що порушує особистість і права тих, над ким владарюють⁵⁶, не інтерпретує обмежене правління як правління виключно пасивне, навпаки, аби утверджувати визнані права людини, обмежене правління повинне буди активним. Іншими словами, сучасна держава, напреду прихильна ідеології лібералізму, від самого початку є зайнятою державою, зокрема тому, що '...має бути винахідливою при досягненні загально та індивідуально значущих цілей у законний спосіб'⁵⁷. Водночас підкреслю, що лібералізм і відповідне ліберальне розуміння конституціоналізму не лишалися і не лишаються незмінними: сучасні підходи дуже різняться від підходів кінця XIX століття, які так само сильно різняться від підходів кінця XVIII. Триумф у другій половині XX століття та подекуди проголошений на початку XXI століття запад неолібералізму та зумовлена цим рефлексія є тому виразним прикладом⁵⁸.

Конституювання простору індивідуальної свободи особи – автономії її особистості, якій властивий усвідомлений вибір між різними варіантами поведінки, – серед іншого через встановлення

⁵²Grimm Dieter, *Constitutionalism: Past, Present, and Future* (Oxford University Press, 2016), P. 22.

⁵³Grimm Dieter, *Constitutionalism: Past, Present, and Future* (Oxford University Press, 2016), P. 144.

⁵⁴Walker Neil, «Where's the 'E' in Constitution? A European Puzzle in Economic Constitutionalism» in *A Turbulent World*, ed. Achilles Skordas, Gábor Halmai and Lisa Mardikian (Edward Elgar Publishing, 2023), P. 13.

⁵⁵Grimm Dieter, *Constitutionalism: Past, Present, and Future* (Oxford University Press, 2016), P. 17.

⁵⁶Локк Джон. Два трактати про правління / пер. з англ. К. : Наш Формат, 2020. С. 238-245.

⁵⁷Ryan Alan. *The Making of Modern Liberalism* (Princeton University Press, 2012), P. 40.

⁵⁸Див. напр.: Wendy Brown, *In the Ruins of Neoliberalism: The Rise of Antidemocratic Politics in the West* (Columbia University Press, 2019), 264 p.

підстав, порядку та меж втручання у цей простір з боку держави є можливим тільки за такого порядку, який уможливило б й убезпечує обмежене правління, яке водночас має бути дієвим при досягненні загально та індивідуально значущих цілей. Це, без сумніву, означає інший погляд на державу, яка сприймається людьми не тільки, і не стільки як Левіафан Т. Гоббса – звір, який прагне більшої влади і якого потрібно повсякчасно приборкувати. Держава також є уособленням прагнення людей заснувати такі інституції, які уможливають їхню співпрацю та узгодження їхніх зусиль задля реалізації тих завдань, яких вони не здатні досягнути поодиночі. Сприйнята у такий спосіб держава не може ані фактично, ані нормативно уникати вирішення тих економічних, соціальних і безпекових завдань, які, зокрема, пов'язані із бідністю, охороною здоров'я, освітою, навколишнім середовищем, зрештою, воєнною безпекою; більше того, вона має прагнути вирішити такі завдання у найбільш дієвий спосіб.

Д. Ло аргументовано вказує, що за умов зростаючої взаємозалежності сучасного суспільства держава є не так загрозою, ба більше, вирішальною загрозою людській свободі, а радше засобом людського виживання.

Романтичний ідеал самодостатнього йомена-фермера помер і зник. ... виживання сьогодні вимагає від нас більше, ніж просто залишити один одного наодинці та утриматися від постійної війни всіх проти всіх. Наша здатність реагувати на проблеми та загрози, які постають перед нами, чи навіть здатність протистояти викликам повсякденного життя все більше залежить від координації, співпраці та колективних зусиль. Добре чи погано, але держава є стрижнем усіх цих речей⁵⁹.

Конституційна демократія цінується насамперед не за її ефективність, а за її здатність у довгостроковій перспективі сприяти побудові достатньо справедливого та гідного суспільства. Рівною мірою обгрунтованим є інший висновок: аби функціонувати та розвиватися, не втрачаючи здатності забезпечувати обмежене правління, конституційна демократія мусить повсякчасно засвідчувати спроможність здійснювати ефективне правління. 'Бо конституційна система, яка не може ефективно функціонувати, яка не може діяти швидко й сильно, не може жити'⁶⁰.

Відповідно, я поділяю тверде переконання В. Джексона та Я. Девуд, які доводять, що ефективність правління являє сутнісну складову, дійсну передумову успішної конституційної демократії⁶¹. Водночас важливо слідом за ними наголосити, що ефективне правління – конституційне зобов'язання демократично обраних законодавчих і виконавчих органів влади здійснювати позитивні дії, які спрямовані на користь багатьом щодо тих видів суспільного блага, які потребують для досягнення колективних дій та які є основоположними для підтримання гідного суспільства⁶² – є нормативно опосередкованим. Ефективне правління за умов конституційної демократії постає не як концепція активної позивної держави, що вимірюється будь-якими цілями правління, а нормативно обмеженими цілями⁶³.

Наведені міркування видаються важливими з багатьох причин. На тлі зростаючих побоювань, а подекуди – прямих і далекосяжних звинувачень у неспроможності дієво реагувати на виклики та загрози сучасності, сучасні деспоти – авторитарні лідери по усьому світу, завзято та послідовно використовуючи заради утвердження легітимності набуття і здійснення ними влади юридизовані заходи, прагнуть переконати людей у тому, що тільки «сильні» лідери, і, отже, тільки «сильні» держави – насправді, суто авторитарні – спроможні забезпечити ефективне врядування. Прикметно, що саме обмежене – конституційне та демократичне – правління, прямо чи завуальовано,

⁵⁹Law David S., «Post-Liberal Constitutionalism and the Right to Effective Government» in *Constitutionalism and a right to effective government?*, ed. Vicki C. Jackson and Yasmin Dawood (Cambridge University Press, 2022), P. 75.

⁶⁰Friedrich Carl J., *Constitutional Government and Democracy: Theory and practice in Europe and America* (Revised edition, Ginn and Company, 1950), P. 57.

⁶¹Jackson Vicki C. and Dawood Yasmin, «Constitutionalism and Effective Government: Rights, Institutions, and Values» in *Constitutionalism and a right to effective government?*, ed. Vicki C. Jackson and Yasmin Dawood (Cambridge University Press, 2022), P. 11.

⁶²Ibid. P. 19.

⁶³Ibid. P. 4.

але цілеспрямовано визначається ними як неефективна форми правління, слабкість якого зумовлена зрештою нормативними та інституціональними обмеженнями організації та здійснення державної влади.

Для України збройний спротив триваючій російській агресії є єдиним шляхом виживання у цьому протистоянні, який, щонайменше у коротко- та середньостроковій перспективі, є нездійсненим без системної й різноманітної підтримки з боку держав-партнерів та міжнародних організацій. Проте для України критично небезпечно зводити протистояння російській агресії тільки до збройного спротиву. Російсько-українська війна кожен день доводить хибність сприйняття України як 'розколотої держави' (С. Гантінгтон), та кожен день стверджує українську націю як 'ясно висловлене бажання продовжувати жити спільним життям', яке не є раз і назавжди даним, а мусить постійно випробовуватися⁶⁴. Іншими словами, російсько-українська війна у конституційному вимірі буття – це протистояння різних модусів мислення і світосприйняття та різного самоусвідомлення людей і націй. І, переконаний, надважливим у цьому протистоянні виступає утвердження дійсної прихильності до конституціоналізму, дієве утвердження, забезпечення і захист опосередкованих ним цінностей та принципів.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Barber N.W., *The Principles of Constitutionalism* (Oxford University Press, 2018), 340 p.
2. Barber Sotirios A., *Welfare and the Constitution* (Princeton University Press, 2003), 192 p.
3. Beaud Olivier, *Constitution et constitutionnalisme*, dans Philippe Raynaud, Stéphane Rials (dir.), *Dictionnaire de philosophie politique* (Paris, PUF, 1996), P. 133-142.
4. Brubaker Rogers, *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe* (Cambridge University Press, 1996), 216 p.
5. Buratti Andrea, *Western Constitutionalism: History, Institutions, Comparative Law* (2nd edn, Springer, 2019), 249 p.
6. Castiglione Dario, *The Political Theory of the Constitution*, *Political Studies*, 1996, 44(3), P. 417-435.
7. Finer S.E., *The History of Government Volume III: Empires, Monarchies, and the Modern State* (Oxford University Press, 1999), 1065 p.
8. Frankenberg Günter, *Comparative Constitutional Studies. Between Magic and Deceit* (Edward Elgar Publishing, 2019), 360 p.
9. Friedrich Carl J., *Constitutional Government and Democracy: Theory and practice in Europe and America* (Revised edition, Ginn and Company, 1950), 688 p.
10. Graham Paul, Hoffman John. *Introduction to Political Theory* (3d edn, Routledge, 2015), 542 p.
11. Grimm Dieter, *Constitutionalism: Past, Present, and Future* (Oxford University Press, 2016), 320 p.
12. Grimm Dieter, «Types of Constitutions» in *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, ed. Michel Rosenfeld and Andras Sajó (Oxford University Press, 2012), P. 98-132.
13. Hardin Russell, «Why A Constitution?» in *The Federalist Papers and the New Institutionalism*, ed. Bernard Grofman and Donald Wittman, (Agathon Press 1989), P. 100-121.
14. Held David, «The Development of the Modern State» in *The Formations of Modernity*, ed. Gieben Bram, Hall Stuart (Polity, 1993), P. 71-125.
15. Holmes Stephen, *Passions and Constraint: On the Theory of Liberal Democracy* (University of Chicago Press; 1st edition, 1997), 352 p.
16. Jackson Vicki C. and Dawood Yasmin, «Constitutionalism and Effective Government: Rights, Institutions, and Values» in *Constitutionalism and a right to effective government?*, ed. Vicki C. Jackson and Yasmin Dawood (Cambridge University Press, 2022), P. 3-20.
17. Jackson Vicki C., *Pro-Constitutional Representation: Comparing the Role Obligations of Judges and Elected Representatives in Constitutional Democracy*, *William Mary Law Review*, 2016, 57(5), P. 1717-1788.
18. Law David S., «Post-Liberal Constitutionalism and the Right to Effective Government» in *Constitutionalism and a right to effective government?*, ed. Vicki C. Jackson and Yasmin Dawood (Cambridge University Press, 2022), P. 73-84.

⁶⁴Ренан Е. Що таке нація? *Націоналізм: теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера: антологія*. 2-ге вид., перероб. і доп. / упоряд. : О. Проценко, В. Лісовий. К. : "Смолоскип", 2006. С. 262.

19. Mann Michael, *Nation-states in Europe and other continents: diversifying, developing, not dying*, Daedalus, 1993, 122(3), P. 115-140.
20. Mann Michael, *The Sources of Social Power: Volume 1, A History of Power from the Beginning to AD 1760* (2nd edition, Cambridge University Press, 2012), 578 p.
21. Pierson Christopher, *The Modern State* (2nd edition, Routledge, 2004), 208 p.
22. Poggi Gianfranco, *The State: Its Nature, Development, and Prospects* (Reprinted edition, Polity Press, 2007), 224 p.
23. Preuss Ulrich K, «Constitutionalism» in *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Vol. 2, ed. Edward Craig (1998), P. 618-622.
24. Raynaud Philippe, *Le juge et le philosophe. Essais sur le nouvel âge du droit* (Armand Colin, 2020), 319 p.
25. Ryan Alan. *The Making of Modern Liberalism* (Princeton University Press, 2012), 680 p.
26. Tilly Charles, *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1992* (Revised edition, Wiley-Blackwell, 1992), 288 p.
27. Tilly Charles, *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton University Press, 1975), 711 p.
28. Waldron Jeremy, *Political Political Theory: Essays on Institutions* (Harvard University Press, 2016), 416 p.
29. Walker Neil, «Where's the 'E' in Constitution? A European Puzzle in Economic Constitutionalism» in *a Turbulent World*, ed. Achilles Skordas, Gábor Halmai and Lisa Mardikian (Edward Elgar Publishing, 2023), P. 11-37.
30. Wendy Brown, *In the Ruins of Neoliberalism: The Rise of Antidemocratic Politics in the West* (Columbia University Press, 2019), 264 p.
31. «Пакти і Конституції» Української козацької держави: (до 300-річчя укладення) / НАН України, Ін-т історії України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.]; [упоряд.: М. Трофимчук, Т. Чухліб; редкол. В. Смолій (відп. ред.) та ін.]. Львів: Світ, 2011. 439 с.
32. Бориславська О.М. *Європейська модель конституціоналізму системно-аксіологічний аналіз монографія*. Харків Право, 2018. 384 с.
33. Вебер М. *Избранные произведения*: пер. с нем. Сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; Предисл. П.П. Гайденко. М.: Прогресс, 1990. 808 с.
34. Вебер М. *Хозяйство и общество: очерки понимающей социологии*: в 4 т. / пер. с нем.; сост., общ. ред. и предисл. Л.Г. Ионина. М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. Т. I. Социология. 448 с.
35. Головатий С. *Золота корона української правничої спадщини. Конституційна традиція української державності* / відп. ред. С. Головатий /упоряд. М. Трофимук, О. Трофимук, Д. Гордієнко, О. Середа; Київ: Всеукраїнська правозахисна організація «Меморіал» імені Василя Стуса. Юридичне видавництво «Право України», 2021. С. 210-231.
36. Локк Джон. *Два трактати про правління* / пер. з англ. К.: Наш Формат, 2020. 312 с.
37. Оборотов Ю.Н. *Образы, понятие и аксиосфера государства. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: учебник / под ред. Ю.Н. Оборотова О.: Феникс, 2011. С. 340-360.*
38. Оборотов Ю.Н. *Современное государство: основы теории*. О.: Астропринт, 1998. 132 с.
39. Оборотов Ю.Н. *Современное государство: от образа к реалиям*. *Юридический вестник*. 2014. № 6. С. 6-13.
40. Рабінович П.М. *Основы теории та філософії права: навч. посібник*. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
41. Ренан Е. *Що таке нація? Націоналізм: теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера*: антологія. 2-ге вид., перероб. і доп. / упоряд.: О. Проценко, В. Лісовий. К.: «Смолоסקип», 2006. С. 253-263.
42. Сумарокова Л.Н. *Юридическая логика: коммуникативная концепция*. Одесса: «Фенікс», 2015. 204 с.
43. Федералист: *Политические эссе А. Гамільтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея* / пер. с англ. М.: Издательская группа «Прогресс» – «Литера», 1993. 592 с.
44. Фуко М. *Безопасность, территории, население. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1977-1978 учебном году* / пер. с фр. В.Ю. Быстрова, Н.В. Сулова, А.В. Шестакова. СПб.: Наука, 2011. 544 с.
45. Фукуяма Френсис. *Идентичность: Стремление к признанию и политика непринятия* / пер. с англ. А. Соловьева. К.: Альпіна Паблішер, 2020. 256 с.
46. Фукуяма Френсис. *Сильное государство: управление и мировой порядок в XX веке* / пер. с англ. М.: АСТ; АСТ Москва; Хранитель, 2006. 224 с.
47. Чухліб Т.В. *Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорозького 1710*. *Енциклопедія історії України*: Т. 8. Па - Прик / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2011. С. 24-28.
48. Шульженко Ф.П., Андрусак Т.Г. *Історія політичних і правових вчень: навчальний посібник*. 2-е вид., стер. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 301 с.

Перелік юридичних документів:

49. *Articles of Confederation of 1781: A Transcription*. URL: https://www.archives.gov/milestone-documents/articles-of-confederation?_ga=2.8346929.2072772457.1688474490-1685826804.1687256845
50. *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789*. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/droit-national-en-vigueur/constitution/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>

References

Bibliography:

1. Barber N.W., *The Principles of Constitutionalism* (Oxford University Press, 2018), 340 p.
2. Barber Sotirios A., *Welfare and the Constitution* (Princeton University Press, 2003), 192 p.
3. Beaud Olivier, *Constitution et constitutionnalisme*, dans Philippe Raynaud, Stéphane Rials (dir.), *Dictionnaire de philosophie politique* (Paris, PUF, 1996), P. 133-142.
4. Boryslavska O.M. *Yevropeiska model konstytutsionalizmu systemno-aksiolohichniy analiz monohrafiia*. Kharkiv Pravo, 2018. 384 s.
5. Brubaker Rogers, *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the New Europe* (Cambridge University Press, 1996), 216 p.
6. Buratti Andrea, *Western Constitutionalism: History, Institutions, Comparative Law* (2nd edn, Springer, 2019), 249 p.
7. Castiglione Dario, *The Political Theory of the Constitution*, *Political Studies*, 1996, 44(3), P. 417-435.
8. Chukhlib T.V. *Pakty ta konstytutsii zakoniv i volnosti Viiska Zaporozkoho 1710*. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 8. Pa - Pryk / Redkol.: V.A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. K.: V-vo «Naukova dumka», 2011. S. 24-28.*
9. *Federalist: Politicheskie esse A. Gamiltona, Dzh. Medisona i Dzh. Dzheia / per. s angl. M.: Izdatelskaia gruppa «Progress» – «Litera», 1993. 592 s.*
10. *Finer S.E., The History of Government Volume III: Empires, Monarchies, and the Modern State* (Oxford University Press, 1999), 1065 p.
11. Frankenberg Günter, *Comparative Constitutional Studies. Between Magic and Deceit* (Edward Elgar Publishing, 2019), 360 p.
12. Friedrich Carl J., *Constitutional Government and Democracy: Theory and practice in Europe and America* (Revised edition, Ginn and Company, 1950), 688 p.
13. *Fuko M. Bezopasnost, territorii, naselenie. Kurs leksii, pročitannykh v Kollezh de Frans v 1977-1978 uchebno godu / per. s fr. V.IU. Bystrova, N.V. Suslova, A.V. Shestakova. SPb.: Nauka, 2011. 544 s.*
14. *Fukuiama Frensis. Sylnoe hosudarstvo: upravlenye y myrovoi poriadok v XX veke / per. s anhl. M.: AST; AST Moskva; Khranytel, 2006. 224 s.*
15. *Fukuiama Frensis. Ydentychnost: Stremlynye k pryznanyiu y polytyka nepryniatyia / per. s anhl. A. Soloveva. K.: Alpina Pablisher, 2020. 256 s.*
16. *Graham Paul, Hoffman John. Introduction to Political Theory* (3d edn, Routledge, 2015), 542 p.
17. *Grimm Dieter, Constitutionalism: Past, Present, and Future* (Oxford University Press, 2016), 320 p.
18. *Grimm Dieter, «Types of Constitutions» in The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, ed. Michel Rosenfeld and Andras Sajó (Oxford University Press, 2012), P. 98-132.
19. *Hardin Russell, «Why A Constitution?» in The Federalist Papers and the New Institutionalism*, ed. Bernard Grofman and Donald Wittman, (Agathon Press 1989), P. 100-121.
20. *Held David, «The Development of the Modern State» in The Formations of Modernity*, ed. Gieben Bram, Hall Stuart (Polity, 1993), P. 71-125.
21. *Holmes Stephen, Passions and Constraint: On the Theory of Liberal Democracy* (University of Chicago Press; 1st edition, 1997), 352 p.
22. *Holovaty S. Zolota korona ukrainskoi pravnychoi spadshchyny. Konstytutsiina tradytsiia ukrainskoi derzhavnosti / vidp. red. S. Holovaty / uporiad. M. Trofymuk, O. Trofymuk, D. Hordiienko, O. Sereda; Kyiv: Vseukrainska pravozakhysna orhanizatsiia «Memorial» imeni Vasyliia Stusa. Yurydychne vydavnytstvo «Pravo Ukrainy», 2021. S. 210-231.*
23. *Jackson Vicki C. and Dawood Yasmin, «Constitutionalism and Effective Government: Rights, Institutions, and Values» in Constitutionalism and a right to effective government?, ed. Vicki S. Jackson and Yasmin Dawood (Cambridge University Press, 2022), P. 3-20.*
24. *Jackson Vicki C., Pro-Constitutional Representation: Comparing the Role Obligations of Judges and Elected Representatives in Sonstitutional Democracy*, *William Mary Law Review*, 2016, 57(5), P. 1717-1788.
25. *Law David S., «Post-Liberal Constitutionalism and the Right to Effective Government» in Constitutionalism and a right to effective government?, ed. Vicki S. Jackson and Yasmin Dawood (Cambridge University Press, 2022), P. 73-84.*
26. *Lokk Dzhon. Dva traktaty pro pravlinnia / per. z anhl. K.: Nash Format, 2020. 312 s.*
27. *Mann Michael, Nation-states in Europe and other continents: diversifying, developing, not dying*, *Daedalus*, 1993, 122(3), P. 115-140.
28. *Mann Michael, The Sources of Social Power: Volume 1, A History of Power from the Beginning to AD 1760* (2nd edition, Cambridge University Press, 2012), 578 p.
29. *Oborotov IU.N. Obrazy, poniatie i aksiosfera gosudarstva. Obshcheteoreticheskaia iurisprudentsiia: uchebnyi kurs: uchebnik / pod red. IU.N. Oborotova O.: Feniks, 2011. S. 340-360.*

30. Oborotov I.U.N. *Sovremennoe gosudarstvo: osnovy teorii*. O.: Astroprint, 1998. 132 s.
31. Oborotov Y.U.N. *Sovremennoe gosudarstvo: ot obraza k realyiam*. Yurydycheskyi vestnyk. 2014. № 6. S. 6-13.
32. Pierson Christopher, *The Modern State* (2nd edition, Routledge, 2004), 208 p.
33. Poggi Gianfranco, *The State: Its Nature, Development, and Prospects* (Reprinted edition, Polity Press, 2007), 224 p.
34. Preuss Ulrich K, «Constitutionalism» in *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Vol. 2, ed. Edward Craig (1998), P. 618–622.
35. Rabinovych P.M. *Osnovy teorii ta filosofii prava: navch. posibnyk*. Lviv: Vydavnytstvo LOBF «Medytsyna i pravo», 2021. 256 s.
36. Raynaud Philippe, *Le juge et le philosophe. Essais sur le nouvel âge du droit* (Armand Colin, 2020), 319 p.
37. Renan E. *Shcho take natsiia? Natsionalizm: teorii natsii ta natsionalizmu vid Yohana Fikhte do Ernesta Helnera: antolohiia*. 2-he vyd., pererob. i dop. / uporiad.: O. Protsenko, V. Lisovyi. K.: «Smoloskyp», 2006. С. 253-263.
38. Ryan Alan. *The Making of Modern Liberalism* (Princeton University Press, 2012), 680 p.
39. Shulzhenko F.P., Andrusiak T.H. *Istoriia politychnykh i pravovykh vchen: navchalnyi posibnyk*. 2-e vyd., ster. Kyiv: Yurinkom Inter, 2001. 301 s.
40. Sumarokova L.N. *Yurydycheskaia lohyka: kommunykativnaia kontseptsyia*. Odessa: «Feniks», 2015. 204 s.
41. Tilly Charles, *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1992* (Revised edition, Wiley-Blackwell, 1992), 288 p.
42. Tilly Charles, *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton University Press, 1975), 711 p.
43. Veber M. *Izbrannye proizvedeniia: per. s nem. Sost., obshch. red. i poslesl.* I.U.N. Davydova; Predisl. P.P. Gaidenko. M.: Progress, 1990. 808 s.
44. Veber M. *Khoziaistvo i obshchestvo: ocherki ponimaiushchei sotsiologii: v 4 t.* / per. s nem.; sost., obshch. red. i predisl. L.G. Ionina. M.: Izd. dom Vysshei shkoly ekonomiki, 2016. T. I. Sotsiologiya. 448 s.
45. Waldron Jeremy, *Political Theory: Essays on Institutions* (Harvard University Press, 2016), 416 p.
46. Walker Neil, «Wheres the 'E in Constitution? A European Puzzle in Economic Constitutionalism» in *a Turbulent World*, ed. Achilles Skordas, Gábor Halmai and Lisa Mardikian (Edward Elgar Publishing, 2023), P. 11-37.
47. Wendy Brown, *In the Ruins of Neoliberalism: The Rise of Antidemocratic Politics in the West* (Columbia University Press, 2019), 264 p.
48. «Pakty i Konstytutsii» *Ukrainskoi kozatskoi derzhavy: (do 300-richchia ukladennia) / NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [ta in.]; [uporiad.: M. Trofymchuk, T. Chukhlib; redkol. V. Smolii (vidp. red.) ta in.]*. Lviv: Svit, 2011. 439 s.

List of legal documents:

49. Articles of Confederation of 1781: A Transcription. URL: https://www.archives.gov/milestone-documents/articles-of-confederation?_ga=2.8346929.2072772457.1688474490-1685826804.1687256845
50. Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/droit-national-en-vigueur/constitution/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>

УДК 342.1

doi.org/10.30970/jcl.2.2023.2

Дмитро Белов

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», заслужений юрист України, Україна
ORCID ID: 0000-0002-7168-9488
E-mail: dmitriy.belov@uzhnu.edu.ua

Мирослава Белова

доктор юридичних наук, доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства, Ужгородський національний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0003-2077-2342
E-mail: myroslavabelova@gmail.com

ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ: ДОКТРИНА ТА ПРАКТИКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

AMENDMENTS TO THE CONSTITUTION: DOCTRINE AND PRACTICE OF FOREIGN COUNTRIES

Dmytro Bielov | Myroslava Bielova

Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Uzhhorod National University, Honored lawyer of Ukraine, Ukraine /
 Uzhhorod National University, Ukraine /

Doctor of Law, Associate Professor, Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Uzhhorod National University, Ukraine

Abstract | The Constitution of Ukraine, adopted on June 28, 1996, was to some extent a model for the future and a program of action. It was the Constitution of the renewed Ukraine, which reflected the still insignificant post-Soviet experience of constitutional construction. In this regard, it is not surprising that in the conditions of changing constitutional practice, the Constitution of Ukraine evolved to a certain extent by the end of the current decade compared to the 1996 model. Such a situation turned out to be inevitable in view of the adaptation of the Constitution to the modern political and legal reality. The constitution is an act of long-term action; therefore, stability is its important feature, which in turn does not mean the immutability of the constitution. Pursuing the goal of ensuring the stability of the Ukrainian legal system, the legislator from the further development of the constitutional reform did not exclude the possibility of timely constitutional changes in accordance with the specific historical conditions of the development of Ukrainian society and the Ukrainian state.

It was noted that when considering the development process of any written constitution, including the Constitution of Ukraine, it is important to pay attention to a number of circumstances that allow one to clearly see the nature, content and practical significance of this process. After all, it is difficult not to agree with the opinion of the lawyers of the XIX-XX centuries. that there are certain differences between a formal legal constitution, on the one hand, and a "living" constitution, on the other hand.

The authors come to the conclusion, summarizing the possible models of implementation of the constitutional and legal reform in Ukraine, that the approval of the new edition of the Constitution by the body of the representative constituent power seems to be the only, most effective way of its implementation. It can be the Constitutional or Legislative Assembly (Assembly). Although, as is known, the Constitution of Ukraine does not contain any mention of the constituent power body and the possibility of its approval of changes to the Constitution, including the approval of a new version of the Constitution of Ukraine. That is why the "legalization" of representative constitutive assemblies requires amendments to Chapter XIII of the Constitution of Ukraine in the manner provided by this very chapter.

Keywords: constitutionalism, constitutional reform, constitution, amendments to the constitution.

Анотація | Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, була до певної міри моделлю майбутнього та програмою дій. Це була Конституція оновленої України, що відбила поки що незначний пострадянський досвід конституційного будівництва. У зв'язку з цим не дивно, що в умовах мінливої конституційної практики Конституція Україна до кінця поточного десятиліття в певній мірі еволюціонувала в порівнянні зі зразком 1996 року. Таке становище виявилось неминучим з огляду адаптації Конституції до сучасної політико-правової дійсності. Конституція є актом тривалої дії, тому стабільність є її важливою рисою, що у свою чергу не означає незмінності конституції. Маючи на меті забезпечення стабільності української правової системи, законодавець з подальшого розвитку конституційної реформи не виключив можливості своєчасних конституційних змін відповідно до конкретних історичних умов розвитку українського суспільства та української держави.

Відзначено, розглядаючи процес розвитку будь-якої писаної конституції, зокрема Конституції України, важливо звернути увагу на ряд обставин, що дозволяють чітко побачити природу, зміст і практичне значення цього процесу. Адже важко не погодитися з думкою юристів XIX-XX ст. про те, що між формальною юридичною конституцією, з одного боку, і «живою» конституцією, з іншого боку, існують певні відмінності.

Автори доходять висновків, підбиваючи підсумки можливих моделей втілення конституційно-правової реформи в Україні, чи не єдиним найбільш дієвим способом її реалізації видається затвердження нової редакції Конституції органом представницької установчої влади. Ним можуть бути Конституційні або Законодавчі збори (Асамблея). Хоча, як відомо, у Конституції України не міститься будь-якої згадки про орган установчої влади та можливість схвалення ним змін до Конституції, зокрема – затвердження нової редакції Конституції України. Саме тому «легалізація» представницьких установчих зборів потребує внесення змін до Розділу XIII Конституції України в порядку, передбаченому цим самим розділом.

Ключові слова: конституціоналізм, конституційна реформа, конституція, внесення змін до конституції.

Постановка питання. Сучасне конституційне законодавство України, як і вітчизняне законодавство загалом, являє собою динамічне явище. При цьому динаміка характерна не тільки для поточного конституційного законодавства, а й для Основного закону України. У цьому зв'язку особливого значення набуває дослідження еволюції і потенційного діапазону дії норм Конституції України.

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, була до певної міри моделлю майбутнього та програмою дій. Це була Конституція оновленої України, що відбила поки що незначний пострадянський досвід конституційного будівництва. У зв'язку з цим не дивно, що в умовах мінливої конституційної практики Конституція Україна до кінця поточного десятиліття в певній мірі

еволюціонувала в порівнянні зі зразком 1996 року. Таке становище виявилось неминучим з огляду адаптації Конституції до сучасної політико-правової дійсності¹.

Уже з 1997 року ряд вчених-конституціоналістів стверджували, що Конституція України відокремилася від її творців, почала своє реальне життя й ряд її норм стали тлумачитися та застосовуватися не зовсім так, як мислили собі ті, хто сформулював ті чи інші статті. Конституція подібно живому організму має власне існування та володіє потенційною здатністю до зміни.

Аналіз наукових джерел. Відзначимо, спеціально теорія та історія конституціоналізму в Україні досліджувалася такими вітчизняними ученими, як: А. Георгіца, В. Кампо, А. Крусян, О. Мироненко, М. Орзіх, С.Різник, М. Савчин, І. Словська, Н. Стецюк, П. Стецюк, В. Шаповал, С. Шевчук, Ю. Шемшученко. До окремих проблем формування та теорії конституціоналізму звертаються у своїх дослідженнях такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Е. Барендт, Н. Боброва, С. Головатий, В. Журавський, М. Козюбра, І. Кравець, О. Марцеляк, Н. Мамітова, А. Медушевський, В. Мелашенко, О. Прієшкіна, А. Селіванов, Ю. Тихомиров, Ю. Тодика, В. Федоренко О. Фрицький, А. Шайо та ін.

Автори ставлять собі за мету розглянути окремі підходи в доктрині та у практиці зарубіжних країн щодо внесення змін до Конституції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституція є актом тривалої дії, тому стабільність є її важливою рисою, що у свою чергу не означає незмінності конституції. Маючи на меті забезпечення стабільності української правової системи, законодавець з подальшого розвитку конституційної реформи не виключив можливості своєчасних конституційних змін відповідно до конкретних історичних умов розвитку українського суспільства та української держави. Відомо, що відносини державної влади з суспільством і з окремою особою перебувають у зв'язку постійного розвитку, без чого фактично є неможливим соціальний прогрес. Стабільність Конституції України, неухильне виконання всіх без винятку її положень не можна розуміти як консервування чинних конституційних правоположень, ставлення до Конституції як до «священної корови»². Якраз своєчасні, обумовлені потребами суспільного розвитку, зміни чинних конституційних правоположень забезпечують стабільність Основного Закону України³.

Чинне конституційне законодавство України розвивається в особливих формах. Більшість з них мають стандартний характер, через що вони добре відомі юридичній науці та практиці. До низки таких форм слід, на наш погляд, віднести: 1) прийняття нових законів; 2) внесення змін та доповнень; 3) скасування закону в цілому або в частині (наприклад, внаслідок визнання окремих норм закону, що суперечать Конституції).

Розглядаючи процес розвитку будь-якої писаної конституції, зокрема Конституції України, важливо звернути увагу на ряд обставин, що дозволяють чітко побачити природу, зміст і практичне значення цього процесу. Адже важко не погодитися з думкою юристів XIX-XX ст. про те, що між формальною юридичною конституцією, з одного боку, і «живою» конституцією, з іншого боку, існують певні відмінності⁴.

Кожна конституція у зв'язку зі змінами в суспільному житті у співвідношенні політичних сил може, а часом і повинна бути змінена. В основі змін лежить народний суверенітет. Якщо є бажання виборчого корпусу, отримане на голосуванні, то до конституції можуть бути внесені зміни⁵.

Велика французька революція в свій час наступним чином закріпила цю ідею: «Національні установчі збори оголошують, що нація має невід'ємне право змінювати свою конституцію, проте

¹ Белов Д., Громовчук М., Правовий простір держави: конституційно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 66. С. 46.

² Орзіх М. Конституційна реформа в Україні: пошук шляхів (до 4-ї річниці Конституції України). *Юридичний вісник*. 2000. №3. С. 81.

³ Селіванов А.О. *Право і влада суверенної України. Методологічні аспекти*. К., Видавничий дім. 2002. С.110.

⁴ Аничкин Е.С. Преобразование Конституции. *Вестник Томского государственного университета*. 2009. № 323. С. 202.

⁵ Громовчук М.В., Белов Д.М., Принцип гуманізму, як основоположний принцип побудови сучасної правової держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 65. С. 46.

беручи до уваги, що інтересам нації більш відповідає змінювати за допомогою засобів, запозичених із самої Конституції, лише ті статті, непридатність яких з'ясується на практиці, постановляє, що такі зміни будуть проводитися Зборами з перегляду... ». В ст. 28 Конституції 1793 року сказано значно конкретніше: «Народ завжди зберігає за собою право перегляду, перетворення та зміни своєї конституції. Жодне покоління не може підпорядкувати своїм законам покоління майбутні»⁶.

Крім того, необхідно чітко визначити, що може бути зроблено конституцією, а що знаходиться поза межами її можливостей. А якщо говорити про те, що може бути забезпечено конституцією, то важливо з'ясувати, наскільки її ефективність залежить від ступеня її реалізації⁷. Конституція приймається і діє в тих чи інших умовах – політичних, економічних, соціальних, духовних, які можуть сприяти втіленню в життя її положень або цьому перешкоджати. Якщо політична сфера суспільства знаходиться в більш-менш стабільному стані, ефективно працює економічна система, склалася певна соціальна інфраструктура, конституційні принципи і норми будуть реалізовуватися, втілюватися в життя. В іншому випадку вони дадуть збій. Саме такий баланс між конституційно-правовими нормами та сформованою системою суспільних відносин можна назвати гомеостазісним⁸.

Термін життя конституції зумовлюється також її характером, втіленим в ній задумом. Довше інших живуть основні закони, в яких проголошуються загальні принципи та регулюються найзагальніші основи побудови та функціонування державної влади. Конституційно-правові зміни в цих випадках здійснюються не через конституцію, а через поточне конституційне законодавство. «До того ж, – зазначає Л. Єскіна, – така динаміка повинна носити «внутрішньоконституційний» характер, тобто не виходити за рамки положень основного закону. Якщо ж конституція не тільки визначає правову систему та державну організацію, але й декларує принципи економіки, соціальної і зовнішньої політики, детально регулює відносини у сфері прав і свобод людини та громадянина, вона буде більш вразлива з точки зору стабільності, тому що подібна конструкція відображає концепцію широкого підходу щодо меж конституційного регулювання»⁹.

У зв'язку з цим виникає питання: при всіх складнощах і проблемах втілення конституційних норм у фактичній дійсності можна зберегти в незмінному вигляді чинну конституцію, обійтися її реформами, чи потрібно приймати новий Основний закон країни?

На сьогодні склалися три основні підходи щодо теми конституційних змін. Так, зокрема, частина вчених виступає за ухвалення нової Конституції. «В конституції, – відзначає С. Авак'ян, – міститься велика кількість неясних, суперечливих і двозначних норм. Це вже той випадок, коли кількість переходить в якість і простим «латанням» основного закону не обійтися». Крім того, він вважає, що конституція «обліплена» багатьма міфами про її заслуги, про те, що вона «вперше» щось закріпила, «першою» відкрила дорогу розвитку нових суспільних відносин. Насправді це не так¹⁰.

Інша частина науковців виступає за реформу конституції, зміну її окремих положень. Основним аргументом в цьому випадку є те, що Конституція надає тим чи іншим органам державної влади надмірні повноваження, і тому необхідно відновити баланс між ними¹¹.

Існує і третя позиція за збереження в незмінному вигляді чинної конституції. Так, наприклад, в ряді країн «немає «революційної ситуації» і немає необхідності у фундаментальних конституційних чи трансформаційних змінах. Необґрунтовані зміни, нестабільність, нестійкість Конституції

⁶ Конституция и законодательные акты Французской республики. М., 1982. С. 81.

⁷ Ткачева, Н. А. Проблемы гарантированности основ конституционного строя : Дис. ... канд. юрид. наук спец. : 12.00.02 – «конституционное право; муниципальное право». 2004. С.147.

⁸ Белов Д.М., Тишков С.С., Грищенко І.В. Вдосконалення сучасного конституціоналізму шляхом перетворення конституції: окремі термінологічні питання. *Науковий вісник УжНУ. Серія "Право"*. Випуск № 31. Т 1. 2015 р. С. 73.

⁹ Єскіна Л.Б. Конституционная реформа: кризис или очередной этап?. *Правоведение*. 2001. № 2. С. 6.

¹⁰ Авак'ян С.А. Проблемы реформы Конституции. Конституционно-правовая реформа. М., 2000. С. 72.

¹¹ Варламова Н. Конституционная модернизация: игра в термины, игра в реформу или игра с огнем? *Конституционное право: восточноевропейское обозрение*. 2000. № 2. С. 122.

неминуче призведуть до того, що вся інша система правил, за якими живе суспільство, почне неухильно піддаватися сумніву, ерозії, розмиванню. І тоді спочатку дух, а потім і буква правил – будь-яких правил – почнуть втрачати своє значення»¹².

Отже, важливою теоретичною проблемою з численними практичними наслідками є питання про зміни у конституції. Зокрема, важливого теоретичного значення набуває проблема визначення суб'єктів ініціювання її змін, якими правами при цьому вони користуються, а також якою є процедура внесення змін до Основного закону.

Аналіз конституційно-правової практики зарубіжних країн з цього питання дозволяє зробити такі основні висновки. По-перше, в принципі право внесення змін до конституції має належати тим ж органам, які її прийняли. По-друге, влада, правомочна для внесення змін до конституції, визначається за видом конституції. По-третє, процедура внесення змін до конституції в принципі аналогічна процедурі її прийняття, згідно з принципом юридичної симетрії¹³.

Цілком правильним є твердження О. Оніщенко, що за змістом розділу XIII Конституції України новий Основний Закон не може бути прийнятий, хоча може бути здійснена ревізія (*прийняття нової редакції – Авт.*) чинного. Характерно, що у вітчизняній юридичній практиці ревізія звичайних законів здійснюється шляхом прийняття, по суті, нового за змістом закону, поіменованого «закон про внесення змін» до попереднього¹⁴.

Звичайно, кожна конституція у зв'язку зі змінами у суспільному житті у співвідношенні політичних сил може (а нерідко й повинна) бути змінена. Якщо конституції змінюються та доповнюються у тому ж порядку, що і звичайні парламентські закони, то ми маємо справу з гнучкими конституціями (Великобританія, Ізраїль, Нова Зеландія, конституційні закони Саудівської Аравії). Якщо ж конституції змінюються та доповнюються в особливому порядку, значно складнішому, ніж той, який прийнятий для звичайної законодавчої процедури, то перед нами – жорсткі конституції¹⁵.

Можна виділити декілька спільних рис, які притаманні процедурі зміни конституції. По-перше, суб'єктами права ініціативи конституційного перегляду є, зазвичай, ті, що і в нормальному законодавчому процесі. Як правило, ініціаторами є депутати. Але у Бельгії та Франції, наприклад, ініціатива конституційного перегляду належить не тільки парламентаріям, але і главі держави, який діє від імені Уряду.

По-друге, процедуру конституційного перегляду можна умовно поділити на два етапи — прийняття поправок парламентом та їх ратифікацію. Зокрема, у Франції після прийняття поправок до Конституції Президент Республіки призначає для ратифікації референдум або скликає Конгрес, який включає членів обох палат Парламенту (ст. 89 Конституції). У Греції поправки повинні бути прийняті Палатою депутатів, тобто парламентом двох скликань (ст. 110 Конституції). Особливість перегляду повного тексту або найбільш суттєвих частин Конституції Болгарії полягає в тому, що у такому разі народні збори (парламент) розпускаються й обираються Великі народні збори, які і проводять перегляд, після чого розпускаються, і на зміну їм приходять звичайний парламент — народні збори (ст. 153-163 Конституції)¹⁶.

По-третє, як правило, процедура розгляду проекту конституційних поправок є складнішою від процедури розгляду звичайного законопроекту. Зокрема, передбачаються підвищені вимоги до більшості голосів, необхідної для затвердження проекту, встановлюються спеціальні строки для розгляду проекту після його внесення тощо.

¹² Белов Д.М., Перетворення конституції в умовах нової парадигми українського конституціоналізму: теоретичні аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. № 2. 2014 р. С. 67.

¹³ Конституционное право зарубежных стран: учебник для вузов / под ред. М.В.Баглая. М: Норма, 2002. С. 331.

¹⁴ Оніщенко, О. В. Конституція України як основне джерело конституційного права України. Дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук спец. : 12.00.02 – «конституційне право». Київ, 2005. С. 231

¹⁵ Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн. К., 2004. С. 45.

¹⁶ Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн. К., 2004. С. 55.

По-четверте, для підготовки конституційних поправок іноді утворюються спеціальні органи (наприклад, в Австралії в 1958 р. був утворений спеціальний консультативний орган, який попередньо розглядав проекти перегляду Конституції. У Фінляндії та Швеції парламенти утворюють зі свого складу конституційну комісію для підготовки проекту)¹⁷.

По-п'яте, у переважній більшості країн у процедурі зміни конституції обов'язково бере участь глава держави. Зазвичай він промульгує поправки.

По-шосте, у ряді країн передбачена т. зв. «народна ініціатива» як можливість ініціювання поправок до конституції. В Австрії та Швейцарії вимагається не менше 100 тис. підписів виборців для цієї мети, в Італії — не менше 50 тис.

Зрештою, варто звернути увагу ще на один момент. Деякі конституції передбачають більш складний порядок для повної конституційної реформи порівняно з частковою (конституції Іспанії, Куби, Швейцарії та ін.)¹⁸.

Висновки. Підбиваючи підсумки можливих моделей втілення конституційно-правової реформи в Україні, чи не єдиним, найбільш дієвим способом її реалізації видається затвердження нової редакції Конституції органом представницької установчої влади. Ним можуть бути Конституційні або Законодавчі збори (Асамблея). Хоча, як відомо, у Конституції України не міститься будь-якої згадки про орган установчої влади та можливість схвалення ним змін до Конституції, зокрема – затвердження нової редакції Конституції України. Саме тому «легалізація» представницьких установчих зборів потребує внесення змін до Розділу XIII Конституції України в порядку, передбаченому цим самим розділом.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Авакьян С.А. Проблемы реформы Конституции. Конституционно-правовая реформа в государстве. М., 2000. 155 с.
2. Аничкин Е.С. Преобразование Конституции. Вестник Томского государственного университета. 2009. № 323. С. 202-206.
3. Белов Д.М., Перетворення конституції в умовах нової парадигми українського конституціоналізму: теоретичні аспекти. Порівняльно-аналітичне право. № 2. 2014 р. С. 67-69.
4. Белов Д.М., Тишков С.С., Грищенко І.В., Вдосконалення сучасного конституціоналізму шляхом перетворення конституції: окремі термінологічні питання. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». Випуск № 31. Т 1. 2015 р. С. 71-75.
5. Варламова Н. Конституционная модернизация: игра в термины, игра в реформу или игра с огнем? Конституционное право: восточноевропейское обозрение. 2000. № 2. С 122-124.
6. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн. К., 2004. 318 с.
7. Громовчук М.В., Белов Д.М., Принцип гуманізму, як основоположний принцип побудови сучасної правової держави. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2021. Випуск 65. С. 46-50.
8. Ескина Л.Б. Конституционная реформа: кризис или очередной этап? Правоведение. 2001. № 2. С. 6-9.
9. Конституционное право зарубежных стран: учебник для вузов / под ред. М.В.Баглая. М: Норма, 2002. 832 с.
10. Конституция и законодательные акты Французской республики. М., 1982. 420 с.
11. Онщенко, О. В. Конституція України як основне джерело конституційного права України. Дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук спец.: 12.00.02 – «конституційне право». Київ, 2005. 216 с.
12. Орзіх М. Конституційна реформа в Україні: пошук шляхів (до 4-ї річниці Конституції України). Юридичний вісник. 2000. №3. С. 81 – 85.
13. Селиванов А.О. Право і влада суверенної України. Методологічні аспекти. К., Видавничий дім, 2002. 723 с.
14. Ткачева, Нелля Александровна. Проблемы гарантированности основ конституционного строя: Дис.... канд. юрид. наук спец.: 12.00.02 «конституционное право; муниципальное право». 2004. 179 с.

¹⁷ Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн. К., 2004. С. 69.

¹⁸ Г Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн. К., 2004. С. 121.

References

Bibliography:

1. Anychkyn E.S. Preobrazovanye Konstytutsyy. Vesnyk Tomskoho hosudarstvennogo unyversyteta. 2009. № 323. S. 202-206.
2. Avakian S.A. Problemy reformy Konstitutsii. Konstitutsionno-pravovaia reforma v gosudarstve. M., 2000. 155 s.
3. Bielov D.M., Peretvorennia konstytutsii v umovakh novoi paradyhmy ukrainskoho konstytutsionalizmu: teoretychni aspekty. Porivnialno-analitychne pravo. № 2. 2014 r. S. 67-69.
4. Bielov D.M., Tyshkov S.S., Hryshchenko I.V., Vdoskonalennia suchasnoho konstytutsionalizmu shliakhom peretvorennia konstytutsii: okremi terminolohichni pytannia. Naukovyi visnyk UzhNU. Serii «Pravo». Vypusk № 31. T 1. 2015 r. S. 71-75.
5. Eskina L.B. Konstitutsionnaia reforma: krizis ili ocherednoi etap? Pravovedenie. 2001. № 2. S. 6-9.
6. Heorhitsa A.Z. Konstytutsiine pravo zarubizhnykh krain. K., 2004. 318 s.
7. Hromovchuk M.V., Bielov D.M., Pryntsyp humanizmu, yak osnovopolozhnyi pryntsyp pobudovy suchasnoi pravovoi derzhavy. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo unyversytetu. Serii Pravo. 2021. Vypusk 65. S. 46-50.
8. Konstitutsiia i zakonodatelnye akty Frantsuzskoi respubliky. M., 1982. 420 s.
9. Konstitutsionnoe pravo zarubezhnykh stran: uchebnik dlia vuzov / pod red. M.V.Baglaia. M: Norma, 2002. 832 s.
10. Onishchenko, O. V. Konstytutsiia Ukrainy yak osnovne dzherelo konstytutsiinoho prava Ukrainy. Dys... na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk spets.: 12.00.02 – «konstytutsiine pravo». Kyiv, 2005. 216 s.
11. Orzikh M. Konstytutsiina reforma v Ukrainy: poshuk shliakhiv (do 4-yi richnytsi Konstytutsii Ukrainy). Yurydychnyi visnyk. 2000. №3. S. 81 – 85.
12. Selyvanov A.O. Pravo i vlada suverennoi Ukrainy. Metodolohichni aspekty. K., Vydavnychiy dim, 2002. 723 s.
13. Tkacheva, Nellia Aleksandrovna. Problemy garantirovannosti osnov konstitutsionnogo stroia: Dis... kand. iurid. nauk spets.: 12.00.02 «konstitutsionnoe pravo; munitsipalnoe pravo». 2004. 179 c.
14. Varlamova N. Konstitutsionnaia modernizatsiia: igra v terminy, igra v reformu ili igra s ognem? Konstitutsionnoe pravo: vostochnoevropeiskoe obozrenie. 2000. № 2. S 122-124.

УДК 342.1:342.725 (477)

doi.org/10.30970/jcl.2.2023.3

Володимир Кобрин

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права
Львівського національного університету ім. Івана Франка, Україна

ORCID ID: 0000-0002-5876-4906

E-mail: volodymyr.kobryn@lnu.edu.ua

ДЕРЖАВНА МОВА ЯК ЧИННИК (ФОРМА) КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ: ІСТОРИЧНІ ПАРАДОКСИ ТА НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ

STATE LANGUAGE AS A FACTOR (FORM) OF CONSOLIDATION OF THE UKRAINIAN NATION: HISTORICAL PARADOXES AND NEW TRENDS

Volodymyr Kobryn

Candidate of Judicial Sciences, Associate Professor in the Department of Constitutional Law,
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Abstract | The article is devoted to the issues of consolidation of the Ukrainian nation and the defining role of the Ukrainian language in this process and its status as the state language. A review of the legal regulation of language relations in recent decades. The provisions of the Constitution of Ukraine, language laws, programs and concepts of the Cabinet of Ministers and the President of Ukraine, by-laws regarding the definition of the Ukrainian language as the state language and its role in the consolidation and development of the Ukrainian nation, its history, traditions, culture, preservation of national and formation of constitutional identity are analyzed. Special attention is paid to the analysis of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine regarding the definition of the Ukrainian language as a state language and its state-creating and consolidating function. It is determined that the transformation of views on the language policy of Ukraine, in addition to the armed aggression and occupation of Ukrainian territories, is also due to other factors, in particular: "growing up of the Ukrainian nation" and its understanding of the need to develop and protect the Ukrainian language; the coming to power of pro-Ukrainian political forces; the level of professionalism and professionalism of the judiciary of the Constitutional Court of Ukraine; ridiculous policy of the leadership of the Russian Federation to discredit the Ukrainian language and the imposition of utopian ideas about "Bilingual people." Reasons for historical paradoxes formulated on the development and approval of the Ukrainian language and its status as the state language during the latest period of development of Ukraine. Attention is focused on the latest trends in language policy in Ukraine, with emphasis on the fact that the issue of establishing the status of the Ukrainian language as the state language, despite all the events of recent

decades, remains relevant and requires special attention from the state. It is proved that the status of the Ukrainian language as the state language is the main (fundamental) factor of consolidation and development of the Ukrainian nation, its historical consciousness, traditions, culture and religious identity. This is the ultimate condition for the existence of a nation that allowed Ukrainians to survive centuries of enslavement and preserve their identity.

Keywords: language, state language, linguistic relations, nation, the Ukrainian Nation, consolidation, identity, constitutional identity, national security.

Анотація | Стаття присвячена питанням консолідації української нації та визначальної ролі у цьому процесі української мови і її статусу як державної. Проводиться огляд нормативно-правового регулювання мовних відносин останніх десятиліть. Аналізуються положення Конституції України, мовних законів, програм та концепцій Кабінету Міністрів і Президента України, підзаконних нормативно правових актів стосовно визначення української мови як державної та її ролі в питаннях консолідації і розвитку української нації, її історії, традицій, культури, збереження національної та формування конституційної ідентичності. Окрему увагу приділено аналізу правових позицій Конституційного Суду України з приводу визначення української мови як державної та її державотворчій і консолідуючій функції. Визначено, що трансформація поглядів щодо мовної політики України, окрім збройної агресії та окупації українських територій, зумовлена також і іншими факторами, зокрема: «дорослішанням української нації» та її розумінням необхідності розвитку і захисту української мови; приходом до влади проукраїнських політичних сил; рівнем професійності та фаховості суддівського корпусу Конституційного Суду України; безглуздою політикою керівництва російської федерації щодо дискредитації української мови та нав'язуванням утопічних ідей про «двомовний народ». Сформульовано причини історичних парадоксів

щодо розвитку та утвердження української мови та її статусу як державної протягом новітнього періоду розвитку України. Акцентовано увагу на новітніх тенденціях мовної політики в Україні, з наголосом на тому, що питання утвердження статусу української мови як державної, незважаючи на всі події останніх десятиліть, залишається актуальним та потребує особливої уваги з боку держави. Доведено, що статус української мови як державної є основним (фундаментальним) чинником консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій, культури та релігійної самобутності. Це та доконечна умова існування нації, яка дозволила українцям вижити протягом століть поневолення та зберегти свою ідентичність.

Ключові слова: мова, державна мова, мовні відносини, нація, Українська Нація, консолідація, ідентичність, конституційна ідентичність, національна безпека.

Кожна нація у світі, в процесі свого становлення та розвитку, проходила свій, неповторний унікальний шлях об'єднання, використовуючи ті чи інші засоби та чинники консолідації в різні історичні періоди. Не є винятком і Українська держава, котра як молода конституційна демократія проходить нелегкий та тернистий шлях консолідації нації.

Серед багатьох чинників (форм) консолідації української нації найперше місце займає українська мова, яка зазнала протягом історії величезну кількість обмежень та заборон, але яку, завдяки боротьбі мільйонів українців, вдалося зберегти та донести сучасним поколінням.

Потрібно чітко усвідомлювати, що війна російської федерації проти України розпочалася не в 2022 чи в 2014 роках. Ця війна триває вже багато століть, а в новітній період – з моменту проголошення незалежності України і відбувається не лише на полі бою, але і на інших фронтах: економічному, соціальному, мовному, культурному, ідеологічному та інших. Боротьба на мовному фронті, незважаючи на прийнятий Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та Рішення Конституційного Суду України щодо його конституційності, триває і потребує від органів публічної влади ефективної та кропіткої роботи.

Окремі проблеми статусу української мови як державної та її ролі для становлення та консолідації української нації досліджували такі українські вчені: Бориславська О.М., Гураль П.Ф., Колісник В.П., Костицький М.В., Слінько Т.М., Стецюк П.Б., Ткаченко Є.В., Тодика Ю.М., Фаріон І.Д., Федоренко В.Л., Шемшученко Ю.С., Шишкін В.І., Ялова О.В. та інші.

На переконання О. Федик, «мова – найважливіший національний ідентифікатор, завдяки якому кожна нація вирізняється з-поміж інших, усвідомлюючи себе самодостатнім та самочинним суб'єктом історії»¹. Таке усвідомлення та самоідентифікація, на жаль, для великої частини громадян України прийшла після повномасштабного вторгнення російської федерації до України та окупації нових, порівняно з 2014 роком, територій нашої держави.

Підтвердженням процесу україномовної ідентифікації є результати соціологічних досліджень кінця 2022 року авторства провідного вченого в галузі мовної політики та ідеології В.М. Кулика. Так, «найважливішою, на думку вченого, зміною стало різке збільшення частки респондентів, які говорять у повсякденному житті переважно українською мовою, та відповідне зменшення частки російськомовців. У грудні 2022-го року 41% респондентів сказали, що спілкуються тільки українською мовою, ще 17% – «у більшості ситуацій» українською, натомість тільки російською говорять 6%, а переважно російською – 9% (ще 24% сказали, що вживають обидві мови «рівною мірою»). Порівняно з 2017-м частка повних і переважних україномовців збільшилася на 8%, а частка російськомовців зменшилася аж на 11%. Ще більше вражає регіональний розподіл: навіть на сході та півдні, судячи з відповідей, україномовців тепер не менше, ніж російськомовців (29% проти 27%)»².

Поглянемо, який шлях нормативного закріплення в питаннях консолідації та об'єднання пройшла українська мова в новітній період розвитку і становлення Української держави. Першу згадку про мову та її особливу роль знаходимо в положеннях Закону України «Про мови в Українській РСР», де було закріплено, що «українська мова є одним з вирішальних чинників національної самобутності українського народу, а забезпечення її статусу державної має на меті сприяти всебічному розвитку духовних творчих сил українського народу та гарантувати його суверенну національно-державну майбутність»³.

На розвиток положень процитованого вище Закону України «Про мови в Українській РСР» Радою Міністрів Української РСР була прийнята перша Державна програма розвитку української мови, у якій зазначалося, що «мова – основа духовності народу, його історичної пам'яті й сучасного буття. Єднаючи покоління та формуючи національну свідомість, кожна національна мова відображає не тільки самобутність народу, який нею володіє, але і є культурним надбанням усього людства»⁴. Своєю чергою «українська мова – це мова багатомільйонного народу, що стала однією з найбагатших мов світу і може задовольняти потреби суспільства в спілкуванні, розвитку культури, освіти, науки й техніки. Тому нічим не виправдане звуження сфери функціонування мови корінного населення в державному, економічному, політичному та громадському житті»⁵.

Разом з тим, потрібно констатувати, що програма всіляко підтримувала розвиток та функціонування російської мови практично у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Ще однією небезпекою, яка пізніше була вдала використана і продовжує використовуватися нашим ворогом, став закладений програмою алгоритм поетапного утвердження державної мови в різних регіонах України. Єдиною спробою вирівняти становище, зокрема в російськомовних регіонах, була прийнята в 1997 році Кабінетом Міністрів України Програма розвитку і підтримки української культури у

¹ Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності). Львів: Місіонер, 2000. С. 31.

² Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. URL: <https://zbruc.eu/node/114247>

³ Про мови в Українській РСР: Закон Української РСР від 28 жовтня 1989 року. Відомості Верховної Ради УРСР. 1989. Ст. 631 (втратив чинність).

⁴ Про Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року: Постанова Ради Міністрів Української РСР від 12 лютого 1991 року № 41.

URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/41%D1%80-91-%D0%BF>

⁵ Ibid.

місті Севастополь та забезпечення функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя⁶.

Переломним моментом в утвердженні української мови та її статусу як державної стало прийняття Конституції України в 1996 році. Згідно з положень частини першої статті 10 Конституції України «Державною мовою в Україні є українська мова»⁷. Підтвердив особливу роль і значення української мови в цей історичний період в Конституційний Суд України, надавши в 1999 році офіційне тлумачення положень статті 10 Основного закону. Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України «під державною мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя. Конституцією України статус державної мови надано українській мові. Це повністю відповідає державотворчій ролі української нації, що зазначено у преамбулі Конституції України, нації, яка історично проживає на території України, складає абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі»⁸.

Разом з тим, погоджуємося із думками О.М. Бориславської, що «роль Конституції України в утвердженні статусу української мови як державної двояка. З одного боку, вона на найвищому юридичному рівні, на стабільній основі закріпила її становище як державної мови (відповідні норми містяться у розділі I серед засад конституційного ладу України). З іншого, вона не прояснила ситуації зі сферами обов'язкового застосування державної мови та сферами використання інших мов, залишивши це питання для законодавчого регулювання»⁹.

Схожі на положення попередніх урядових програм були норми державної програми 2003 року, котрими «мова визначалися як найважливіший засіб людського спілкування та інтелектуального розвитку особистості, визначальна ознака держави, безцінна і невичерпна скарбницю культурного надбання народу. Також вказувалося, що у державотворчому процесі українській мові відводиться провідна роль»¹⁰.

У 2010 році Указом Президента України Віктора Ющенка, в останні дні президентства, була затверджена Концепція державної мовної політики, якою закріплювалося, що «повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією збереження ідентичності української нації та єдності України»¹¹. Крім того Концепцією встановлювалося, що «пріоритетом державної мовної політики має бути утвердження і розвиток української мови – визначального чинника і головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення, дала офіційну назву державі та є базовим системоутворюючим складником української державності й Українського народу – громадян України всіх національностей»¹².

⁶ Про затвердження Програми розвитку і підтримки української культури у м. Севастополь, забезпечення функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя міста: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 листопада 1997 року № 1235. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1235-97-%D0%BF>

⁷ Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁸ Справа за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови): Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#n54>

⁹ Бориславська О. Українська мова як державна: європейські стандарти та національні особливості правового регулювання. Український часопис конституційного права. 2017. № 3. С. 15.

¹⁰ Про затвердження Державної програми розвитку і функціонування української мови на 2004-2010 рр.: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 року № 1546. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1546-2003-%D0%BF>

¹¹ Про Концепцію державної мовної політики: Указ Президента України від 15 лютого 2010 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>

¹² Ibid.

Важливо також наголосити, що в Концепції 2010 році вперше на нормативному, підзаконному рівні серед основних завдань зазначалося про «посиленню функції державної мови як об'єднавчого і консолідаційного чинників в українському суспільстві, засобу зміцнення державної єдності України»¹³.

Після зміни влади в 2010 році та обрання Президентом України Віктора Януковича починається складний період з дискредитації державної мови, нівелювання її ролі та значення для української нації. За вдалим висловом судді Конституційного Суду у відставці Віктора Шишкіна, який назвав цей процес «атакою «янучарівської» влади на українську мову»¹⁴, власне сам «повзучий наступ на українську мову через законодавство розпочався не законом про мову, а змінами до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних кодексів, згідно з яких суд мав здійснювати провадження у справах і діловодство, зокрема і листування з особами, які звертаються до суду, тією мовою, якою вони забажають»¹⁵.

Конституційний Суд України, розглянувши конституційне подання у справі про відповідність положенням Конституції України вказаних вище нормативно-правових актів, згідно з якими допускається використання в судах поряд з державною, регіональних мов та мов меншин вирішив визнати їх конституційними¹⁶.

За результатами прийнятого рішення було висловлено чотири окремі думки суддів Конституційного Суду України, одна з яких заслуговує на увагу. Так Віктор Шишкін в окремій думці зазначив, що «статус державної мови можна розглядати у двох основних значеннях: як індивідуальне природне право мовного носія, коли мова є засобом суспільної комунікації взагалі, і як спільне природне право відповідного етносу, завдяки чому державне утворення ідентифікується з титульною нацією. В останньому значенні державна мова набуває статусу одного із елементів конституційного правопорядку. У такому випадку функціонування мови як державної виконує природне, суспільно значуще завдання, яке спрямоване на становлення і існування держави Українського народу»¹⁷.

Серйозним ударом по статусі української мови як державної став прийнятий у 2012 році Закон України «Про засади державної мовної політики», який поряд з державною мовою ввів поняття регіональної мови або мови меншини яка впроваджувалася відповідною місцевою радою «за умови, якщо кількість осіб – носіїв регіональної мови, що проживають на території, на якій поширена ця мова, становить 10 відсотків і більше чисельності її населення»¹⁸. В окремих випадках «за рішенням місцевої ради, з урахуванням конкретної ситуації, такі заходи мали можливість застосовуватися до мови, регіональна мовна група якої становить менше 10 відсотків населення відповідної території»¹⁹.

¹³ Ibid.

¹⁴ Шишкін В. Чому я був проти. «Окремі думки» судді Конституційного Суду України. К.: Темпора, 2018. С. 438.

¹⁵ Ibid. С. 439.

¹⁶ Справа за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України: Рішення Конституційного Суду України № 17-рп/2011 від 13.12.2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-11#Text>

¹⁷ Окрема думка судді Конституційного Суду України Шишкіна В.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-11#Text>

¹⁸ Про засади державної мовної політики Закон України від 03.07.2012 р. № 5029-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 23. Ст. 218 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text>

¹⁹ Ibid.

Крім того, зазначений вище закон передбачав і право ініціювання жителями відповідних територій питання щодо використання регіональних мов або мов меншин на якій поширювалася обрана ними мова, а у випадках зібрання підписів понад 10 відсотків жителів обов'язок місцевої ради прийняти відповідне рішення, який у разі невиконання підлягав оскарженню до суду.

Потрібно наголосити, щоб під ідеєю збереження мов національних меншин, які потребують захисту та підтримки, як наприклад гагаузької, кримчацької, кримськотатарської, караїмської (мовних носіїв яких декілька тисяч) закон надавав такий захист і збереження російській, угорській, словацькій, румунській, білоруській та іншим, які мають статус державних в своїх країнах (мовних носіїв яких мільйони).

Також Закон України «Про засади державної мовної політики» був проектом політичного керівництва російської федерації щодо максимальної «русифікації» південних та східних регіонів України. Зауважимо, що в цілому ряді регіонів місцевими радами на рівні областей, міст, селищ та сіл були прийняті рішення про використання російської мови як регіональної.

Прийняття закону в липні 2012 року і набрання ним чинності в серпні 2012 року призвело до великої кількості протестів та мітингів на захист української мови та спровокувало дзеркальну реакцію з боку органів місцевого самоврядування західних регіонів України, місцеві ради яких приймали рішення про те, що норми закону не будуть діяти у відповідних територіальних громадах.

Зрештою прийнятий закон був визнаний Конституційним Судом України неконституційним, але з процедурних (формальних) підстав. Зазначалося, що «порушення конституційної процедури розгляду та ухвалення проекту Закону під час його прийняття в цілому на вечірньому пленарному засіданні Верховної Ради України 3 липня 2012 року мали системний характер та істотно вплинули на остаточний результат прийняття»²⁰.

Зважаючи на значний суспільний резонанс до Рішення Конституційного Суду України було викладено одинадцять (11) окремих думок, які в основному піддавали критиці застосування лише формального конституційного контролю і наполягали на тому, що необхідно було застосувати і матеріальний (змістовний) контроль.

Дуже влучно висловився з приводу Рішення суддя Микола Мельник, який в окремій думці зазначив, що «суд зобов'язаний був дати відповідну конституційно-правову оцінку закону, оскільки він є антиконституційним за своїм змістом. Закон, авторами якого формально вважаються С.Ківалов і В.Колесніченко, має вочевидь антиукраїнське спрямування – його прийняття заклало законодавчу основу для чергового етапу системної русифікації України. Реальною двоєдиною метою Закону було нівелювання конституційного статусу української мови як державної і надання усупереч Конституції України такого статусу російській мові та вивищення її над іншими мовами національних меншин України, що є абсолютно неприпустимим з огляду на значення та функції української мови у становленні, функціонуванні та розвитку України як суверенної і незалежної держави. Закон закладав нормативні основи для руйнації Української держави. Суд мав унікальний шанс внести істотний вклад у розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України та вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин України. Системне дослідження Судом положень Закону на предмет їх відповідності Конституції України сприяло б усуненню (мінімізації) тих факторів, які штучно створили «мовну проблему» в Україні та передумови посилення напруги в суспільстві на мовному ґрунті, сепаратистських процесів, ризиків для суверенітету і територіальної цілісності України»²¹.

²⁰ Справа за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики»: Рішення Конституційного Суду України № 2-р/2018 від 28.02.2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#n55>

²¹ Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України Справа за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc02d710-18#n2>

Наступним важливим етапом у становленні української мови як державної та її нормативне закріплення як чинника консолідації української нації стало прийняття у 2019 році Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Вже в преамбулі зазначається, що Верховна Рада України, серед іншого, приймає цей закон, «усвідомлюючи, що українська мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, яка історично сформувалася і протягом багатьох століть безперервно проживає на власній етнічній території, становить переважну більшість населення країни і дала офіційну назву державі, а також є базовим системотвірним складником української громадянської нації; прагнучи до посилення державотворчих і консолідаційних функцій української мови, підвищення її ролі в забезпеченні територіальної цілісності та національної безпеки України; маючи на меті створення належних умов для забезпечення і захисту мовних прав і потреб українців»²².

Законом визначено, що «статус української мови як єдиної державної мови зумовлений державотворчим самовизначенням української нації» та «є невіддільним елементом конституційного ладу України як унітарної держави»²³. Передбачено, що «статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, визначених законом»²⁴.

Важливо, що законом наголошується на консолідаційній функції української мови як державної, визначаючи останню «фактором єдності та національної безпеки України», а одним із завдань є «забезпечення розвитку української мови для зміцнення національної ідентичності, збереження національної культури, традицій, звичаїв, історичної пам'яті та забезпечення її подальшого функціонування як державотворчого чинника української нації»²⁵.

Не менш важливим за прийнятий Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» для становлення української мови та її статусу є рішення Конституційного Суду України, яким згаданий закон був визнаний конституційним. У відповідному рішенні Конституційний Суд України чітко звернув увагу, що державна мова є визначальним чинником, а також формою консолідації української нації, зазначивши, що «юридичний статус української мови як державної є водночас засадничою конституційною цінністю, питомою ознакою й ключовим чинником єдності (соборності) Української держави та невіддільною частиною її конституційної ідентичності. Як інститут української державності, що поєднує юридичний і ціннісний складники, українська мова покликана виконувати інтегративну (соборницьку) функцію та забезпечувати єднання й монолітність українського суспільства різнорівнево. Українська мова як державна мова є важливим інструментом упорядкування діяльності всієї державної влади та місцевого самоврядування, їй належить вирішальна роль у забезпеченні політичної єдності держави та суспільної згуртованості суголосно одному з прагнень, що ними керувався конституцієдавець при ухваленні Конституції України 28 червня 1996 року, зокрема «підключись про зміцнення громадянської злагоди на землі України. ...їй належить визначальна роль у формуванні, розвитку та зміцненні єдиної української політичної (громадянської) нації»²⁶.

Крім того, Конституційний Суд України ствердно констатував, що «загроза українській мові рівносильна загрози національній безпеці України, існуванню української нації та її держави, оскільки мова – це своєрідний код нації, а не лише засіб спілкування. Без повноцінного функціонування української мови в усіх ділянках публічного життя суспільства на всій території України українсь-

²² Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 21. Ст. 81 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ Справа за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»: Рішення Конституційного Суду України № 1-п/2021 від 14.07.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>

кій нації загрожує втрата статусу й ролі титульної й державотвірної нації, що є рівнозначним загрози зникнення Української держави з політичної карти світу. Українська мова – доконечна умова (*conditio sine qua non*) державності України та її соборності. Україна – це єдиний у світі ареал, де може бути гарантовано збереження, існування й усебічний розвиток української мови і, відповідно, української нації як державотвірної, тому будь-які зазіхання на юридичний статус української мови як державної на території України неприпустимі, оскільки порушують конституційний лад держави, загрожують національній безпеці та самому існуванню державності України²⁷.

Звернув увагу Конституційний Суд України і на те, що українська мова «є невіддільним атрибутом Української держави, поряд із Державним Прапором України, Державним Гербом України та Державним Гімном України»²⁸.

Потрібно також зазначити, що прийняття Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» сприяло і підзаконному нормотворенню в питаннях реалізації окремих його положень. Так, на рівні Кабінету Міністрів України в травні 2021 року розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено «Концепцію Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року»²⁹.

Концепцію передбачено, що «державна мова за умови її повноцінного функціонування повинна консолідувати суспільство, стимулювати процес розвитку і зростання добробуту держави та її громадян»³⁰. На думку авторів Концепції «мовна ситуація, яка склалася в Україні, зумовлена неоднорідністю українського мовного простору як за територією поширення, так і за сферами застосування, що призводить до порушення мовно-культурної єдності, випадків непорозуміння, дає підґрунтя для спекуляцій на мовній темі. Основними причинами невідповідності між реальним станом функціонування української мови та її статусом державної належать: багатолітня історія пригноблення української мови та культури; комплекс мовно-культурної меншовартості; маніпулювання мовним питанням та його штучна заполітизованість; відсутність належного фінансового та інституційного забезпечення сфери мовної політики»³¹.

Крім Концепції, Кабінетом Міністрів України затверджені Положення про Національну комісію зі стандартів державної мови³², Порядок проведення іспитів на рівень володіння державною мовою³³, Порядок ведення Реєстру державних сертифікатів про рівень володіння державною мовою³⁴. Наприклад, одне з недавніх рішень Національної комісії зі стандартів державної мови стосується переліку сіл, селищ, міст, назви яких не відповідають стандартам державної мови, та рекомендації щодо приведення назв таких сіл, селищ, міст у відповідність до стандартів державної мови³⁵.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Концепція Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 травня 2021 р. № 474-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2021-%D1%80#Text>

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

³² Деякі питання Національної комісії зі стандартів державної мови: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 листопада 2019 року № 911. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/911-2019-%D0%BF#Text>

³³ Про затвердження Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-2021-%D0%BF#Text>

³⁴ Про затвердження Порядку ведення Реєстру державних сертифікатів про рівень володіння державною мовою: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 року № 584. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584-2021-%D0%BF#Text>

³⁵ Перелік сіл, селищ, міст, назви яких не відповідають стандартам державної мови, та рекомендації щодо приведення назв таких сіл, селищ, міст у відповідність до стандартів державної мови: Додаток до рішення Національної комісії зі стандартів державної мови 22 червня 2023 року № 230 (в редакції рішення Національної комісії зі стандартів державної мови 30 червня 2023 року № 236).

URL: https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/rishennja_komisii/236%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA_%D0%B4%D0%BE_%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf

Погоджуємося із думкою Т.М. Слінько та Є.В. Ткаченка, що «зміна державної мовної політики та така юридична позиція Конституційного Суду України з мовного питання продиктовані агресією та окупацією українських земель армією російської федерації»³⁶. Разом з тим, вважаємо, що трансформація поглядів щодо мовної політики зумовлена також і іншими факторами, зокрема: 1) «дорослішанням української нації» та її розумінням необхідності розвитку і захисту української мови; 2) приходом до влади проукраїнських політичних сил; 3) рівнем професійності та фаховості суддівського корпусу Конституційного Суду України; 4) безглуздою політикою керівництва російської федерації щодо дискредитації української мови та нав'язуванням утопічних ідей про «двомовний народ».

Важливим, в цьому контексті, є прийнятий в 2023 році Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» в преамбулі якого зазначено, що століття російського панування на українських землях супроводжувалися системними заходами, спрямованими на асиміляцію Українського народу, заборону та викорінення української мови та культури, руйнування його традицій, духовної культури та етнічної самобутності, а також систематичними масовими репресіями, наслідком яких стало знищення мільйонів людей».

Також законом визначено поняття «русифікації, як складової російської імперської політики, спрямованої на нав'язування використання російської мови, пропагування російської культури як вищих порівняно з іншими національними мовами та культурами, витіснення з ужитку української мови, звуження українського культурного та інформаційного простору» та «українофобії, як дискримінаційних дій, публічно висловлених закликів, у тому числі в медіа, у літературних та мистецьких творах, що заперечують суб'єктність Української держави, української нації, боротьбу проти підкорення, експлуатації, асиміляції Українського народу, а також правомірність захисту політичних, економічних, культурних прав Українського народу, розвитку української національної державності, науки, культури, зневажають питомі етнокультурні ознаки українців, ігнорують українську мову та культуру»³⁷.

Зважаючи на вищенаведене, можемо виділити кілька основних причин історичних парадоксів щодо розвитку та утвердження української мови та її статусу як державної протягом новітнього періоду розвитку України.

По-перше, дуже слабка і суперечлива підтримка української мови як державної протягом першого десятиліття становлення незалежної держави, що призвело до поширення ідей «двомовності», «єдиного культурного простору», «російської мови як другої державної». Парадокс, але ці наративи використовувалися широким колом політичного істеблішменту України.

По-друге, пропагована та частково реалізована, через агентуру кремля, міфічна ідея, що українська мова та її статус як державної роз'єднує народ, протиставляє інтереси нації інтересам національних меншин, розпалює етнічну ворожнечу. Парадокс, але в цей міф вірила доволі велика частина проукраїнського суспільства та політикуму.

По-третє, прихід до влади «проросійського» президента України Віктора Януковича, який максимально наближував Україну, особливо у гуманітарній сфері, до єднання з російською федерацією, її культурою, мовою, традицій тощо. Парадокс, особа, яка була двічі засудженою за вчинення злочинів, спровокувала події Помаранчевої Революції 2004 року, брала участь у фальсифікації виборів перемогла на вільних, справедливих виборах Президента України.

По-четверте, бездіяльність Верховної Ради України та Конституційного Суду України, які майже 4 роки (з 2014 до 2018 року) не брали на себе відповідальність про відмінну Закону України «Про засади державної мовної політики»: перша не приймаючи нового мовного закону, інший – не

³⁶ Слінько Т., Ткаченко Є. Гарантування конституційної національної ідентичності органами конституційного контролю. Право України. 2023. № 7. С. 82.

³⁷ Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії: Закон України від 21 березня 2023 року № 3005-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>

виносячи рішення про його неконституційність. Парадокс, але маючи конституційно-правові механізми вирішення мовного питання політично органи публічної влади були не готові їх застосувати на практиці.

Глибоко досліджуючи та усвідомлюючи історичні парадокси хочемо звернути увагу і на новітні тенденції мовної політики в Україні, наголосивши, що питання утвердження статусу української мови як державної, незважаючи на всі події останніх десятиліть, залишається актуальним та потребує особливої уваги з боку держави. Для цього необхідно, на наше переконання:

- 1) посилити інституційно діяльність Уповноваженого із захисту державної мови, надавши йому більш широкі повноваження та унеможливити вплив інших органів публічної влади на його діяльність;
- 2) розширити мережу представників Уповноваженого із захисту державної мови (на сьогодні їх є 3) передбачивши їх представництво у кожному регіоні України;
- 3) продовжувати політику українізації шляхом прийняття регіональних програм сприяння і розвитку української мови як державної (на сьогодні таких програм на рівні областей, районів та територіальних громад сіл, селищ і міст прийнято 76);
- 4) створити умови для максимального вивчення та оволодіння українською мовою закордоном усіма зацікавленими особами, включаючи і тих, яким надано статус закордонних українців.

Потрібно чітко усвідомлювати, що статус української мови як державної є основним (фундаментальним) чинником консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій, культури та релігійної самобутності. Це та доконечна умова існування нації, яка дозволила українцям вижити протягом століть поневолення та зберегти свою ідентичність. Доказом цього, є факт, що українці створили найбільшу кількість народних пісень у світі (близько 200 тисяч), а фондотека ЮНЕСКО сьогодні налічує близько 15,5 тисяч українських народних пісень. Жодна нація за всю історію не має такої кількості пісень, яку створив український народ самостійно. До речі, на другому місці, з величезним відривом, перебуває Італія з кількістю 6 тисяч народних пісень³⁸.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Бориславська О. Українська мова як державна: європейські стандарти та національні особливості правового регулювання. Український часопис конституційного права. 2017. № 3. С. 10-18.
2. Деякі питання Національної комісії зі стандартів державної мови: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 листопада 2019 року № 911. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/911-2019-%D0%BF#Text>
3. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Концепція Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 травня 2021 р. № 474-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2021-%D1%80#Text>
5. Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. URL: <https://zbruc.eu/node/114247>
6. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у Справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc02d710-18#n2>
7. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шишкіна В.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного

³⁸ Українці створили найбільшу кількість народних пісень у світі.

URL: https://ipress.ua/news/ukraintsi_stvorily_naybilshu_kilkist_narodnyh_pisen_u_sviti_140839.html

- процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-11#Text>
8. Перелік сіл, селищ, міст, назви яких не відповідають стандартам державної мови, та рекомендації щодо приведення назв таких сіл, селищ, міст у відповідність до стандартів державної мови: Додаток до рішення Національної комісії зі стандартів державної мови 22 червня 2023 року № 230 (в редакції рішення Національної комісії зі стандартів державної мови 30 червня 2023 року № 236). URL: https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/rishennja_komisii/236%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA_%D0%B4%D0%BE_%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf
  9. Про Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року: Постанова Ради Міністрів Української РСР від 12 лютого 1991 року № 41. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/41%D1%80-91-%D0%BF>
  10. Про Концепцію державної мовної політики: Указ Президента України від 15 лютого 2010 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>
  11. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 21. Ст. 81 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
  12. Про засади державної мовної політики Закон України від 03.07.2012 р. № 5029-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 23. Ст. 218 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text>
  13. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії: Закон України від 21 березня 2023 року № 3005-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>
  14. Про затвердження Державної програми розвитку і функціонування української мови на 2004-2010 рр.: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 року № 1546. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1546-2003-%D0%BF>
  15. Про затвердження Порядку ведення Реєстру державних сертифікатів про рівень володіння державною мовою: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 року № 584. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584-2021-%D0%BF#Text>
  16. Про затвердження Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-2021-%D0%BF#Text>
  17. Про затвердження Програми розвитку і підтримки української культури у м. Севастополь, забезпечення функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя міста: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 листопада 1997 року № 1235. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1235-97-%D0%BF>
  18. Про мови в Українській РСР: Закон Української РСР від 28 жовтня 1989 року. Відомості Верховної Ради УРСР. 1989. Ст. 631 (втратив чинність).
  19. Слінько Т., Ткаченко Є. Гарантування конституційної національної ідентичності органами конституційного контролю. Право України. 2023. № 7. С. 70-84.
  20. Справа за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»: Рішення Конституційного Суду України № 1-р/2021 від 14.07.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>
  21. Справа за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України: Рішення Конституційного Суду України № 17-рп/2011 від 13.12.2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-11#Text>
  22. Справа за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики»: Рішення Конституційного Суду України № 2-р/2018 від 28.02.2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#n55>
  23. Справа за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови): Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#n54>
  24. Українці створили найбільшу кількість народних пісень у світі. URL: https://ipress.ua/news/ukraintsi_stvoryly_naybilshu_kilkist_narodnyh_pisen_u_sviti_140839.html
  25. Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності). Львів: Місіонер, 2000. 300 с.
  26. Шишкін В. Чому я був проти. «Окремі думки» судді Конституційного Суду України. К.: Темпора, 2018. 760 с.

References

Bibliography:

1. Boryslavska O. Ukrainska mova yak derzhavna: yevropeiski standarty ta natsionalni osoblyvosti pravovoho rehuliuвання. Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava. 2017. № 3. S. 10-18.
2. Deiaiki pytannia Natsionalnoi komisii zi standartiv derzhavnoi movy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 lystopada 2019 roku № 911. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/911-2019-%D0%BF#Text>
3. Fedyk O. Mova yak dukhovnyi adekvat svitu (diisnosti). Lviv: Misioner, 2000. 300 s.
4. Konstytutsiia Ukrainy: Konstytutsiia, Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141 (zi zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Kontsepsiia Derzhavnoi tsilovoi natsionalno-kulturnoi prohramy zabezpechennia vsebichnoho rozvytku i funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi v usikh sferakh suspilnoho zhyttia na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 travnia 2021 r. № 474-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2021-%D1%80#Text>
6. Kulyk V. Mova ta identychnist v Ukraini na kinets 2022-ho. URL: <https://zbruc.eu/node/114247>
7. Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Melnyka M.I. stosovno Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u Sprava za konstytutsiinym podanniam 57 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc02d710-18#n2>
8. Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Shyshkina V.I. stosovno Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 54 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) okremykh polozhen Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv», Kryminalno-protseusualnoho kodeksu Ukrainy, Hospodarskoho protseusualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protseusualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-11#Text>
9. Perelik sil, selyshch, mist, nazvy yakykh ne vidpovidaiut standartam derzhavnoi movy, ta rekomendatsii shchodo pryvedennia nazv takykh sil, selyshch, mist u vidpovidnist do standartiv derzhavnoi movy: Dodatok do rishennia Natsionalnoi komisii zi standartiv derzhavnoi movy 22 chervnia 2023 roku № 230 (v redaktsii rishennia Natsionalnoi komisii zi standartiv derzhavnoi movy 30 chervnia 2023 roku № 236). URL: https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/rishennja_komisii/236%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA_%D0%B4%D0%BE_%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf
10. Pro Derzhavnu prohramu rozvytku ukrainskoi movy ta inshykh natsionalnykh mov v Ukrainskii RSR na period do 2000 roku: Postanova Rady Ministriv Ukrainskoi RSR vid 12 liutoho 1991 roku № 41. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/41%D1%80-91-%D0%BF>
11. Pro Kontsepsiuu derzhavnoi movnoi polityky: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 15 liutoho 2010 roku. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>
12. Pro movy v Ukrainskii RSR: Zakon Ukrainskoi RSR vid 28 zhovtnia 1989 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. 1989. St. 631 (vtratyv chynnist).
13. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi: Zakon Ukrainy vid 25.04.2019 r. № 2704-VII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2019. № 21. St. 81 (zi zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
14. Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky Zakon Ukrainy vid 03.07.2012 r. № 5029-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2013. № 23. St. 218 (vtratyv chynnist). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text>
15. Pro zasudzhennia ta zaboronu propahandy rosiiskoi imperskoi polityky v Ukraini i dekolonizatsiiu toponimii: Zakon Ukrainy vid 21 bereznia 2023 roku № 3005-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>
16. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi prohramy rozvytku i funktsionuvannia ukrainskoi movy na 2004-2010 rr.: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 zhovtnia 2003 roku № 1546. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1546-2003-%D0%BF>
17. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia ispytiv na riven volodinnia derzhavnoi movoiu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 kvitnia 2021 roku № 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-2021-%D0%BF#Text>
18. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia Reiestru derzhavnykh sertyfikatyv pro riven volodinnia derzhavnoi movoiu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 chervnia 2021 roku № 584. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584-2021-%D0%BF#Text>
19. Pro zatverdzhennia Prohramy rozvytku i pidtrymky ukrainskoi kultury u m. Sevastopol, zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy u vsikh sferakh suspilnoho zhyttia mista: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 lystopada 1997 roku № 1235. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1235-97-%D0%BF>
20. Shyshkin V. Chomu ya buv proty. «Okremi dumky» suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. K.: Tempora, 2018. 760 s.

21. Slinko T., Tkachenko YE. Harantuvannia konstytutsiinoi natsionalnoi identychnosti orhanamy konstytutsiinoho kontroliu. *Pravo Ukrainy*. 2023. № 7. S. 70-84.
22. Sprava za konstytutsiinym podanniam 51 narodnoho deputata Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi»: Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 1-r/2021 vid 14.07.2021 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>
23. Sprava za konstytutsiinym podanniam 54 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) okremykh polozhen Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv», Kryminalno-protseusualnoho kodeksu Ukrainy, Hospodarskoho protseusualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protseusualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 17-rp/2011 vid 13.12.2011 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-11#Text>
24. Sprava za konstytutsiinym podanniam 57 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky»: Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 2-r/2018 vid 28.02.2018 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#n55>
25. Sprava za konstytutsiinym podanniam 51 narodnoho deputata Ukrainy pro ofitsiine tlumachennia polozhen statti 10 Konstytutsii Ukrainy shchodo zastosuvannia derzhavnoi movy orhanamy derzhavnoi vlady, orhanamy mistsevoho samovriaduvannia ta vykorystannia yii u navchalnomu protsesi v navchalnykh zakladakh Ukrainy (sprava pro zastosuvannia ukrainskoi movy): Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 14 hrudnia 1999 roku № 10-rp/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#n54>
26. Ukraintsi stvoryly naibilshu kilkist narodnykh pisen u sviti. URL: https://ipress.ua/news/ukraintsi_stvoryly_naybilshu_kilkist_narodnyh_pisen_u_sviti_140839.html

УДК 342.4

doi.org/10.30970/jcl.2.2023.4

Ігор Бойко

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри історії держави, права та політико-правових учень Львівського національного університету імені Івана Франка, Львів, Україна
 ORCID ID: 0000-0001-8444-6787
 E-mail: igor.boiko@lnu.edu.ua

ДЕРЖАВНА МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ 1991-2021 РОКІВ: ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

STATE LANGUAGE POLICY IN UKRAINE 1991-2021: HISTORICAL AND POLITICAL ASPECTS

Ihor Boiko

Doctor of Law, Professor, Head of the Department of history of the state, law and political law teachings, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Abstract | The state language policy in an independent Ukraine has been subject to political battles for a long time, and often to manipulations by certain political forces. However, in the conditions of a full-scale war, it became self-evident for the absolute majority of citizens that only where the Ukrainian language exists, there can be an independent and conciliar Ukrainian state.

After the restoration of the independence of Ukraine in 1991, the way to the realization of the conciliatory function of the Ukrainian language, which is a mandatory means of communication in public spheres of social life, was long and thorny. Therefore, in the current conditions of the development of Ukrainian statehood, historical and legal studies of the state language policy since the restoration of independence are relevant regarding the ensuring of the comprehensive development and functioning of the Ukrainian language in all spheres of public life.

In this article we propose to consider the peculiarities of the state language policy in Ukraine during the first 30 years of its independence. Based on the results of the research, the author identifies four stages, into which the state language policy can be conditionally divided during the selected historical period. Each of these stages is characterized by certain features that are detailed in the study. Considerable attention is paid to the practice of the Constitutional Court of Ukraine, which creates the official constitutional doctrine that played a significant role in the formation of the state language policy. The most important was the decision of the Constitutional Court of Ukraine on recognition of the constitutionality of the Law of Ukraine "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language", which cemented the axiomatic principles of the pro-Ukrainian language policy. The article substantiates that precisely in connection with the adoption of this Law a full-fledged process of overcoming the deformations of the national language-cultural and language-informational space, caused by the centuries-old assimilation policy of the aggressor state, began in Ukraine.

Keywords: state language, state language status, state language policy, the Ukrainian language as a state language.

Анотація | Упродовж тривалого часу державна мовна політика в незалежній Україні була предметом політичних дискусій, а нерідко і маніпуляцій з боку окремих політичних сил. Проте в умовах повномасштабної війни самоочевидним для абсолютної більшості громадян стало усвідомлення цінності української мови як однієї з найважливіших ознак національної ідентичності. Адже саме українська мова є душою нації (народу), дієвим інструментом згуртування народу, пробудженням національної гідності українців, української національної самосвідомості, українського патріотизму тощо.

Після відновлення незалежності України у 1991 році шлях до усвідомлення соборницької функції української мови, яка є обов'язковим засобом спілкування у публічних сферах суспільного життя, був тривалим та тернистим. Тому в сучасних умовах розвитку української державності актуальними є історико-правові дослідження державної мовної політики з часу відновлення незалежності, зокрема щодо забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя. У цій статті пропонується розглянути особливості державної мовної політики в Україні протягом перших 30-ти років незалежності. За результатами дослідження автор виділяє чотири етапи, на які умовно можна поділити державну мовну політику упродовж обраного історичного періоду. Кожен із цих етапів характеризується певними ознаками, які розкриті у дослідженні. Значну увагу приділено використанню практики Конституційного Суду України, який створює офіційну конституційну доктрину, яка відіграла значну роль у формуванні державної мовної політики. Найбільш важливим стало рішення Конституційного Суду України про визнання конституційним Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», яке зацементувало аксіоматичні засади проукраїнської мовної політики. У статті обґрунтовано, що саме у зв'язку із прийняттям цього Закону в Україні розпочався повноцінний процес подолання деформацій національного мовно-культурного і мовно-інформаційного простору, спричинених багатовіковою асиміляційною політикою держави-агресора.

Ключові слова: державна мова, статус державної мови, державна мовна політика, українська мова як державна.

Прийнята 28 червня 1996 року Конституція України (далі – Конституція або Основний Закон) у статті 10 проголосила українську мову єдиною державною мовою в Україні¹, що дозволяє зараховувати її до засадничих конституційних цінностей. Такий статус, згідно з юридичною позицією Конституційного Суду України (далі – Конституційний Суд), повністю відповідає державотворчій ролі української нації, яка історично проживає на території України та складає абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі². Навряд чи сьогодні хтось всерйоз готовий ставити такі тези під сумнів. Проте в період розробки та прийняття в 90-их роках ХХ ст. Основного Закону ситуація була іншою. Текст статті 10 Конституції став одним із каменів спотикання під час обговорення проекту нової Конституції у Верховній Раді України. Один із учасників цих подій, народний депутат України I-VI скликань Ярослав Кендзьор, згадує, що: *«години дві-три ми «товклися» на цій статті, допоки зберегли її. Не голосувала частина комуністів. Ми мусили записати, що «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин» – без цього не прийняли б. Хоча російська мова – теж мова національної меншини, чомусь немає польської мови, угорської. Мусили піти на цей компроміс, бо не голосували – і все»*³. Тому і сьогодні на десятому році російської агресії ми маємо в статті 10 Конституції згадку про російську мову. З цього приводу В. С. Кобрин зазначає, що допоки на конституційному рівні ми бу-

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

² Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#n54>.

³ Інтерв'ю народного депутата України I-VI скликань Ярослава Кендзьора. Вебсторінка Громадського медіа «Твоє Місто». URL: <https://cutt.ly/vwkJUJ8l>.

демо виділяти російську мову з-поміж інших мов національних меншин, доти в нас будуть виникати проблеми та дискусії з питань надання останній статусу державної⁴. З одного боку, в умовах повномасштабної війни, в яких ми сьогодні перебуваємо, такий висновок може здатися перебільшеним. Адже навряд чи сьогодні знайдуться охочі відкрито лобювати особливий статус російської мови. З іншого – в таких умовах ще більш абсурдним є закріплення на конституційному рівні мови держави-агресора.

Протягом наступних десятиліть після прийняття Основного Закону різні політичні сили, які, як правило, вороже налаштовані до української державності, будуть апелювати до цих положень, які нібито надають якісь преференції російській мові. Їх ціль – знівелювати цінність української мови, роблячи кроки для її усунення з публічного простору та саботування обов'язку держави забезпечувати всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, зафіксований в тексті тієї ж статті 10 Конституції України.

Наприклад, 51 народний депутат України 21 червня 2019 року направив до Конституційного Суду конституційне подання, в якому ці депутати просили визнати неконституційним Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Один із аргументів – *«незважаючи на те, що ... частиною третьою статті 10 Конституції гарантується вільний розвиток, використання і захист, **перш за все**, російської мови, оспорюваним Законом №2704-VIII встановлюються дискримінаційні положення по відношенню до російської мови та до інших мов національних меншин, які не є офіційними мовами Європейського Союзу»*⁵. Показово, що більшість народних депутатів, які підписали це конституційне подання, були обраними за списками політичної партії «Опозиційний Блок», яку заборонили у 2022 році через існування реальної загрози з її сторони конституційному ладу та основним правам і свободам громадян України⁶. На жаль, такі політичні сили не тільки мають своїх народних депутатів у Верховній Раді України, але й у деякі періоди історії могли сформувати конституційну більшість, що дозволяло їм впливати на формування законодавства у сфері мовних відносин. Через це, як справедливо зазначила О. М. Бориславська у 2017 році, в Україні відсутня єдина мовна політики, а почергові коливання то в бік гарантій функціонування і розвитку української мови, то в протилежну сторону тільки ускладнювали вирішення питання мовних відносин в Україні⁷. Тому для уникнення помилок у майбутньому **на сучасному етапі розвитку української держави актуальними** є історико-правові дослідження державної мовної політики, зокрема щодо забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя, що **є метою цієї статті**. Хронологічні межі запропонованого дослідження – з часу відновлення незалежності України до 2021 року, коли Конституційний Суд ухвалив рішення про конституційність Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Це рішення зацементувало аксіоматичні засади проукраїнської мовної політики, які в цьому Законі закріпив законодавець, забезпечивши невідворотність проукраїнської мовної політики в Україні у майбутньому.

⁴ Кобрин В. С. Діяльність Кабінету Міністрів України щодо розвитку і функціонування української мови. Український часопис конституційного права №3/2017. С. 39. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-3/pdfs/3-volodymyr-kobryn-diialnist-kabinetu-ministriv-ukrainy-shchodo-rozvytku-funktsionuvannia-ukrainskoi-movy.pdf>.

⁵ Конституційне подання 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII (Відомості Верховної Ради України, 2019 р., № 21, ст. 81). С. 5. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_4094_r.pdf.

⁶ Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 8 червня 2022 року у справі № П/857/12/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104694066>.

⁷ Бориславська О.М. Українська мова як державна: європейські стандарти та національні особливості правового регулювання. Український часопис конституційного права №3/2017. С. 13. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-3/pdfs/1-olena-boryslavska-ukrainska-mova-yak-derzhavna-yevropeiski-standarty-natsionalni-osoblyvosti-pravovoho.pdf>.

Варто згадати, що актуальні питання правового регулювання мовної політики в тих чи інших аспектах досліджували такі науковці, як: В. С. Кобрин, Л. Т. Масенко, О. М. Бориславська, П. Ф. Гураль, Ю. С. Макарець та ін.

Першим профільним правовим актом, який аж до 2012 року регулював мовні відносини, був Закон «Про мови в Українській РСР», прийнятий ще в 1989 році. Тому можемо говорити, що **перший етап державної мовної політики розпочався ще за радянського періоду**. За два роки до відновлення незалежності у цьому Законі було визначено, що українська мова є одним із вирішальних чинників національної самобутності українського народу. Попри прогресивність цього закону як для свого часу уже наступні його положення закріпили **обов'язок** державних, партійних, громадських органів та засобів масової інформації республіки **виховувати у громадян** не тільки розуміння соціального призначення української мови як державної, але й **російської мови як мови міжнаціонального спілкування народів Союзу РСР**.

При аналізі змісту цього Закону варто згадати також про статтю 3, яка дозволила у роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях проживання більшості громадян інших національностей, використовувати поряд із українською і їхні національні мови. У разі, коли громадяни іншої національності, що становлять більшість населення зазначених адміністративно-територіальних одиниць, населених пунктів, не володіють в належному обсязі національною мовою або коли в межах цих адміністративно-територіальних одиниць, населених пунктів компактно проживає кілька національностей, жодна з яких не становить більшості населення цієї місцевості, в роботі названих органів і організацій може використовуватись українська мова або мова, прийнята для всього населення⁸. На практиці такі норми сприяли нівелюванню української мови на користь російської, яка хоч і не була державною, але використовувалася в різноманітних сферах суспільного життя (роботі, діловодстві, документації, різних форумах, освіті, науці, інформатиці тощо).

До 28 червня 1996 року в Україні залишалася чинною Конституція УРСР 1978 року, до якої хоч і були внесені зміни, проте вона все одно залишалася непридатною для розбудови нової держави. Так, навіть після змін у 1989 році⁹ стаття 73 цього документа чи не в усіх сферах суспільного життя допускала використання поряд із державною мовою інших національних мов¹⁰. Така норма правового акта, який мав найвищу юридичну силу, значною мірою створювала правове підґрунтя для закріплення в Законі «Про мови Української РСР» описаних положень, які нівелювали значення української мови як єдиної державної. Тому хоча такий статус української мови закріплено як у Конституції УРСР 1978 року (після змін в 1989 році), так і в цьому Законі, механізми його утвердження були достатньо химерними. Особливо це загострюється із врахуванням потреби позитивних дій (affirmative actions) для української мови, які спричинені століттями боротьби різних імперських утворень із українською ідентичністю, одним із основних джерел самобутності якої була і є саме українська мова. Зокрема, як правильно зазначає П. Ф. Гураль, брутальна московська політика призвела до того, що мільйони українців обернено не лише на російськомовних, а й на «російськопрізвищних». Так звана «природна українсько-російська двомовність», тобто духовно-моральне каліцтво мільйонів українців, — це наслідок дії 479 циркулярів, указів, постанов, розпоряджень, інструкцій московських урядовців про зросійщення українців¹¹.

⁸ Закон Української РСР «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 року № 8312-11 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11#top>.

⁹ Закон Української РСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» від 27 жовтня 1989 року №8303-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8303-11#top>.

¹⁰ Конституція (Основний Закон) України, прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19960628#o177>.

¹¹ Гураль П. Ф. Українська мова – мова державна. Український часопис конституційного права №3/2017. с. 28. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-3/pdfs/2-pavlo-hural-ukrainska-mova-mova-derzhavna.pdf>.

Визначальним моментом у регулюванні мовних відносин стало прийняття в 1996 році Основного Закону. Саме з цією подією пов'язаний **початок другого етапу державної мовної політики в Україні**. Окрім уже згаданих положень в Конституції **закріпили наступні засади державної мовної політики**:

- обов'язок держави сприяти вивченню мов міжнародного спілкування та гарантію застосування мов в Україні (стаття 10);
- обов'язок держави сприяти розвитку мовної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (стаття 11) та дбати про задоволення мовних потреб українців, які проживають за межами держави (стаття 12);
- заборону привілеїв чи обмежень за мовними ознаками (стаття 24);
- гарантування, відповідно до закону, права на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства громадянам, які належать до національних меншин (стаття 53 Конституції);
- правове регулювання порядку застосування мов виключно Законами України (стаття 90);
- обов'язок володіння державною мовою для осіб, які претендують на посаду Президента України (стаття 103), суддів (стаття 127), суддів Конституційного Суду (стаття 148)¹².

Однак, незважаючи на прийняття Конституції в 1996 році, Закон України «Про мови Української РСР» ще більше п'ятнадцяти років зазнавав лише косметичних змін, зберігаючи чинність до 2012 року. Саме тому О. М. Бориславська слушно зауважує, що через нечіткий статус державної мови тенденція із «розмитістю» її статусу суттєво не змінилася ні після проголошення державного суверенітету України, ні після прийняття Конституції 1996 року¹³.

При характеристиці історичного періоду після прийняття Конституції не можна не згадати, що в другій половині 90-их років ХХ ст. виникла проблема, коли посадові особи Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Адміністрації Президента України при виконанні службових обов'язків нехтували державною мовою. Крім того, відбувалося свідоме ігнорування державної мови і в більшості державних навчальних закладів України. Тому виникла необхідність в офіційному тлумаченні положень Основного Закону, які фіксували статус української мови. У рішенні від 14 грудня 1999 року №-рп/99 Конституційний Суд зазначив, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом. При цьому **поряд із державною мовою** при здійсненні повноважень місцевими органами виконавчої влади, органами Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування **можуть** використовуватися російська та інші мови національних меншин у межах і порядку, що визначаються Законами України.

Виходячи із положень статті 10 Конституції та Законів України щодо гарантування застосування мов в Україні, зокрема у навчальному процесі, українська мова є мовою навчання в дошкільних, загальних середніх, професійно-технічних та вищих державних і комунальних навчальних закладах України. У державних і комунальних навчальних закладах **поряд із державною мовою**, відповідно до положень Конституції та Законів України, в навчальному процесі **можуть** застосовуватися та **вивчатися** мови національних меншин¹⁴. Це офіційне тлумачення є важливим, оскільки надалі ми побачимо, як проросійські політики будуть нехтувати як Конституцією, так і рішенням Конституційного Суду, під час спроб усунути українську мову із різних сфер суспільного життя.

¹² Конституція України від 28 червня 1996 року (без змін). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed19960628#o641>.

¹³ Бориславська О.М. Українська мова як державна: європейські стандарти та національні особливості правового регулювання. С. 14.

¹⁴ Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99.

Серед подій цього етапу необхідно згадати ратифікацію у 2003 році Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, яка набрала чинності для України 1 січня 2006 року¹⁵. Цей документ надалі став чинником ще більшого розбалансування мовної ситуації в державі. Можливість неоднозначного тлумачення норм російської мови і віднесення її до мов, які потребують захисту і підтримки, фактично відкрили шлях для пізнішого проголошення російської як регіональної офіційної мови на значній частині території України¹⁶.

15 лютого 2010 року Президент України Віктор Ющенко своїм Указом затвердив Концепцію державної мовної політики, яка задекларувала завдання, пріоритети, шляхи і способи розв'язання мовних проблем в Україні. Серед завдань у цьому програмному документі йшлося про утвердження української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, а також під час здійснення посадовими і службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування представницьких функцій у міжнародному спілкуванні, а одним із пріоритетів державної мовної політики визнавалося приведення практики застосування законодавства про мови у відповідність із Конституцією¹⁷.

Уже 28 серпня 2011 року у Верховній Раді України зареєстрували проєкт закону «Про засади державної мовної політики». Здавалося, що це могло б стати приводом для стриманого оптимізму. Адже в той період державна мовна політика продовжувала регулюватися законом, прийнятим ще за період УРСР. Тому думалося, що гірше вже точно не буде. Проте насправді цей законопроект, прийнятий 3 липня 2012 року, став результатом реваншу проросійських політичних сил. Громадськість найменувала його законом «Ківалова-Колесніченка» (за прізвищами ініціаторів законопроекту). Відтак, хоча Концепція Президента України 2010 року є чинною по сьогодні, зі спливом приблизно семи років у 2017 році В. С. Кобрин вдало зауважив, що *«на жаль, для реалізації положень цієї Концепції не було прийнято жодного нормативно-правового акта, і на сьогодні вона виконує своєрідну роль «декларації намірів» мовної політики, хоча за змістом є проукраїнською та державницькою»*¹⁸.

Прийняття та набрання чинності Законом України «Про засади державної мовної політики» стало **початком третього етапу державної мовної політики**. Наслідки його прийняття для забезпечення функціонування української мови красномовно описав проросійський народний депутат Михайло Чечетов (цитата мовою оригіналу) – *«Мы их развели, как котят»*¹⁹. У подальшому у своїй окремій думці суддя Конституційного Суду М. І. Мельник дав висококваліфіковану юридичну оцінку цьому закону: *«Його прийняття заклало законодавчу основу для чергового етапу системної русифікації України. Реальною двоєдиною метою Закону було нівелювання конституційного статусу української мови як державної і надання усупереч Конституції України такого статусу російській мові та вивіщення її над іншими мовами національних меншин України, що є абсолютно неприпустимим з огляду на значення та функції української мови у становленні, функціонуванні та розвитку України як суверенної і незалежної держави. Закон закладає нормативні основи для руйнації Української держави»*²⁰.

Всупереч Конституції та Рішенню Конституційного Суду від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99, який визнав можливим використання інших, окрім державної, мов лише поряд з державною,

¹⁵ Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15 травня 2003 року №802-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text>.

¹⁶ Макарець Ю.С. Державна мовна політика незалежної України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019 № 40 том 1. С. 55. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29061/Makarets_53-58.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

¹⁷ Концепція державної мовної політики, схвалена Указом Президента України від 15 лютого 2010 року №161/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text>.

¹⁸ Кобрин В.С. Діяльність Кабінету Міністрів України щодо розвитку і функціонування української мови. С. 37.

¹⁹ Вебсторінка інтернет-видання «Українська правда». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/07/3/6967926/>.

²⁰ Окрема думка судді Конституційного Суду України М. І. Мельника стосовно Рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc02d710-18#n2>.

прийнятий Закон створив широкий простір для заміни державної мови регіональними у сферах, у яких державна мова має бути обов'язковою. Звісно, серед регіональних мов переважала російська, на що і розраховували ініціатори таких змін. Наприклад, стаття 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» допускала у межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), за згодою сторін здійснювати провадження у суді цією регіональною мовою. Серед принципів державної мовної політики у Законі передбачили сприяння використанню регіональних мов або мов меншин в усній і письмовій формі у сфері освіти, в засобах масової інформації і створення можливості для їх використання у діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування, в судочинстві, в економічній і соціальній діяльності, при проведенні культурних заходів та в інших сферах суспільного життя в межах територій, на яких такі мови використовуються, та з урахуванням стану кожної мови²¹. Тому не складно погодитися із тим, що положення цього Закону суттєво звужують сферу обов'язкового застосування державної мови. Зокрема, в Законі не вказано про обов'язкове застосування державної мови в діяльності органів місцевого самоврядування²².

Відтак не дивно, що в 2014 році до Конституційного Суду надійшло конституційне подання щодо відповідності Конституції Закону України «Про засади державної мовної політики». Розглядаючи цю справу, Конституційний Суд дійшов висновку, що порушення конституційної процедури розгляду та ухвалення проекту Закону під час його прийняття в цілому на вечірньому пленарному засіданні Верховної Ради України 3 липня 2012 року мали системний характер та істотно вплинули на остаточний результат його прийняття. **Тому рішенням від 28 лютого 2018 року Суд визнав цей Закон неконституційним**²³.

Хоча народні депутати України, які підписали конституційне подання, обґрунтовували неконституційність Закону не тільки порушенням конституційної процедури його розгляду та ухвалення, а й невідповідністю Конституції змісту Закону, Конституційний Суд в мотивувальній частині свого рішення вирішив, що зазначення процедурних порушень достатньо для обґрунтованості його рішення. Як слушно зазначив суддя Конституційного Суду М. І. Мельник, такий висновок Суду не ґрунтується на Конституції, яка не містить жодних заборон здійснювати перевірку на конституційність змісту закону у разі виявлення порушень конституційної процедури його розгляду та ухвалення²⁴. Погоджуючись із М. І. Мельником про необхідність надання оцінки змісту положень Закону України «Про засади державної мовної політики», суддя Конституційного Суду В. Р. Мойсик зазначає, що державна мова є невід'ємною ознакою держави та елементом її конституційного ладу. Водночас, маючи де-юре статус державної, з прийняттям цього Закону українська мова де-факто перестала бути такою. Так, аналіз положень Закону в їх системному зв'язку дає підстави для висновку, що вони створювали законодавчі передумови для домінування регіональної мови над державною, можливості використання регіональної мови замість державної (або паралельно з нею) у тих сферах соціального життя, у яких державна мова має бути обов'язковим засобом спілкування (в роботі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судочинства, у сферах економічної і соціальної діяльності, інформації та зв'язку)²⁵.

Варто відзначити, що **в період третього етапу**, більшу частину якого чинним залишався Закон України «Про засади державної мовної політики», у 2016 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» (щодо

²¹ Закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 року № 5029-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#top>.

²² Бориславська О.М. Українська мова як державна: європейські стандарти та національні особливості правового регулювання. С. 17.

²³ Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#Text>.

²⁴ Окрема думка судді Конституційного Суду України М. І. Мельника стосовно Рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-п/2018.

²⁵ Окрема думка судді Конституційного Суду України В. Р. Мойсика стосовно Рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nf02d710-18#n2>.

частини пісень державною мовою в музичних радіопрограмах і радіопередачах)», яким були впроваджені квоти на частину українського мовного продукту на радіо та на ведення радіопрограм державною мовою. У 2017 році набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації», який встановив квоти на українськомовний продукт на телебаченні. Хоча ці кроки й не вирішили остаточно питання двомовності телеканалів і радіостанцій, однак значно збільшили частку української мови в ефірі²⁶.

При цьому визнання неконституційним Законом України «Про засади державної мовної політики» спричинило нову проблему – прогалину у мовному законодавстві. На це звернув увагу суддя Конституційного Суду В. В. Городовенко, який у своїй окремій думці зазначив, що: *«Існування такої прогалини не сприяє дотриманню статей 10, 11, частини п'ятої статті 53 Конституції України, а також реалізації основоположних прав і свобод національних меншин України та міжнародних стандартів у захисті їх мовних прав, зокрема принципів та цілей Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин 1995 року, ратифікованої Україною 9 грудня 1997 року, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 року, ратифікованої Україною 15 травня 2003 року»*²⁷.

Втрата чинності Законом України «Про засади державної мовної політики» дійсно загострила необхідність прийняття нового закону, який би регулював мовні відносини в Україні. Водночас встановлення неконституційності цього правового акта стало непоганим приводом для того, аби значно кращий закон зайняв його нішу. Адже, як у цей період зазначив народний депутат України VIII та IX скликань Ігор Гузь, питання внесення та підтримки законопроектів у стінах парламенту залежить від багатьох політичних та бюрократичних чинників. Політик припускав, що, можливо, десь не було політичної волі для цього²⁸.

Проте і після втрати чинності Законом України «Про засади державної мовної політики» Верховна Рада України більше року не поспішала із заповненням прогалини у регулюванні мовного питання. Лише 25 квітня 2019 року на виконання свого конституційного обов'язку парламент прийняв Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Оцінюючи прийнятий Закон, Л. Т. Масенко визначає його як найбільший здобуток у мовній політиці двох останніх років перебування на посаді Президента України Петра Порошенка²⁹. Тому з цього моменту можемо говорити про початок **четвертого етапу державної мовної політики в Україні**.

Заслуговує на позитивну оцінку те, що **на цьому етапі в Україні** нарешті **розпочався повноцінний процес реалізації Концепції державної мовної політики**, затвердженої Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010, яка визначає стратегічні пріоритети в подоланні спричинених багатомовною асиміляційною політикою держави-агресора деформацій національного мовно-культурного і мовно-інформаційного простору та, відповідно до якої, повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією збереження ідентичності української нації та зміцнення державної єдності України.

Заради об'єктивності варто зауважити, що набрання чинності окремими положеннями Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» народні депутати відтермінували на роки. Наприклад, норма про те, що мовою зовнішнього незалежного оцінювання за результатами здобуття повної середньої освіти та вступних випробувань є державна мова, крім зовнішнього незалежного оцінювання з іноземних мов, набере чинності лише 1 січня

²⁶ Макарець Ю. С. Державна мовна політика Незалежної України. С. 57.

²⁷ Окрема думка судді Конституційного Суду України В.В. Городовенка стосовно Рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nl02d710-18#Text>.

²⁸ Різник С. Народні депутати, автори законопроектів про державний статус української мови: Оксана Юринець, Ігор Гузь, Ганна Гопко, Ірина Подоляк, Іван Крулько, Микола Княжицький. Український часопис конституційного права №3/2017. С. 4. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-3/2017-3.pdf>.

²⁹ Масенко Л. Т. Мовна політика України у 1017-2019 роках. Українська мова. 2019. № 3. С. 40. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c0b038d8-ead5-4190-af6d-5cdd9f101314/content>.

2030 року, а про те, що мовою туристичного та екскурсійного обслуговування є державна мова, набрало чинності через два роки з дня набрання чинності цим Законом³⁰.

Важливо, що прийнятий Закон зафіксував статус української мови як єдиної державної мови, що передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені Законом. На відміну від перших періодів державної мовної політики, коли російська мова мала статус мови міжнаціонального спілкування, **саме на українську мову покладено функцію мови міжетнічного спілкування в Україні.**

Таким чином, запроваджено норму обов'язкового вживання української мови в адміністративно-управлінській сфері. Державною мовою мають говорити під час виконання службових обов'язків Президент, Прем'єр-міністр, Голова Верховної Ради, міністри, керівники всіх центральних і місцевих органів влади, державні службовці, судді, адвокати, нотаріуси та інші. Статті 9, 10 та 11 визначають широке коло осіб, для яких володіння державною мовою є обов'язковим, а також вимоги до рівня володіння ними державною мовою і самі рівні³¹.

Важливою подією, яка визначила хронологічні межі цього дослідження, стало рішення Конституційного Суду, яким Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визнано конституційним. Продовжуючи попереднє офіційне тлумачення Основного Закону, Конституційний Суд сформував юридичну позицію, за якою: *«Закарбований приписами частин першої, другої статті 10 Конституції України юридичний статус української мови як державної є водночас засадничою конституційною цінністю, питомою ознакою й ключовим чинником єдності (соборності) Української держави та невіддільною частиною її конституційної ідентичності. Як інститут української державності, що поєднує юридичний і ціннісний складники, українська мова покликана виконувати інтегративну (соборницьку) функцію та забезпечувати єднання й монолітність українського суспільства різнорівнево»*³².

Суддя Конституційного Суду О. Первомайський у своїй окремій думці звернув увагу на низку важливих формулювань, що містяться в мотивувальній частині Рішення, а саме: *«юридичний статус української мови як державної є водночас засадничою конституційною цінністю, питомою ознакою й ключовим чинником єдності (соборності) Української держави та невіддільною частиною її конституційної ідентичності»; «українська мова є невіддільним атрибутом української державності, що зберігає свою історичну спадкоємність від давньокиївської доби»; «Українська мова - доконечна умова (conditio sine qua non) державності України та її соборності»; «Поряд з Державним Прапором України, Державним Гербом України та Державним Гімном України українська мова є невіддільним атрибутом Української держави»*³³.

Конституційний Суд також надав відповіді на аргументи, висловлені суб'єктами права на конституційне подання. Зокрема, він висловив свою юридичну позицію щодо статті 10 Конституції, в якій згадується про гарантії для російської мови, яку прихильники русифікації України часто любили використовувати як аргумент для впровадження своєї політики. На думку Суду, те, що в цьому приписі з усіх мов зі статусом мови національної меншини виокремлено лише російську мову, не означає надання їй Конституцією привілейованого юридичного статусу, оскільки це суперечило би принципу заборони дискримінації в такій площині юридичного регулювання, як національний режим розвитку, використання й захисту мов національних меншин.

³⁰ Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

³¹ Масенко Л. Т. Мовна політика України у 1017-2019 роках. С. 41.

³² Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-р/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#top>.

³³ Окрема думка судді Конституційного Суду Первомайського О. О. у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nh01d710-21#n2>.

Таким чином, можна зробити висновок, що своїм рішенням Конституційний Суд маргіналізував політичні маніпуляції, які десятиліттями супроводжували українську політику шляхом посилення на нібито особливий статус російської мови через її згадку у статті 10 Основного Закону. У такий спосіб Конституційний Суд зменшив напругу та нівелював спекуляції навколо спроб обґрунтувати особливе місце російської мови в Україні, що слід визнати важливим досягненням.

Висновки. З часу відновлення незалежності в 1991 році державну мовну політику в Україні можна поділити на чотири різні періоди. Перший період тривав до 28 червня 1996 року. У цей час діяли Конституція УРСР (зі змінами) та Закон «Про мови в Українській РСР». З одного боку, ці документи закріплювали статус української мови як державної, а з іншого – створювали правові передумови для посилення домінування російської мови в окремих частинах України.

Другий етап розпочався 28 червня 1996 року із прийняттям Конституції, яка визначила конституційно-правові засади державної мовної політики. Однак протягом усього періоду чинним залишався прийнятий за часів УРСР Закон «Про мови в Українській РСР», який втратив чинність лише у 2012, після чого розпочався третій етап. Однак і він не характеризувався проукраїнськими змінами в державній мовній політиці. Прийнятий Закон України «Про засади державної мовної політики» створив законодавчу основу для чергового етапу системної русифікації України. У 2018 році через порушення конституційної процедури розгляду та ухвалення Конституційний Суд визнав цей Закон неконституційним. Після цього більше року в Україні був відсутній профільний закон, який би регулював державну мовну політику. Лише 25 квітня 2019 року на виконання свого конституційного обов'язку парламент України прийняв Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». З цього часу можемо говорити про початок четвертого етапу державної мовної політики в Україні. На відміну від попередніх правових актів, цей Закон дійсно створив правову основу для виконання конституційного обов'язку держави щодо забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Важливою подією, яка визначила хронологічні межі цього дослідження, є рішення Конституційного Суду про визнання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» конституційним, яке зменшило напругу та нівелювало спекуляції навколо спроб обґрунтувати особливе місце російської мови в Україні.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Інтерв'ю народного депутата України I-VI скликань Ярослава Кендзьора. Вебсторінка Громадського медіа «Твоє Місто». URL: <https://cutt.ly/vwkJUJ8l>.
2. Бориславська О.М. Українська мова як державна: європейські стандарти та національні особливості правового регулювання. Український часопис конституційного права №3/2017. С. 10-18. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-3/pdfs/1-olena-boryslavska-ukrainska-mova-yak-derzhavna-yevropeiski-standarty-natsionalni-osoblyvosti-pravovoho.pdf>.
3. Веб-сторінка інтернет-видання «Українська правда». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/07/3/6967926/>.
4. Гураль П. Ф. Українська мова – мова державна. Український часопис конституційного права №3/2017. с. 27-35. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-3/pdfs/2-pavlo-hural-ukrainska-mova-mova-derzhavna.pdf>.
5. Кобрин В. С. Діяльність Кабінету Міністрів України щодо розвитку і функціонування української мови. Український часопис конституційного права №3/2017. С. 36-42. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-3/pdfs/3-volodymyr-kobryn-diiialnist-kabinetu-ministriv-ukrainy-shchodo-rozvytku-funktsionuvannia-ukrainskoi-movy.pdf>.
6. Макарець Ю.С. Державна мовна політика незалежної України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019 №40 том 1. С. 53-58. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29061/Makarets_53-58.pdf?sequence=1.
7. Масенко Л.Т. Мовна політика України у 1017-2019 роках. Українська мова. 2019. № 3. С. 40-51. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c0b038d8-ead5-4190-af6d-5cdd9f101314/content>.

8. Різник С.В. Народні депутати, автори законопроектів про державний статус української мови: Оксана Юринець, Ігор Гузь, Ганна Гопко, Ірина Подоляк, Іван Крулько, Микола Княжицький. Український часопис конституційного права №3/2017. С. 3-9. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-3/2017-3.pdf>.

Перелік юридичних документів:

9. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
10. Закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 року № 5029-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#top>.
11. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15 травня 2003 року №802-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text>.
12. Закон Української РСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» від 27 жовтня 1989 року №8303-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8303-11#top>.
13. Закон Української РСР «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 року № 8312-11 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11#top>.
14. Конституційне подання 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII (Відомості Верховної Ради України, 2019 р., № 21, ст. 81). С. 30. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_4094_r.pdf.
15. Конституція (Основний Закон) України, прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19960628#o177>.
16. Конституція України від 28 червня 1996 року (без змін). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed19960628#o641>.
17. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
18. Концепція державної мовної політики, схвалена Указом Президента України від 15 лютого 2010 року №161/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text>.
19. Окрема думка судді Конституційного Суду О. О. Первомайського у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nh01d710-21#n2>.
20. Окрема думка судді Конституційного Суду України В. Р. Мойсика стосовно Рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nf02d710-18#n2>.
21. Окрема думка судді Конституційного Суду України В.В. Городовенка стосовно Рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nl02d710-18#Text>.
22. Окрема думка судді Конституційного Суду України М. І. Мельника стосовно Рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc02d710-18#n2>.
23. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 8 червня 2022 року у справі № П/857/12/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104694066>.
24. Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-р/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#top>.
25. Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#Text>.
26. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#n54>.

References

Bibliography:

1. Boryslavska O.M. Ukrainiska mova yak derzhavna: yevropeiski standarty ta natsionalni osoblyvosti pravovoho rehulivannia. Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava №3/2017. S. 10-18. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-3/pdfs/1-olena-boryslavska-ukrainska-mova-yak-derzhavna-yevropeiski-standarty-natsionalni-osoblyvosti-pravovoho.pdf>.
2. Hural P. F. Ukrainiska mova – mova derzhavna. Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava №3/2017. s. 27-35. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-3/pdfs/2-pavlo-hural-ukrainska-mova-mova-derzhavna.pdf>.

3. Interviu narodnoho deputata Ukrainy I-VI sklykan Yaroslava Kendzora. Vebstorinka Hromadskoho media «Tvoje Misto». URL: <https://cutt.ly/vwkJUJ8l>.
4. Kobryn V. S. Diialnist Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo rozvytku i funktsionuvannia ukrainskoi movy. Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava №3/2017. S. 36-42. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-3/pdfs/3-volodymyr-kobryn-diialnist-kabinetu-ministriv-ukrainy-shchodo-rozvytku-funktsionuvannia-ukrainskoi-movy.pdf>.
5. Makarets YU.S. Derzhavna movna polityka nezaleznoi Ukrainy. Naukovyĭ visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia. 2019 №40 tom 1. S. 53-58. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29061/Makarets_53-58.pdf?sequence=1=y.
6. Masenko L.T. Movna polityka Ukrainy u 1017-2019 rokakh. Ukrainska mova. 2019. № 3. S. 40-51. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c0b038d8-ead5-4190-af6d-5cdd9f101314/content>.
7. Riznyk S.V. Narodni deputaty, avtory zakonoproektiv pro derzhavnyĭ status ukrainskoi movy: Oksana Yurynets, Ihor Huz, Hanna Hopko, Iryna Podoliak, Ivan Krulko, Mykola Kniazhytskyĭ. Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava №3/2017. C. 3-9. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-3/2017-3.pdf>.
8. Veb-ctorinka internet-vydannia «Ukrainska pravda». URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2012/07/3/6967926/>.

List of legal documents:

9. Konstytutsiia (Osnovnyi Zakon) Ukrainy, pryiniata na pozacherhovii somii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR deviatoho sklykannia 20 kvitnia 1978 roku (zi zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19960628#o177>.
10. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku (bez zmin). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr/ed19960628#o641>.
11. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku (zi zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>.
12. Konstytutsiine podannia 51 narodnoho deputata Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi» vid 25 kvitnia 2019 roku № 2704-VIII (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2019 r., № 21, st. 81). C. 30. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_4094_r.pdf.
13. Kontseptsiia derzhavnoi movnoi polityky, skhvalena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 15 liutoho 2010 roku №161/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text>.
14. Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu O. O. Pervomaiskoho u spravi za konstytutsiinym podanniam 51 narodnoho deputata Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nh01d710-21#n2>.
15. Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy M. I. Melnyka stosovno Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 28 liutoho 2018 roku № 2-r/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc02d710-18#n2>.
16. Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy V. R. Moisyka stosovno Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 28 liutoho 2018 roku № 2-r/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nf02d710-18#n2>.
17. Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy V.V. Horodovenka stosovno Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 28 liutoho 2018 roku № 2-r/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nl02d710-18#Text>.
18. Postanova Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 8 chervnia 2022 roku u spravi № P/857/12/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104694066>.
19. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 14 hrudnia 1999 roku № 10-rp/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#n54>.
20. Rishennia Velykoi palaty Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 14 lypnia 2021 roku № 1-r/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#top>.
21. Rishennia Velykoi palaty Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 28 liutoho 2018 roku № 2-r/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#Text>.
22. Zakon Ukrainskoi RSR «Pro movy v Ukrainskii RSR» vid 28 zhovtnia 1989 roku № 8312-11 (zi zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11#top>.
23. Zakon Ukrainskoi RSR «Pro zminy i dopovnnennia Konstytutsii (Osnovnoho Zakonu) Ukrainskoi RSR» vid 27 zhovtnia 1989 roku №8303-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8303-11#top>.
24. Zakon Ukrainy «Pro ratyfikatsiiu Yevropeiskoi khartii rehionalnykh mov abo mov menshyn» vid 15 travnia 2003 roku №802-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text>.
25. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi» vid 25 kvitnia 2019 roku № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
26. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky» vid 3 lypnia 2012 roku № 5029-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#top>.

УДК 347.963(477)

doi.org/10.30970/jcl.2.2023.5

Юлія Адамів

прокурор Шевченківської окружної прокуратури міста Києва

E-mail: adamivyulia@gmail.com

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

CURRENT ISSUES OF PERSONNEL POTENTIAL PROSECUTOR'S OFFICE OF UKRAINE

Yuliia Adamiv

The Prosecutor of the Shevchenkiv District Prosecutor's Office of the city of Kyiv

Abstract | In the current situation, due to the ongoing hostilities, the issue of reforming both the law enforcement system of Ukraine in general and the prosecution service in particular is a crucial factor in ensuring the effectiveness of these institutions.

The war is a new challenge for society, including the prosecutorial community, and in order to effectively fight the enemy, it is necessary to continue on the path of reforms and take all possible measures to bring the aggressor to justice for crimes committed in Ukraine. One of the key components of the successful and efficient functioning of the prosecution authorities under martial law is to solve the problem of high-quality and prompt staffing.

After Ukraine was granted EU candidate status, the requirements for the state to ensure proper functioning of the law enforcement sector and the prosecutor's office, to fill them with highly professional staff, and to introduce an effective management system have only increased.

Despite the legislatively defined procedure for the selection of prosecutors at all levels, the existence of specific and regulated mechanisms for access to the prosecutorial profession, more than 1,500 positions remain unfilled. This state of affairs cannot but affect the real ability of the prosecution to effectively exercise its powers. The article focuses on the need to optimize and accelerate procedural issues in the selection of prosecutors, to cover as many vacant positions as possible and to address the issue of staff «hunger» in the prosecution bodies of Ukraine.

The author concludes that the issue of staffing of the prosecutor's office is perhaps the main factor for the most effective exercise by this organization of its functions to guarantee all human and civil rights, ensure strict observance of the fundamental principle of the rule of law and further participation in the development of Ukraine as a democratic, rule-of-law state and a full member of the European community.

Keywords: prosecutor's office, prosecutor, personnel potential, personnel support, effective activity of the prosecutor's office, qualifications and disciplinary commission, personnel commissions, certification of prosecutors, martial law, European integration.

Анотація | В умовах сьогодення, у зв'язку з триваючими війсьними діями, питання реформування як правоохоронної системи України загалом, так і прокуратури зокрема, є надважливим фактором щодо забезпечення ефективності діяльності цих інституцій.

Війна є новим викликом для суспільства, у тому числі і для прокурорської спільноти, для ефективної боротьби з ворогом необхідно не зупинятись на шляху реформаційних перетворень, вжити усіх можливих заходів задля притягнення агресора до відповідальності за вчинені в Україні злочини. Однією з ключових складових успішного та ефективного функціонування органів прокуратури в умовах воєнного стану залишається розв'язання проблеми якісного та оперативного наповнення кадрового складу. З наданням Україні статусу кандидата на вступ до ЄС, вимоги до держави в частині забезпечення належної діяльності правоохоронного сектору та прокуратури, наповнення їх високопрофесійними кадрами, запровадження системи ефективного менеджменту лише посилились.

Незважаючи на законодавчо визначений порядок добору прокурорів усіх ланок, наявність конкретизованих та врегульованих механізмів доступу до прокурорської професії, понад 1500 посад залишаються незаповненими. Такий стан речей не може не відобразитись на реальній здатності прокуратури ефективно здійснювати свої повноваження.

У статті акцентовано увагу на необхідності оптимізації та пришвидшення процедурних питань під час добору прокурорів, охоплення відповідними доборами якомога більшої кількості вакантних посад та вирішення питання кадрового «голоду» в органах прокуратури України.

При цьому робиться висновок, що питання кадрового забезпечення прокуратури є чи не основним фактором для максимально результативної реалізації цим органом своїх функцій щодо гарантування усіх прав людини та громадянина, забезпечення неухильного дотримання основоположного принципу верховенства права та подальшої участі у розбудові України як демократичної, правової держави, повноправного члена європейського співтовариства.

Ключові слова: прокуратура, прокурор, кадровий потенціал, кадрове забезпечення, ефективна діяльність прокуратури, кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, кадрові комісії, атестація прокурорів, воєнний стан, євроінтеграція.

Постановка проблеми. Становлення прокуратури України бере свій початок з проголошення незалежності України у 1991 році, а реформаційні процеси цієї інституції тривають й сьогодні. Важливість реформаційних перетворень важко переоцінити. Адже успішна реформа прокуратури як складова частина реформування у сфері правосуддя та процесу конституційно-правових трансформацій в Україні загалом є запорукою європейської інтеграції України. Ефективність діяльності прокуратури залежить від ефективності її кадрового забезпечення. Сучасні реалії вимагають нових підходів до кадрового забезпечення прокуратури, з огляду на це актуальною є проблема добору, розстановки й підвищення кваліфікації прокурорських кадрів. Проблематика підвищення кадрового потенціалу прокуратури потребує свого вирішення¹, і як слушно зазначається в науковій літературі, розв'язання цієї проблеми «неможливе суто інтуїтивними пошуками, необхідним є науковий підхід до кадрової роботи в органах прокуратури, який дозволить забезпечити оптимальне використання професійного потенціалу цих органів» (Ю.С. Шемшученко)². Водночас важливе значення має нормативно-правове забезпечення кадрового наповнення прокуратури з тим, щоб уникнути «кадрового голоду» та підвищити кадровий потенціал прокуратури відповідно до європейських вимог та стандартів. Науковці зазначають, що «на сьогодні найактуальнішим завданням є саме створення умов реалізації передбаченої законодавством процедури добору кандидатів на посади в органах прокуратури, оскільки всі інші завдання потребують стратегічного вирішення, з залученням широкого кола суб'єктів, а заповнення вакантних посад в органах прокуратури – це

¹ Див., наприклад: Зашупіна Ю. В. Звільнення прокурорів як наслідок неуспішного проходження атестації в межах реформування прокуратури в Україні. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2021. Вип. 2 (50). С. 111-115.

² Сухонос В.В. Кадри органів прокуратури: питання теорії і практики. Київ: Університетська книга, 2014. С. 4.

необхідна умова належного функціонування прокуратури як в довгостроковій перспективі, так і в умовах воєнного стану»³.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кадрового потенціалу прокуратури та підготовки прокурорських кадрів були предметом наукових розвідок таких українських учених, як М.М. Бурбика, В.В. Долежан, А.П. Горзов, Т.Є. Мироненко, А.В. Молдован, І.В. Озерський, А.О. Петрова, Т.Ф. Погорєлова, С. В. Подкопаєв, М.В. Руденко, Г.П. Серєда, В.В. Сухонос та ін. Втім, проблематика підвищення кадрового потенціалу прокуратури в умовах політико-правових реформ та інтеграційних прагнень України залишається невирішеною, разом з тим бракує наукових досліджень, присвячених актуальним питанням кадрового потенціалу прокуратури в умовах воєнного стану та в контексті активізації процесів євроінтеграції України.

Метою статті є аналіз актуальних питань кадрового потенціалу прокуратури України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Попри повномасштабне вторгнення збройних сил російської федерації на територію України питання реформування правоохоронної системи України не втратило своєї важливості.

23 червня 2022 року у Брюсселі під час проведення засідання Європейської ради за участі глав держав та урядів 27 держав-членів Європейського Союзу прийнято рішення про надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС. Попередньо, у березні 2022 року, Європейська комісія представила Європейській Раді свої висновки щодо надання Україні статусу кандидата.

Серед умов отримання статусу та подальшого вирішення питання про членство в ЄС зазначено, окрім іншого, ухвалення комплексного стратегічного плану реформування всього правоохоронного сектору як частини середовища безпеки України.

У результаті указом Президента України від 11 травня 2023 схвалено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки (далі – Комплексний план), який окреслює стратегічні пріоритети реформування органів правопорядку України, зокрема й прокуратури⁴.

У ході підготовки проєкту цього документа створено експертну міжвідомчу групу, до складу якої увійшли очільники Офісу Генпрокурора, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції, Державного бюро розслідувань, СБУ, Національної поліції, Бюро економічної безпеки, Державної прикордонної служби, Державної митної служби, а також представники Офісу Президента України, Кабінету Міністрів України, міжнародні експерти від Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЄС в Україні), проєкту ЄС «PRAVO-JUSTICE», Офісу Ради Європи в Україні, відділу з правоохоронних питань Посольства США в Україні, Міжнародної організації права розвитку (IDLO). Експертами опрацьовано масив пропозицій і зауважень, які допомогли сформулювати шість стратегічних пріоритетів реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України з метою його модернізації та приведення у відповідність до стандартів, яких має досягти Україна на шляху до членства у ЄС. Також закладено підґрунтя для подальших кроків на цьому шляху – формування операційного плану⁵.

Загалом Комплексний план документально закріпив свої бачення та місію, яка виражається у стратегічній та оперативній здатності органів правопорядку та прокуратури служити людям, за-

³ Дудченко О.Ю. Проблеми кадрового забезпечення органів прокуратури в умовах введення в Україні воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 439.

⁴ Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України № 273/2023 від 11 травня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

⁵ Новини Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-golovna-meta-organiv-pravoporyadku-shhob-lyudina-diisno-vidcuvala-sebe-v-bezpeci-ta-rozrazovuvala-na-mexanizmi-vidnovlennya-spravedlivosti>.

хищати порядок, громадську та державну безпеку з дотриманням прав людини і стандартів підзвітності, що інтегрує Україну в загальноєвропейський простір свободи, безпеки та справедливості⁶.

Одним із основних стратегічних пріоритетів трансформаційних зрушень у системі правоохоронних органів та прокуратури визначено удосконалення системи управління, яка буде орієнтована на результат відповідно до встановлених пріоритетів.

Можна упевнено сказати, що загалом система управління включає у себе й «систему менеджменту» кадровими ресурсами, зокрема прокуратури.

Пунктом 4.6 Комплексного плану зафіксовано положення про прозоре управління людськими ресурсами за дотриманням принципів гендерної рівності, за якого добір, кар'єрне зростання співробітників органів правопорядку та прокуратури відбуваються на основі їх професійних компетентностей, заслуг і добросовісності. Таке положення враховує та відображає міжнародні стандарти, закріплені зокрема у Рекомендаціях Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя⁷.

Так, у рекомендаціях РЄ визначено, що держава-член повинна вжити заходів, щоб: а) набір, підвищення в посаді та переведення прокурорів проводилися відповідно до справедливої і неупередженої процедури, що виключає представлення інтересів конкретних груп та дискримінацію на будь-якому рівні, такому як статеві приналежність, раса, колір шкіри, мова, релігія, політичні та інші погляди, національне і соціальне походження, зв'язок із національними меншинами, власність, народження й інше суспільне становище; б) кар'єра прокурорів, їхнє підвищення в посаді і переміщення на посадах здійснювалися відповідно до відомих і об'єктивних критеріїв, таких як компетентність і досвід роботи; в) переміщення на посадах прокурорів могло також диктуватися службовою необхідністю.

Зазначені вище рекомендації мають відношення до неупередженості, що в тій чи іншій формі керує набором і посадовим просуванням прокурорів. Одним із засобів досягнення неупередженості є система, заснована на принципах конкуренції при призначенні на посаду та заснуванні Службової комісії для суддів або винятково для прокурорів⁸.

Задля реалізації Рекомендацій РЄ, під час чергової реформи органів прокуратури України, з набранням чинності Закону України «Про прокуратуру» в 2014 році передбачено створення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів України.

Одночасно повноцінно цей орган запрацював та уперше оголосив конкурс на добір кандидатів на посади прокурорів у тодішні місцеві прокуратури лише влітку 2017 року, отож, понад два роки органи прокуратури відчували кадровий голод.

У два наступні роки ситуація з наповненням кадрів дещо покращилась, однак ненадовго. З прийняттям Закону України від 19 вересня 2019 р. № 113-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» (далі – Закон № 113-IX), який набрав чинності 25 вересня 2019 р. дію окремих положень Закону України «Про прокуратуру» призупинено. Зокрема, розділом II Прикінцевих і перехідних положень Закону № 113-IX зупинено до 1 вересня 2021 року дію частин першої та другої статті 73, частин третьої, четвертої, шостої та сьомої статті 74, частини першої статті 75, статті 76; частин першої – третьої статті 77; статей 78, 79 Закону України «Про прокуратуру»⁹, що фактично означало повне зупи-

⁶ Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

⁷ Рекомендації Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf.

⁸ Коментар до індивідуальних рекомендацій Rec (2000) 19 Комітету Міністрів РЄ. С. 11. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf.

⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України від 19 вересня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#n315>.

нення та перезапуск Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, натомість запущено початок чергового «очищення» прокурорських кадрів, основною метою ухвалення Закону № 113 визначено створення передумов для побудови в Україні системи прокуратури, діяльність якої базується на засадах ефективності, професійності, незалежності та відповідальності, а спрямування Закону № 113 – запровадження першочергових і багато в чому тимчасових заходів, пов'язаних передусім із кадровим перезавантаженням органів прокуратури у спосіб атестації прокурорів, а також надання можливості всім добросовісним кандидатам, які мають належні теоретичні знання та практичні навички, на конкурсних засадах зайняти посаду прокурора у будь-якому органі прокуратури¹⁰. Таке перезавантаження мало на меті не лише перезавантаження прокуратури, у контексті «очищення» від недобросовісних та некомпетентних працівників, оптимізації штатної чисельності прокурорів усіх ланок, а й формуванням нового складу органу прокурорського самоврядування – Ради прокурорів України та відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, створення яких є ключовим для незалежності прокуратури. Одночасно усі активні добори на посаду прокурора місцевої прокуратури залишилися без кінцевих рішень.

На тимчасову заміну Кваліфікаційно-дисциплінарній комісії прокурорів (далі – КДКП) прийшли кадрові комісії. Наказом Генерального прокурора від 17 жовтня 2019 року № 233 затверджено Порядок роботи кадрових комісій. До сфери компетенції цього органу увійшли повноваження з проведення атестації прокурорів та слідчих Генеральної прокуратури України (включно з прокурорами та слідчими Головної військової прокуратури, прокурорами секретаріату Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів), регіональних прокуратур, місцевих прокуратур, військових прокуратур; здійснення добору на посади прокурорів; розгляд дисциплінарних скарг про вчинення прокурором дисциплінарного проступку та здійснення дисциплінарного провадження щодо прокурорів¹¹.

Однак це не вирішило проблеми швидкого завершення конкурсів та зарахування до резерву прокуратури осіб, які приймали участь у доборах, попередньо оголошених діючим до прийняття Закону № 113 складом КДКП, які не завершилися у зв'язку з законодавчими змінами.

Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові від 15 грудня 2021 року резюмувала, що кадрові комісії, створені як органи для забезпечення здійснення добору на посади прокурорів, не є правонаступниками КДКП в частині зарахування осіб до резерву на заміщення вакантних посад прокурорів. Відповідно до вимог статей 28, 29 Закону № 1697-VII, пункту 2 розділу II Закону № 113-IX з 1 вересня 2021 року добір кандидатів на посаду прокурора проводиться відповідним органом, що здійснює дисциплінарне провадження¹².

Поряд з цим наказами Генерального прокурора від 16 січня 2020 року № 30 та від 4 червня 2020 року № 266 прийнято рішення про проведення кадровими комісіями доборів на зайняття 200 вакантних посад прокурора в Офісі Генерального прокурора. Водночас серед вимог до кандидатів застосовувалась особлива норма щодо неможливості участі у доборі осіб, які на день набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» № 113-IX (тобто станом на 25 вересня 2019 року) не займали посаду прокурора¹³.

¹⁰ Розділ 2 пояснювальної записки до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури (реєстр. № 1032). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66266.

¹¹ Про затвердження Порядку роботи кадрових комісій: наказ Генерального прокурора від 17 жовтня 2019 р., № 233. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0233900-19#Text>.

¹² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 грудня 2021 року у справі під № 9901/252/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102221954>.

¹³ Накази та інші документи Генерального прокурора з питань добору на вакантні посади прокурорів в Офісі Генерального прокурора. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/ndogp.html?_m=publications&_t=rec&id=264414.

Така вимога обґрунтовувалась здебільшого тим, щоб не допустити повторної участі у конкурсі осіб, які на момент оголошення конкурсу були звільнені з посади у зв'язку з неуспішним проходженням атестації або відмовою від подання заяви про участь в атестації чи поданням заяви невштановленої форми, не передбаченої Законом № 113-ІХ.

У рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Василенка С.М. щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 6 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» (щодо гарантій незалежності прокурора)¹⁴ Конституційний Суд України визнав неконституційними відповідні положення «...з дня набрання чинності цим Законом усі прокурори Генеральної прокуратури України, регіональних прокуратур, місцевих прокуратур, військових прокуратур вважаються такими, що персонально попереджені у належному порядку про можливе майбутнє звільнення з посади на підставі пункту 9 частини першої статті 51 Закону України «Про прокуратуру»»¹⁵.

Оцінюючи юридичну визначеність оспорюваного припису Закону № 113, Конституційний Суд України бере до уваги, що його слід застосовувати в присутньому зв'язку з приписами пунктів 7 та 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113, за змістом яких «...прокурори можуть бути переведені на посаду прокурора в Офісі Генерального прокурора, обласних прокуратурах, окружних прокуратурах лише у разі успішного проходження ними атестації, яка проводиться у порядку, передбаченому цим розділом» (абзац перший пункту 7), в абзацах першому, другому пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 визначено, що прокурорів звільняють із посади прокурора на підставі пункту 9 частини першої статті 51 Закону № 1697 за умови «неподання <...> у встановлений строк заяви до Генерального прокурора про переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури та про намір у зв'язку із цим пройти атестацію».

Отже, оспорюваний припис Закону № 113 у присутньому зв'язку з окремими приписами пунктів 7 та 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 можна тлумачити та застосовувати і як повідомлення про можливе майбутнє звільнення суб'єкта права на конституційну скаргу та будь-якого іншого прокурора з посади, і як пропозицію щодо можливого подальшого працевлаштування будь-якого прокурора на посаду в Офіс Генерального прокурора, обласну або окружну прокуратуру на підставі відповідної заяви про переведення та про намір у зв'язку з цим пройти атестацію.

Унаслідок чого використання в оспорюваному приписі Закону № 113 слів «можливе майбутнє звільнення» призвело до суперечливості його змісту, оскільки суб'єкт права на конституційну скаргу та будь-який інший прокурор із моменту набрання чинності (25 вересня 2019 року) оспорюваним приписом Закону № 113 могли вважати, що цей припис є або повідомленням про наступне неминуче звільнення з посади прокурора, або, з огляду на використання у ньому слів «можливе» та «майбутнє», що звільнення в подальшому могло бути не застосоване та розраховувати за певних умов на подальше перебування на посаді прокурора.

Враховуючи констатовану Конституційним Судом України юридичну невизначеність даних приписів Закону № 113, крок щодо недопущення до конкурсу на заміщення вакантних посад осіб, які були попередньо звільнені у зв'язку з неподання прокурором чи слідчим органів прокуратури у встановлений строк заяви до Генерального прокурора про переведення до Офісу Генерального

¹⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Василенка С.М. щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 6 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» (щодо гарантій незалежності прокурора) від 1 березня 2023 р. № 1-р(II)/2023, справа № 3-5/2022(9/22). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-23#Text>.

¹⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України від 19 вересня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#n315>.

прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури та про намір у зв'язку із цим пройти атестацію є підставою для звільнення – був юридично невиправданим, та суттєво звужував права діючих працівників прокуратури, у тому числі гарантоване Конституцією України право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Спірним є й питання правомірності звільнення прокурорів, які подали заяви про участь в атестації невстановленої форми, передбаченої Законом № 113-IX, та недопущення їх до конкурсу на заміщення вакантних посад в Офісі Генерального прокурора, які проводились кадровими комісіями у 2020 році.

Судова практика Верховного Суду у справах про оскарження прокурорами звільнення з посади на підставі пункту 9 частини першої статті 51 Закону України «Про прокуратуру» у поєднанні з пунктом 19 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону №113-IX у зв'язку з невідповідністю поданої ними заяви про проходження атестації установленої Порядком № 221 формі свідчить, що підставою для задоволення позовних вимог слугувало те, що Закон №113-IX пов'язує звільнення з посади прокурора на підставі пункту 9 частини статті 51 Закону України «Про прокуратуру» саме із фактом неподання у встановлений строк заяви про переведення та намір пройти атестацію, а не з невідповідністю такої заяви встановленої формі. У цих випадках заяви прокурорів лише не відповідали типовій формі, затвердженій Порядком №221, однак містили згоду прокурора пройти атестацію для переведення на посаду прокурора.

Так, у постанові від 26 листопада 2020 року у справі № 200/13482/19-а суд касаційної інстанції зазначив, що саме неподання прокурором Генеральної прокуратури України, регіональної прокуратури, місцевої прокуратури, військової прокуратури у встановлений строк заяви до Генерального прокурора про переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури та про намір у зв'язку із цим пройти атестацію в силу вимог пункту 19 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 113-IX є підставою для звільнення з посади прокурора на підставі пункту 9 частини першої статті 51 Закону України «Про прокуратуру»¹⁶.

Водночас за інформацією Офісу Генерального прокурора лише в Генеральній прокуратурі понад 200 прокурорів, які не подали заяви про участь в атестації або подали заяви невстановленої форми, звільнені з органів прокуратури. Загалом за результатами реформування успішно пройшли атестацію 7947 прокурорів Генеральної прокуратури України, регіональних та місцевих прокуратур. Понад 2 тис. прокурорів, які не успішно пройшли атестацію, були звільнені з органів прокуратури¹⁷.

Це призвело до численних звернень до суду з питань правомірності звільнення, а також щодо законності процедури атестації прокурорів, окремі з яких й досі перебувають на розгляді судів різних ланок.

Аналізуючи цю інформацію, можна зробити ствердний висновок, що при «втраті» понад 2000 кадрів органів прокуратури оголошення кадровими комісіями доборів на зайняття 200 вакантних посад прокурора лише в Офісі Генерального прокурора не вирішувало проблеми «кадрового голоду».

На виконання вимог Закону № 113-IX відповідно до наказу Генерального прокурора від 19 липня 2021 року № 237 «Про організаційні заходи із забезпечення скликання та проведення всеукраїнської конференції прокурорів» 27-28 серпня 2021 року було проведено всеукраїнську конференцію прокурорів, якою призначено п'ять членів відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, та прийнято Положення про порядок його роботи. Своїм рішенням від 26 жо-

¹⁶ Постанова Верховного Суду від 26 листопада 2020 року у справі № 200/13482/19-а.

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93170492>.

¹⁷ Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/rezultati-reformuvannya-prokuraturi>.

втя 2021 року № 16зп-21 «Про день початку діяльності відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження» визначено днем початку діяльності відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, 3 листопада 2021 року¹⁸.

Здавалося б, з цього моменту питання кадрового наповнення органів прокуратури мало знайти своє рішення, однак з початком воєнних дій російської федерації проти України прокурорська спільнота зазнала нових викликів, у тому числі в питаннях заповнення вакантних посад в органах прокуратури.

Рішенням відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, від 08 червня 2022 року №1дк-22 розпочато добір кандидатів на 90 посад прокурора окружної прокуратури, рішенням Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 04 квітня 2023 року №3дк-23 розпочато добір кандидатів на 200 посад прокурорів окружної прокуратури, які наразі тривають.

Фактично, з часу прийняття закону № 113-IX та зупинення діяльності Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів майже 4 роки заповнення вакантних посад прокурорів в найнижчій ланці прокуратури – окружних прокуратурах не здійснювалося, при цьому загальне навантаження на кожного працівника після масових звільнень, введення в Україні режиму воєнного стану суттєво зросло.

Станом на 30 серпня 2023 року згідно з інформацією, підготовленою на підставі повідомлень керівників обласних та окружних прокуратур, в органах прокуратури України наявно 1256 вакантних та 250 тимчасово вакантних посад прокурорів (окрім адміністративних), з них 828 вакантних та 188 тимчасово вакантних саме в окружних прокуратурах.

З огляду на викладене очевидно, що процес добору та призначення на посаду прокурорів потребує суттєвого збільшення темпів, добір кандидатів на 90 посад прокурора окружної прокуратури (для зарахування до резерву), який оголошено 08 червня 2022 року, тривав понад рік, лише 24 липня поточного року КДКП своїм рішенням затвердила результати конкурсу, проведеного 24 липня 2023 року, на призначення прокурором-стажистом окружної прокуратури, разом участь у конкурсі взяли 72 кандидати на посаду прокурора, яких зараховано до резерву на заміщення вакантних посад, 66 кандидатів обрали посади та перемогли у конкурсі, 6 кандидатів, які не обрали посади, та 17 кандидатів, які не брали участь в конкурсі, залишились в резерві.

Водночас добір на 200 посад наразі триває, однак навіть заповнення 266 вакансій в окружних прокуратурах не забезпечить закриття кадрових прогалин, адже 73 % вакантних посад так і не охоплено відповідними доборами.

Висновок. Питання кадрового забезпечення прокуратури є чи не основним фактором для максимально результативної реалізації цим органом своїх функцій задля гарантування усіх прав людини та громадянина, забезпечення неухильного дотримання основоположного принципу верховенства права та подальшої участі у розбудові демократичної держави, а тому необхідно оптимізувати процес добору прокурорів, вжити заходів щодо спрощення та пришвидшення конкурсних процедур, актуалізувати питання повернення інституту підготовки кадрів для органів прокуратури у вищих навчальних закладах, а також на базі Тренінгового центру прокурорів України.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Дудченко О.Ю. Проблеми кадрового забезпечення органів прокуратури в умовах введення в Україні воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 7. С. 438-441.
2. Зашупіна Ю. В. Звільнення прокурорів як наслідок неуспішного проходження атестації в межах реформування прокуратури в Україні. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2021. Вип. 2 (50). С. 111-115.

¹⁸ Офіційний сайт Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2021/10/26/2131>.

3. Сухонос В.В. Кадри органів прокуратури: питання теорії і практики. Київ: Університетська книга, 2014. 156 с.

Перелік юридичних документів:

4. Коментар до індивідуальних рекомендацій Rec (2000) 19 Комітету Міністрів РЄ. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf.
5. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.
6. Накази та інші документи Генерального прокурора з питань добору на вакантні посади прокурорів в Офісі Генерального прокурора. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/ndogp.html?_m=publications=rec=264414.
7. Новини Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-golovna-meta-orgniv-pravoporyadku-shhob-lyudina-diisno-vidcuvala-sebe-v-bezpeci-ta-rozrahovuvala-na-mexanizmi-vidnovlennya-spravedlivosti>.
8. Офіційний сайт Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2021/10/26/2131>.
9. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/rezultati-reformuvannya-prokuraturi>.
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 грудня 2021 року у справі під № 9901/252/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102221954>.
11. Постанова Верховного Суду від 26 листопада 2020 року у справі № 200/13482/19-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93170492>.
12. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України № 273/2023 від 11 травня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України від 19 вересня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#n315>.
14. Про затвердження Порядку роботи кадрових комісій: наказ Генерального прокурора від 17 жовтня 2019 р., № 233. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0233900-19#Text>.
15. Рекомендації Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf.
16. Розділ 2 пояснювальної записки до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури (реєстр. № 1032). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66266.
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Василенка С.М. щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 6 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» (щодо гарантій незалежності прокурора) від 1 березня 2023 р. № 1-р(II)/2023, справа № 3-5/2022(9/22). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-23#Text>.

References

Bibliography:

1. Dudchenko O.YU. Problemy kadrovoho zabezpechennia orhaniv prokuratury v umovakh vvedennia v Ukraini voiennoho stanu. Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal. 2022. № 7. S. 438-441.
2. Sukhonos V.V. Kadry orhaniv prokuratury: pytannia teorii i praktyky. Kyiv: Universytetska knyha, 2014. 156 s.
3. Zashupina YU. V. Zviltennia prokuroriv yak naslidok neuspishnoho prokhodzhennia atestatsii v mezhakh reformuvannya prokuratury v Ukraini. Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. 2021. Vyp. 2 (50). S. 111-115.

List of legal documents:

4. Komentar do indyvidualnykh rekomendatsii Rec (2000) 19 Komitetu Ministriv RIE. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf.
5. Kompleksnyi stratehichnyi plan reformuvannia orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023-2027 roky. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.
6. Nakazy ta inshi dokumenty Heneralnoho prokurora z pytan doboru na vakantni posady prokuroriv v Ofisi Heneralnoho prokurora. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/ndogp.html?_m=publications=rec=264414.

7. Novyny Ofisu Heneralnoho prokurora. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-golovna-meta-organiv-pravoporyadku-shhob-lyudina-diisno-vidcuvala-sebe-v-bezpeci-ta-rozraxovuvala-na-mexanizmi-vidnovlennya-spravedlivosti>.
8. Ofitsiyni sait Kvalifikatsiino-dystsyplinarnoi komisii prokuroriv. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2021/10/26/2131>.
9. Ofitsiyni sait Ofisu Heneralnoho prokurora. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/rezultati-reformuvannya-prokuraturi>.
10. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 15 hrudnia 2021 roku u spravi pid № 9901/252/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102221954>.
11. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 26 lystopada 2020 roku u spravi № 200/13482/19-a. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93170492>.
12. Pro Kompleksnyi stratehichni plan reformuvannya orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023-2027 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 273/2023 vid 11 travnia 2023 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.
13. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pershocherhovykh zakhodiv iz reformy orhaniv prokuratury: Zakon Ukrainy vid 19 veresnia 2019 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#n315>.
14. Pro zatverdzhennia Poriadku roboty kadrovyykh komisii: nakaz Heneralnoho prokurora vid 17 zhovtnia 2019 r., № 233. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0233900-19#Text>.
15. Rekomendatsii Rec (2000) 19 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo roli prokuratury v systemi kryminalnoho pravosuddia. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf.
16. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinoiu skarhoiu Vasylenka S.M. shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktu 6 rozdil II «Prykintsevi i perekhidni polozhennia» Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pershocherhovykh zakhodiv iz reformy orhaniv prokuratury» (shchodo harantii nezalezhnosti prokurora) vid 1 bereznia 2023 r. № 1-r(II)/2023, sprava № 3-5/2022(9/22). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-23#Text>.
17. Rozdil 2 poiasniuvalnoi zapysky do proektu Zakonu Ukrainy pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pershocherhovykh zakhodiv iz reformy orhaniv prokuratury (reiestr. № 1032). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66266.

УДК 342.5

doi.org/10.30970/jcl.2.2023.6

Марта Бобко

аспірантка, Львівський національний університет імені Івана Франка,
Україна

E-mail: martadvorakovska@gmail.com

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В СВІТЛІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE IN THE LIGHT OF CONSTITUTIONAL LAW

Marta Bobko

PhD student, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Abstract | The article is devoted to the analysis of the problem of Ukraine's European integration in the light of constitutional law at the current stage of development of its relations with the European Union. The article examines European integration as a phenomenon, and its relationship with constitutional law, and outlines the role of constitutional law in European integration processes. As a result of the study of the essence of the European integration phenomenon, it is established that the concept of European integration is usually considered in broad and narrow meanings. Applying a broad approach, the concept of European integration includes all forms of cooperation between European states, as well as various forms of association within Europe. The narrow approach has two forms of expression and implies: 1) the inclusion in the concept of European integration of only those forms of cooperation within Europe that have received a political form (substantive form); 2) the attitude to European integration, from the institutional point of view, as a process of creation and functioning of the EU (institutional form).

The article analyses the role of constitutional law in ensuring Ukraine's integration into the European Union. In particular, special attention is paid to the European integration amendments to the Constitution of Ukraine. The author concludes that some constitutional issues remain unresolved, particularly regarding the procedure for transferring some powers to the institutional level of the European Union, the correlation of EU law sources with national law, the subject(s) authorized to represent Ukraine in the EU bodies, etc. These problems can be solved both through constitutional amendments and other constitutional means.

The author also examines the role of constitutional law in the implementation of European values, as well as in Ukraine's fulfilment of the political part of the Copenhagen criteria.

Keywords: European integration, constitutional law, ensuring European integration.

Анотація | Стаття присвячена аналізу проблеми європейської інтеграції України в світлі конституційного права на сучасному етапі розвитку її взаємовідносин з Європейським Союзом. В статті досліджено європейську інтеграцію як феномен, його зв'язок з конституційним правом, окреслено роль конституційного права в євроінтеграційних процесах. У результаті дослідження сутності феномену євроінтеграції встановлено, що поняття європейської інтеграції зазвичай розглядають у широкому та вузькому значеннях. Застосовуючи широкий підхід, до поняття європейської інтеграції включають усі форми співробітництва європейських держав, а також різноманітні форми об'єднання в рамках Європи. Вузький підхід має дві форми виразу та передбачає: 1) включення до поняття євроінтеграції лише тих форм співробітництва в рамках Європи, які отримали політичну форму (змістовна форма); 2) ставлення до європейської інтеграції з інституційного погляду як до процесу створення та функціонування ЄС (інституційна форма).

У статті проаналізовано роль конституційного права у забезпеченні інтеграції України до Європейського Союзу. Зокрема, особливу увагу присвячено євроінтеграційним змінам до Конституції України. Сформульовано висновок про те, що частина питань конституційного характеру, при цьому, залишилася невирішеною, зокрема стосовно порядку передання частини повноважень на інституційний рівень Євросоюзу, співвідношення джерел права ЄС з національним правом, суб'єкта/ів, уповноваженого/их представляти Україну в органах ЄС тощо. Розв'язання цих проблем можливе як шляхом конституційних змін, так і іншими засобами конституційного характеру.

Досліджено також роль конституційного права в імплементації європейських цінностей, а також у виконанні Україною політичної частини копенгагенських критеріїв.

Ключові слова: європейська інтеграція, конституційне право, забезпечення європейської інтеграції.

Вступ. 23 червня 2022 року Європейська Рада надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу¹. Але шлях України до повноправного членства в ЄС розпочався задовго до цього. У 1994 році Україна підписала Угоду про партнерство та співробітництво з Європейським Союзом², яка набула чинності 1 березня 1998 року та заклала основи для співробітництва з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань. З 2009 року Україна співпрацювала з ЄС у рамках ініціативи “Східне партнерство”, однією зі складових якої було сприяння укладенню угоди про асоціацію з ЄС. Сама Угода про асоціацію з ЄС була підписана в 2014 році після Євромайдану та Революції гідності, а вступила в силу в 2017 році. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році євроінтеграційні процеси пришвидшилися; 28 лютого 2022 року Президент України Володимир Зеленський підписав заявку на членство України в Європейському Союзі, а у червні, як уже зазначалося, Україна отримала статус кандидата.

Усі ці процеси безпосередньо забезпечувались міжнародним правом. Та і саме явище європейської інтеграції переважно розглядають саме з точки зору міжнародних відносин і міжнародного та європейського права. І це виправдано, тому що співробітництво, що виходить за межі функціонування держави, регулюється і здійснюється саме на підставі норм і принципів міжнародного права. У випадку євроінтеграції головну роль відіграє право ЄС, яке встановлює умови і процедури інтеграції держав до Союзу. Але не менш важливу роль у цих процесах виконує конституційне право.

Питання європейської інтеграції у взаємозв'язку з конституційним правом розглядалися в працях таких українських вчених, як Барабаш Ю.Г., Бориславська О.М., Волошин Ю.О., Дубас В.В.,

¹ European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>

² Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Угоду ратифіковано Законом № 237/94-ВР від 10.11.94. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text

Чернопищук Я.В., Яковюк І.В. та інших. **Метою** цієї статті є аналіз європейської інтеграції України в світлі конституційного права на сучасному етапі розвитку її взаємовідносин з Європейським Союзом. Об'єктом дослідження є європейська інтеграція як феномен та його зв'язок з конституційним правом; предметом дослідження – європейська інтеграція України та роль конституційного права в євроінтеграційних процесах.

Для цілей цього дослідження важливе значення має визначення змісту та обсягу поняття європейської інтеграції. Під європейською інтеграцією переважно розуміють співробітництво між державами Європейського Співтовариства. Але більш конкретні визначення цього поняття різняться. В деяких джерелах під європейською інтеграцією розуміють «складний та суперечливий соціально-економічний процес налагодження тісної співпраці європейських держав, ... один із проявів провідної тенденції сучасного історичного розвитку – посилення всебічної взаємозалежності держав, передусім в економічній сфері, та подальшого зближення цивілізаційно споріднених національних спільнот»³. При цьому, європейською інтеграцією вважається передусім соціально-економічне співробітництво європейських держав без наголосу на формах такого співробітництва.

В інших джерелах головний акцент робиться на формах євроінтеграції: «Європейська інтеграція – це процес взаємодії між соціальними і політичними інститутами держав Європи, стимулюючий створення нової політичної системи (Європейський Союз)»⁴. У цьому випадку євроінтеграція пов'язана зі створенням Європейського Союзу; такий самий підхід до розуміння євроінтеграції зустрічаємо в наукових працях низки українських вчених⁵. Але деякі автори застосовують широкий підхід до розуміння євроінтеграції, включаючи до неї різні форми об'єднання, зокрема Раду Європи та Європейський Союз⁶.

Отже, головна дискусія обертається навколо двох взаємопов'язаних питань: 1) чи включає поняття *євроінтеграція* як обов'язкову політичну складову; 2) чи обмежується вона існуванням Європейського Союзу, чи охоплює також Раду Європи та, можливо, інші форми кооперації на Європейському континенті.

Дискусії з приводу розуміння євроінтеграції в теорії виникли практично одночасно з самим явищем європейської інтеграції і продовжуються досі. Фактично вони сконцентровані навколо таких основних підходів: федералізму, функціоналізму (неофункціоналізму) і міжурядовості (intergovernmentalism)⁷. Прихильники концепції федералізму кінцеву мету євроінтеграції вбачали в створенні наднаціонального утворення – держави – на основі централізованої передачі політичних повноважень на найвищий рівень⁸. Своєю чергою, її противники доводили недоцільність утворення такого федеративного об'єднання, при цьому зводячи євроінтеграцію до створення нових суб'єктів міжнародних відносин – міжнародних організацій (концепція функціоналізму)⁹. Неофункціоналізм був спробою осмислення, створення теоретичного підґрунтя для політичних стратегій засновників післявоєнної європейської єдності (Ж. Моне, Е. Хаас)¹⁰. Нарешті міжурядовий підхід

³ Європейська інтеграція / А. Ю. Мартинов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-17370>

⁴ Корнієнко В.О. Україна в Європі і світі. Електронний навчальний посібник. URL: <https://multimedia.posibnyku.vntu.edu.ua/mm/Ukraine-EU/txt/01.html>

⁵ Сокур О. В. Європейська інтеграція: теоретичні засади та еволюція поглядів. Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 55, С. 50-58.

⁶ Баркалова І.М. Теоретичні моделі розвитку європейської інтеграції у 40-70-х роках ХХ ст. Наука. Релігія. Суспільство, 2013, № 1, С. 9-16.

⁷ Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції. Політичний менеджмент, 2004, №6. С. 103-114.

⁸ Pentland C. International Theory and European Integration. London: Faber and Faber, 1973. P. 146 – 150.

⁹ Mitrany D. The Functional Approach in Historical Perspective. International Affairs, 1971, Vol. 47, № 3. P. 345 - 386.

¹⁰ Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції. Політичний менеджмент, 2004, №6. С. 103-114.

засновується на тому, що держави в рамках інтеграційного об'єднання мають суттєву перевагу над інституціями інтеграційного творення (С. Гофман)¹¹.

Аналіз наукової літератури на цю тематику дозволяє припустити, що поняття європейської інтеграції автори розглядають у широкому та вузькому значеннях. Застосовуючи широкий підхід, до поняття європейської інтеграції включають всі форми співробітництва європейських держав (соціально-економічне, політичне, освітньо-культурне тощо), а також різноманітні форми об'єднання в рамках Європи, зокрема Раду Європи (РЄ), Організацію безпеки та співробітництва Європи (ОБСЄ), Європейський Союз (ЄС). Вузький підхід має дві форми виразу та передбачає: 1) включення до поняття *євроінтеграції* лише тих форм співробітництва в рамках Європи, які отримали політичну форму (змістовна форма); 2) ставлення до європейської інтеграції, з інституційного погляду, як до процесу створення та функціонування ЄС (інституційна форма).

Конституційне право відіграє важливу роль у забезпеченні європейської інтеграції України, враховуючи і вузьке, і широке значення цього поняття. Так, Україна є членом Ради Європи з 9 листопада 1995 р., а про своє бажання приєднатися до цієї організації вона заявила 14 липня 1992 р. Основною статутною умовою для вступу до Ради Європи є визнання державою-кандидатом принципу верховенства права, її зобов'язання забезпечити права та свободи людини всім особам, які знаходяться під її юрисдикцією. Тому до набуття членства в РЄ Україна стала стороною декількох конвенцій цієї Організації, зокрема Європейської культурної конвенції¹², Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями¹³, Європейської конвенції про інформацію щодо іноземного законодавства¹⁴, Рамкової конвенції про захист національних меншин¹⁵.

Забезпечення інтеграції України в рамках Ради Європи потребувало і заходів конституційно-правового характеру. Одним із найбільш яскравих прикладів є скасування в Україні смертної кари, що було однією з умов членства в Раді Європи. Варто зауважити, що в оригінальному тексті Конвенції 1950 року смертна кара була включена як формальний виняток з права на життя; вона не забороняється сучасним міжнародним правом та продовжує існувати в багатьох країнах по всьому світу¹⁶, але вона заборонена в рамках Ради Європи. Перший крок до заборони смертної кари в рамках ради Європи було зроблено у квітні 1983 року із прийняттям Протоколу № 6, який передбачив відмову держав-учасниць від застосування смертної кари за злочини, скоєні у мирний час¹⁷. А вже у 2002 році, із прийняттям Протоколу №13 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, було визначено, що право кожної людини на життя є основоположною цінністю в демократичному суспільстві і що скасування смертної кари становить суть від суті захисту цього права та цілковитого визнання гідності, притаманної всім людям¹⁸.

В Україні смертна кара як вид покарання була скасована на підставі рішення Конституційного Суду України. В конституційному поданні у цій справі прямо було вказано, що потреба в скасуванні смертної кари зумовлена вступом України до Ради Європи. Визнаючи неконституційними

¹¹ Hoffmann Stanley. *Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe*. Daedalus, Vol. 95, n# 3, 1966, P. 862–915.

¹² Європейська культурна конвенція 1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text

¹³ Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, Мадрид, 21 травня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106#Text

¹⁴ Європейська конвенція про інформацію щодо іноземного законодавства 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112#Text

¹⁵ Рамкова конвенція про захист національних меншин, Страсбург, 1 лютого 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text

¹⁶ Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія / О.М. Бориславська. Харків: Право, 2018. С. 220-222.

¹⁷ Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_802.

¹⁸ Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_180

окремі положення Кримінального кодексу України, які передбачали смертну кару як вид покарання¹⁹, Конституційний Суд послався на те, що такий вид покарання суперечить статті 28 Конституції України, відповідно до якої «ніхто не може бути підданий катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню», яка фактично відтворює положення статті 3 Конвенції про захист прав людини та основних свобод.

Крім наведеного рішення, Конституційний Суд України постійно застосовує європейські стандарти прав людини, демократії і верховенства права при здійсненні конституційного правосуддя. Це є прямими обов'язком, який випливає з членства України в Раді Європи. Разом з тим, сьогодні основна увага державних органів прикута до правового забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу. Вважаємо, що провідну роль у цьому процесі відіграє саме конституційне право, а конституційно-правове забезпечення інтеграції до ЄС є важливою його частиною загального механізму юридичного забезпечення такої інтеграції.

Яку ж роль виконує конституційне право у забезпеченні євроінтеграції України (далі термін «євроінтеграція» буде застосовуватись у вузькому значенні для позначення інтеграції України до ЄС)? Розпочати варто з того, що 7 лютого 2019 року в Україні був прийнятий Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)»²⁰. Це був не перший, але найважливіший засіб конституційного характеру, спрямований на забезпечення європейської інтеграції України.

Закон вніс до Конституції України декілька важливих новел. По-перше, преамбулу Конституції було доповнено словами «... підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України», які чітко на найвищому нормативному рівні визначили євроінтеграційний пріоритет України. По-друге, перелік повноважень Верховної Ради України у статті 85 було доповнено; тепер вони включають, крім «визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики», також «реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору». По-третє, відбулись деякі зміни звичного статусу Президента України як гаранта (ст. 102): «Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору». По-четверте, були доповнені повноваження Кабінету міністрів України (ст. 116); після змін він також «забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору».

Отож, після внесених змін Конституція України включила ті положення, які можна визначити як необхідний мінімум для початку серйозної роботи, спрямованої на інтеграцію України до ЄС. При цьому, низка питань конституційного характеру залишилася невирішеною, зокрема стосовно порядку передання частини повноважень на інституційний рівень Євросоюзу, співвідношення джерел права ЄС з національним правом, суб'єкта/ів, уповноваженого/их представляти Україну в органах ЄС тощо. Розв'язання цих проблем можливе як шляхом конституційних змін, так і іншими засобами конституційного характеру (до прикладу, шляхом офіційного тлумачення Конституційним Судом України положень чинної Конституції; проведення з окремих питань референдуму; прийняття спеціального закону тощо).

¹⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>

²⁰ Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07.02.2019 р. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 9, ст.50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>

Згадані конституційні зміни можна вважати євроінтеграційним засобом інструментального характеру. Але конституційне право виконує також фундаментальну роль у євроінтеграції через те, що загальною умовою інтеграції до ЄС є дотримання державою-членом та імплементація нею в своїй практиці спільних конституційних цінностей²¹.

У червні 1993 р. на засіданні Європейської Ради в Копенгагені вперше було сформульовано критерії для прийняття країн-кандидатів до Європейського Союзу. Так звані «копенгагенські критерії членства» включали в себе наступне: 1) стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини, повагу і захист національних меншин (політичні критерії); 2) наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії); 3) здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають з членства в ЄС, включаючи суворе дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу (інші критерії); 4) існування юридичних і адміністративних структур, які сприяли б прийняттю і запровадженню європейського права. Таким чином, головний сенс «копенгагенських критеріїв» полягав у спробі забезпечити прийняття нових країн-членів ЄС, але без суттєвого гальмування самого процесу поглиблення європейської інтеграції²².

Відповідно до Копенгагенських критеріїв, вступ до Європейського Союзу країн Центральної та Східної Європи буде можливим тільки у випадку визнання та дотримання країнами-кандидатами основоположних принципів ЄС, а також обов'язкового прийняття (adoption) *acquis communautaire* – сукупності цілей, принципів і норм спільної політики та законодавства ЄС, а також юридичних та інституційних механізмів їхнього впровадження. Відповідно до рішень Копенгагенського саміту Європейської Ради, для членства у ЄС країна-кандидат повинна, серед іншого, «бути в змозі прийняти на себе обов'язки, що випливають із членства, включаючи дотримання цілей політичного, економічного та валютного союзу»²³.

Імплементация в Україні спільних європейських цінностей і принципів, а також виконання політичної частини копенгагенських критеріїв можлива лише (але не тільки) за посередництвом конституційного права. Безпосередня реалізація конституційних цінностей і принципів відбувається через їхнє відображення в законодавстві, в практиці Конституційного Суду України, а також в діяльності органів публічної влади. Виконання політичної частини копенгагенських критеріїв викликає необхідність серйозних законодавчих змін.

Так, серед умов надання Україні статусу кандидата в члени ЄС, які сформульовані у вигляді рекомендацій Європейської комісії, є низка реформ у сфері конституційного права. Якщо точніше, то з семи умов три безпосередньо стосуються конституційного права і можуть бути реалізовані тільки за його допомогою. Це наступні умови (рекомендації):

- Ухвалення та впровадження законодавства щодо процедури відбору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі оцінки їх добросовісності та професійних навичок, відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії;
- завершення перевірки добросовісності кандидатів у члени Вищої ради юстиції Радою з етики та відбір кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- завершення реформи законодавчої бази щодо національних меншин, яка зараз готується згідно з рекомендаціями Венеціанської комісії, та ухвалення негайних та ефективних механізмів імплементації²⁴.

²¹ Бориславська О.М. Загальноєвропейські конституційні цінності як основа європейської моделі конституціоналізму. Часопис Київського університету права. 2015, №2. С. 55-58.

²² Мороз Д.О. Формування системи багатостороннього співробітництва країн-членів Вишеградської четвірки (1991-2004 рр). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. К., 2006. С. 6.

²³ European Council in Copenhagen. Copenhagen criteria. December 1993 [Електронний ресурс] / European Commission Enlargement. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_93_3

²⁴ Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС.

URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/рекомендації-європейської-комісії-щодо-статусу-україни-на-членство-в-єс_uk?s=232

Узагальнюючи, можна сказати, що конституційне право відіграє важливу роль у забезпеченні європейської інтеграції, оскільки воно встановлює правові рамки для здійснення європейських інтеграційних процесів. Конституційні норми і принципи визначають, які повноваження має держава стосовно до Європейського Союзу, які права мають громадяни в контексті європейської інтеграції, які процедури повинні дотримуватися при прийнятті рішень на європейському рівні та інше.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Hoffmann Stanley. *Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe*. Daedalus, Vol. 95, n# 3, 1966, P. 862–915.
2. Mitrany D. *The Functional Approach in Historical Perspective*. International Affairs, 1971, Vol. 47, № 3. P. 345 - 386.
3. Pentland C. *International Theory and European Integration*. London: Faber and Faber, 1973. P. 146 – 150.
4. Європейська інтеграція / А. Ю. Мартинов // *Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: <https://esu.com.ua/article-17370>*
5. Баркалова І.М. Теоретичні моделі розвитку європейської інтеграції у 40 - 70-х роках ХХ ст. *Наука. Релігія. Суспільство*, 2013, № 1, С. 9-16.
6. Бориславська О.М. *Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія / О.М. Бориславська*. Харків: Право, 2018. С. 220-222.
7. Бориславська О.М. *Загальноєвропейські конституційні цінності як основа європейської моделі конституціоналізму*. *Часопис Київського університету права*. 2015, №2. С. 55-58.
8. Корнієнко В.О. *Україна в Європі і світі*. Електронний навчальний посібник. URL: <https://multimedia.posibnyky.vntu.edu.ua/mm/Ukraine-EU/txt/01.html>
9. Кіш С. *Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції*. *Політичний менеджмент*, 2004, №6. С. 103-114.
10. Мороз Д.О. *Формування системи багатостороннього співробітництва країн-членів Вишеградської четвірки (1991-2004 рр)*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. К., 2006. С. 6.
11. Сокур О. В. *Європейська інтеграція: теоретичні засади та еволюція поглядів*. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55, С. 50-58.

Перелік юридичних документів:

12. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>
13. European Council in Copenhagen. *Copenhagen criteria*. December 1993 [Електронний ресурс] / European Commission Enlargement. – Режим доступу: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC/93/3=HTML=1=EN=en>
14. *Європейська конвенція про інформацію щодо іноземного законодавства 1968 року*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112#Text
15. *Європейська культурна конвенція 1954 року*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text
16. *Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, Мадрид, 21 травня 1980 року*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106#Text
17. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07.02.2019 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019, № 9, ст.50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>
18. *Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин*. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_180
19. *Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари*. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_802.
20. *Рамкова конвенція про захист національних меншин, Страсбург, 1 лютого 1995 року*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text
21. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>

22. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Угоду ратифіковано Законом № 237/94-ВР від 10.11.94.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text

References

Bibliography:

1. Barkalova I.M. Teoretychni modeli rozvytku yevropeiskoi intehtatsii u 40 - 70-kh rokakh xx st. Nauka. Relihiia. Suspilstvo, 2013, № 1, S. 9-16.
2. Boryslavska O.M. Yevropeiska model konstytutsionalizmu: systemno-aksiolohichniy analiz: monohrafiia / O.M. Boryslavska. Kharkiv: Pravo, 2018. S. 220-222.
3. Boryslavska O.M. Zahalnoievropeiski konstytutsiini tsinnosti yak osnova yevropeiskoi modeli konstytutsionalizmu. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2015, №2. S. 55-58.
4. Hoffmann Stanley. Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe. Daedalus, Vol. 95, n# 3, 1966, P. 862-915.
5. Kish YE. Poshuky teoretychnykh modelei yevropeiskoi intehtatsii. Politychnyi menedzhment, 2004, №6. S. 103-114.
6. Korniienko V.O. Ukraina v Yevropi i sviti. Elektronnyi navchalnyi posibnyk. URL: <https://multimedia.posibnyky.vntu.edu.ua/mm/Ukraine-EU/txt/01.html>
7. Mitrany D. The Functional Approach in Historical Perspective. International Affairs, 1971, Vol. 47, № 3. P. 345 - 386.
8. Moroz D.O. Formuvannia systemy bahatostoronnoho spivrobitnytstva krain-chleniv Vyshehradskoi chetvirky (1991-2004 rr). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk. K., 2006. S. 6.
9. Pentland C. International Theory and European Integration. London: Faber and Faber, 1973. P. 146 - 150.
10. Sokur O. V. Yevropeiska intehtatsiia: teoretychni zasady ta evoliutsiia pohliadiv. Aktualni problemy polityky. 2015. Vyp. 55, S. 50-58.
11. Yevropeiska intehtatsiia / A. YU. Martynov // Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Elektronnyi resurs] / Redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSH. – K.: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2009. URL: <https://esu.com.ua/article-17370>

List of legal documents:

12. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>
13. European Council in Copenhagen. Copenhagen criteria. December 1993 [Elektronnyi resurs] / European Commission Enlargement. – Rezhym dostupu: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC/93/3=HTML=1=EN=en>
14. Protokol № 13 do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod, yakyi stosuietsia skasuvannia smertnoi kary za vsikh obstavyn. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_180
15. Protokol № 6 do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod, yakyi stosuietsia skasuvannia smertnoi kary. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_802.
16. Ramkova konventsiia pro zakhyst natsionalnykh menshyn, Strasburh, 1 liutoho 1995 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text
17. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 51 narodnoho deputata Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen statei 24, 58, 59, 60, 93, 190 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy v chastyni, shcho peredbachaie smertnu karu yak vyd pokarannia (sprava pro smertnu karu). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>
18. Uhoda pro partnerstvo i spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu i Yevropeiskymy Spivtovarystvamy ta yikh derzhavamy-chlenamy. Uhodu ratyfikovano Zakonom № 237/94-VR vid 10.11.94. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text
19. Yevropeiska konventsiia pro informatsiiu shchodo inozemnoho zakonodavstva 1968 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112#Text
20. Yevropeiska kulturna konventsiia 1954 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text
21. Yevropeiska ramkova konventsiia pro transkordonne spivrobitnytstvo mizh terytorialnymy obshchynamy abo vlastiamy, Madryd, 21 travnia 1980 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106#Text
22. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnogo chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantychnoho dohovoru)» vid 07.02.2019 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2019, № 9, st.50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОГЛЯД

У ЧОРНОГОРІЇ ОБРАЛИ НОВОГО ПРЕЗИДЕНТА

Переможець виборів Яков Мілатович обіцяє привести Чорногорію до членства в ЄС і водночас також зміцнити відносини з Сербією.

На виборах президента Чорногорії перемогу здобув кандидат від руху "Європа зараз" економіст Яков Мілатович із результатом в 60,1 відсотка голосів, повідомив у ніч на понеділок, 3 квітня, Центр моніторингу, який спостерігає за перебігом виборів (СеМІ). Офіційні результати очікуються протягом кількох днів.

Натомість його суперник - багаторічний лідер держави Міло Джуканович заручився підтримкою 39,9 відсотка виборців. За даними СеМІ, явка виборців склала близько 70 відсотків.

61-річний Джуканович п'ять разів обіймав посаду прем'єра країни і двічі був президентом - з 1998 до 2002 року і з 2018 року дотепер. За підсумками другого туру чинний

президент визнав поразку та привітав свого суперника. Він продовжить виконувати обов'язки лідера держави до 21 травня.

37-річний Мілатович обіймав посаду міністра економіки та економічного розвитку з грудня 2020 року до квітня 2022 року. Минулого року він став співзасновником партії "Європа зараз". Виступаючи перед своїми прихильниками після перемоги, Мілатович пообіцяв, що протягом наступних п'яти років Чорногорія увійде до Європейського Союзу. Країна отримала статус кандидата на вступ до ЄС у 2008 році.

"Чорногорія зробила рішучий крок уперед і попрощалася з застарілим режимом Міло Джукановича. Країна зробила крок уперед до європейської, красивішої і справедливішої Чорногорії", - заявив Мілатович.

Разом з тим, підтримуваний просербським табором, Мілатович обіцяє також зміцнити зв'язки з Белградом.

Посада президента в Чорногорії є значною мірою церемоніальною, однак перемога Мілатовича може підвищити шанси його партії на парламентських виборах, які пройдуть в країні в червні, зауважує Reuters.

У ГААЗІ СПЕЦТРИБУНАЛ ЩОДО КОСОВА ПОЧАВ РОЗГЛЯД СПРАВИ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Топкомандирам Армії визволення Косова закидають вчинення воєнних злочинів проти політичних опонентів та етнічних меншин.

У Гаазі 3 квітня в Спеціальному трибуналі щодо Косова розпочався судовий процес над чотирма вищими командирами колишньої Армії визволення Косова (АВК) - Хашимом Тачі, Кадрі Веселі, Якупом Краснікі та Реджепом Селімі. Їх обвинувачують у воєнних злочинах і злочинах проти людяності у Косові в період з 1998 до 2000 року. Станом на зараз сторона обвинувачення ідентифікувала 312 свідків.

Хашим Тачі був політичним лідером АВК до і під час війни у Косові в 1998-99 роках, Кадрі Веселі очолював розвідувальну службу АВК, Якуп Краснічі був її пресекретарем, а Реджеп Селімі був членом генштабу АВК.

Обвинувальний акт містить обви-

нування у незаконному позбавленні волі, жорстокому повожденні, тортурах і вбивствах, злочинах проти людяності, насильницьких зникненнях та переслідуваннях. Як стверджується обвинуваченням, ці злочини були вчинені з березня 1998 року по вересень 1999 року.

Згідно з обвинувальним висновком, злочини були скоєні у різних регіонах Косова, а також на півночі Албанії у громадах Кукес та Кахан. Виконавцями злочинів були члени АВК, жертвами - сотні цивільних та людей, які не хотіли брати активної участі в бойових діях.

"Жертвами є люди, яких АВК, а пізніше тимчасовий уряд Косова вважали ворогами, у тому числі серби, роми і католики - люди, які, як встановили слідчі, співпрацювали зі сербською владою або контактували зі сербами", - йдеться в обвинувальному акті.

На переконання обвинувачення, Хашим Тачі, Кадрі Веселі, Якуп Краснічі та Реджеп Селімі несуть персональну відповідальність за злочини, наведені в обвинувальному висновку.

В обвинувальному акті їм та іншим членам "спільної злочинної організації" пред'явлені обвинувачення в тому, що вони з березня 1998 року до вересня 1999 року "переслідували спільну мету - отримати повний контроль над Косовим будь-якими засобами". В обвинувальному акті також стверджується, що Тачі, Веселі, Краснічі та Селімі особисто погрожували, брали участь у допитах, жорстокому поводженні та арештах опонентів. Обвинувачення заявило, що має 56 тисяч документів, які воно передало захисту. Три тижні тому вперше були опубліковані імена деяких жертв, які, як встановило слідство, були вбиті або насильно викрадені.

Захист Хашима Тачі, колишнього політичного лідера АВК, відкидає обвинувачення і стверджує, що

"АВК не отримала б підтримки міжнародної спільноти", якби мала злочинні цілі, як стверджує обвинувачення.

"Рішення Спеціальної прокуратури вважати АВК злочинною організацією передбачає, що міжнародна підтримка, яку АВК отримала від своїх партнерів, як-от від США, Великобританії, Франції, Італії та Німеччини, була б підтримкою злочинного плану здійснення широкомасштабного системного нападу на цивільне населення. Це було абсолютно не так! Не було жодного спільного злочинного плану АВК. Міжнародна спільнота ніколи б таке не підтримала", - йдеться у заяві захисту Тачі. За словами адвокатів, обвинувальний акт ґрунтується на фрагментарному і вибірковому неправильному трактуванні окремих інцидентів.

Захист Хашима Тачі оголосив, що викличе як свідків низку діячів та дипломатів - генерала армії США у відставці Уеслі Кларка, ексочільника верифікаційної місії ОБСЄ Вільяма Вокера, екскерівника адміністрації ООН у Косові Бернара Кушнера та інших. "У вказаний період свідки були високопоставленими міжнародними дипломатами, високопоставленими представниками НАТО, ОБСЄ, ООН, а також Місії з верифікації в Косові. Усі вони мали справу з Хашимом Тачі на професійному, а у деяких випадках і на особистому рівні", - наголошується у заяві захисту.

Спеціальний трибунал щодо воєнних злочинів у Косові був створений рішенням парламенту Косова у серпні 2015 року. Через тиск на свідків у процесі роботи було вирішено перенести його місцезнаходження до Гааги. Витрати на утримання трибуналу покриває ЄС.

Офіційна назва Спецтрибуналу - "Спеціальна палата та Спеціальна прокуратура Косова". Головою Палати є Катерина Трендафілова, очільником Спецпрокуратури -

Алекс Вайтінг. До складу Трибуналу також входить охорона, яка забезпечує захист потерпілих.

Намір створення Спеціального трибуналу виник після того, як Рада Європи ухвалила резолюцію, що закликала Косово розслідувати закиди швейцарського сенатора Діка Марті, який у 2010 році звинуватив членів АВК у воєнних злочинах і торгівлі людськими органами. Закиди у торгівлі людськими органами поки що не знайшли підтвердження і не є частиною поточного обвинувального акту.

Спецтрибунал не є частиною колишнього Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, який розглядав злочини, вчинені під час югославських воєн. Перед тим трибуналом, окрім сербських, постали і косовські політики. У двох процесах проти колишніх командирів АВК обвинувачені Рамуш Харадінай і Фатмір Лімай були виправдані.

Після закінчення війни у Косові неодноразово виникали суперечки між представниками Демократичної партії Косова, заснованої Хашимом Тачі, та Демократичною лігою Косова, заснованою Ібрагімом Руговим.

Ексголова Демліги Фатмір Сейдіу заявив, не називаючи конкретних імен, що члени його партії стали жертвами актів помсти під час і після війни через свою політичну позицію.

Оскільки після війни завжди порушувались питання щодо можливих злочинів, саме Хашим Тачі вимагав від парламенту Косова створити спеціальний трибунал для з'ясування всіх звинувачень.

Від часу створення Спеціального трибуналу в Гаазі був винесений лише один вирок за воєнні злочини. Колишній командир АВК Саліх Мустафа був засуджений до 26 років ув'язнення.

РАДА ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ ЗАСУДИЛА ДЕПОРТАЦІЮ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ДО РОСІЇ

В ООН закликали Росію повернути усіх депортованих дітей. Також у Раді ООН з прав людини вимагають, щоб винні у порушенні прав українців були покарані.

Рада Організації Об'єднаних Націй з прав людини на сесії у вівторок, 4 квітня, ухвалила резолюцію про стан прав людини в Україні у зв'язку з агресією РФ, повідомляє Twitter-акаунт органу.

В цьому документі, серед іншого, засуджується депортація дітей та дорослих з тимчасово окупованих територій України до Росії. Рада ООН вимагає від Москви надати представникам загальноновизнаних міжнародних правозахисних та гуманітарних структур безперешкодний доступ, повну та достовірну інформацію про депортованих "та забезпечити гідне поводження з ними та їх безпечне повернення".

"Також (Рада ООН. - Ред.) наголошує, що всі особи, які рятуються втечею від конфлікту в Україні, повинні бути захищені без будь-якої дискримінації, у тому числі за ознакою расової, національної та етнічної приналежності", - йдеться в резолюції.

Крім того, резолюція вимагає, щоб з військовополоненими поведилися відповідно до Женевських конвенцій, і закликає до повного обміну полоненими та звільнення всіх незаконно затриманих осіб. Рада ООН наполягає, щоб РФ надала доступ до всіх військовополонених та незаконно затриманих осіб і забезпечила гуманне та гідне поводження з ними.

Окремо в Раді наголошують на важливості того, щоб до відповідальності були притягнені винні у порушенні та утисках прав людини та порушенні міжнародного гуманітарного права, "у тому числі у скоєнні найбільш тяжких злочинів, що викликають занепокоєння міжнародної спільноти".

В органі підкреслюють: для всіх жертв таких порушень та утисків має бути забезпечене правосуддя. Зокрема, має бути розслідуване та задокументоване порушення прав дитини, включаючи примусові переміщення та депортація.

Рада також продовжила на рік повноваження Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень прав людини в Україні через вторгнення РФ та закликала генерального секретаря ООН надати всі ресурси, необхідні для того, щоб комісія могла проводити розслідування, встановлювати факти, проводити правовий аналіз та збирати докази.

Президент України Володимир Зеленський привітав продовження мандату комісії. "Це ще один важливий крок із забезпечення відповідальності держави-агресора. Вдячний усім державам - членам Ради ООН з прав людини, що підтримали це рішення", - написав він у Twitter.

У ФРАНЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНА РАДА СХВАЛИЛА ПЕНСІЙНУ РЕФОРМУ МАКРОНА

Конституційна рада Франції схвалила суперечливу пенсійну реформу, яка викликала багатотисячні протести по всій країні. Тепер президент країни Еммануель Макрон може реалізувати законодавчі зміни.

Конституційна рада Франції в п'ятницю, 14 квітня, схвалила ключові елементи пенсійної реформи президента Еммануеля Макрона, відкриваючи йому шлях до реалізації непопулярних законодавчих змін, пише агенція AFP.

Так, члени Конституційної ради визнали таким, що відповідає закону підвищення пенсійного віку з 62 до 64 років. Водночас рада відхилила шість незначних пунктів, зокрема вимоги до великих компаній публікувати дані про кількість працівників старше 55 років. Також рада відхилила пропозицію опозиційних законодавців провести референдум щодо альтернативного пенсійного закону, який би зберіг пенсійний вік на рівні 62 років.

Після ухвалення рішень Конституційну раду, яка розташована неподалік від музею Лувр у Парижі, огородили шлагбаумами та оточили десятки правоохоронців. Поліція очікує, що в п'ятницю ввечері в Парижі знову зберуться до 10 тисяч людей.

Пенсійна реформа була однією з головних передвиборних обіцянок президента Франції Еммануеля Макрона. Вона передбачає поступове підвищення пенсійного віку з 62 до 64 років, а також збільшення до 43 років мінімального терміну, впродовж якого необхідно сплачувати внески для отримання права на пенсію в повному обсязі. При цьому обсяг мінімальної пенсії зросте до 1200 євро на місяць.

Це викликало масові протести проти реформи, які тривають вже кілька місяців, часом переростаючи в сутички з поліцією. Рекордне число мітингувальників проти пенсійної реформи зафіксували 7 березня - тоді на вулиці вийшло понад 1,2 мільйона людей. Ці протести називають чи не найнебезпечнішим викликом для Макрона з часу виступів "жовтих жилетів" понад чотири роки тому.

Профспілки наполягали, що пенсійна реформа - несправедлива і не виправдано жорстка, та закликали провести референдум щодо цього. За даними соціологічних опитувань, проти змін виступали дві третини французів.

ПРЕЗИДЕНТКА УГОРЩИНИ ВІДХИЛИЛА ЗАКОН, ЩО ОБМЕЖУЄ ПРАВА ЛГБТ

В Угорщині - перший за час урядування Віктора Орбана випадок президентського вето на важливий ідеологічний закон. Документ дозволяє доноси на одностатевих батьків.

Президентка Угорщини Каталін Новак несподівано відхилила законопроект, що обмежує права представників сексуальних меншин. Його текст не відповідає правовим нормам ЄС, які вимагають захисту так званих викривачів в установах і компаніях, написала Новак у листі до парламенту ввечері в п'ятницю, 21 квітня.

Це перший випадок за час правління право-популістського прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана, коли президент країни наклав вето на закон, що має важливе значення для його ультраконсервативного курсу. Каталін Новак, як і її попередники після 2010 року, представляє партію Орбана "ФІДЕС - Угорський громадянський союз".

У законопроекті визначаються заходи щодо захисту викривачів, які публічно заявляють про порушення в установах і компаніях. Крім того, він містить положення, що дозволяють громадянам доносити на інших з ідеологічних міркувань. Серед іншого спірний законопроект передбачає можливість анонімних доносів на одностатеві пари, які спільно виховують

дітей. Він був схвалений більшістю голосів у парламенті, який тепер, після вето президента, має його переглянути.

За час правління Віктора Орбана - з 2010 року - в Угорщині було ухвалено цілу низку законів, що обмежують права гомосексуалів і транссексуалів. Конституцію країни було доповнено положенням про те, що батьком має бути чоловік, матір'ю - жінка.

РАДА ЗАКЛИКАЄ ООН, ЄВРОПАРЛАМЕНТ ТА НАТО ЗАСУДИТИ ІДЕОЛОГІЮ "РАШИЗМУ"

Український парламент схвалив заяву, в якій засудив "рашизм" як ідеологію державної політики Росії, та закликав міжнародну спільноту зробити те саме.

Верховна Рада України у вівторок, 2 травня, ухвалила заяву, в якій визначила нинішній політичний режим у Російській Федерації як "рашизм". Про це повідомив спікер парламенту Руслан Стефанчук. За його словами, Рада звернулася також до ООН, Європарламенту, парламентських асамблей Ради Європи, ОБСЄ та НАТО, а також урядів та парламентів іноземних держав із закликом підтримати "засудження ідеології, політики та практики рашизму".

Парламент також засудив ідеологічні засади та суспільні практики політрежиму РФ, визнавши їх тоталітарними та людиноненавистливими.

У документі, спрямованому Верховною Радою України до міжнародної спільноти, крім іншого, міститься закликом засудити президента РФ Володимира Путіна як злочинця та вжити заходів, які дадуть змогу притягнути до відповідальності військово-політичне керівництво РФ за вчинення щодо України та її народу злочину агресії, воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину геноциду.

Крім того, ВР вирішила звернутися до країн світу з закликом об'єднати зусилля для подолання загроз, що їх становлять для миру та безпеки нинішній політрежим Росії, ідеологія та практики рашизму.

ЛИТВА ЛЕГАЛІЗУВАЛА "ПУШБЕКИ". ЩО КАЖУТЬ ПРАВОЗАХИСНИКИ?

У Литві набув чинності закон, що дозволяє видворяти з країни нелегальних мігрантів без розгляду їхніх клопотань про притулок. Така практика застосовується і в

інших країнах Євросоюзу.

У Литві 3 травня набув чинності закон, що легалізує так звані "пушбеки" (від англ. "pushback") - практику видворення біженців на кордонах Євросоюзу без розгляду їхніх клопотань про надання притулку. "Відтепер прикордонники мають право відправляти через кордон назад нелегальних мігрантів без індивідуальної перевірки, чи потребує той чи інший з них захисту чи ні", - констатує директор Литовського центру з прав людини Юрате Юскайте.

До такої практики литовська влада почала вдаватися ще влітку 2021 року, коли різко зріс потік мігрантів із Білорусі. Вільнюс, як і Єврокомісія, підозрювали тоді Олександра Лукашенка в "гібридній атаці" - спробі організованим транзитом нелегальних мігрантів через білоруську територію дестабілізувати ЄС. Новий закон, кажуть у МВС Литви, має застосовуватися за надзвичайних обставин і чітко розмежовувати природну міграцію та організовану для досягнення політичних цілей.

Протяжність литовсько-білоруського кордону - 680 кілометрів. Щоб припинити нелегальну міграцію в ЄС, литовська влада відповіла на історію 2021 року спорудженням 550-кілометрового прикордонного паркану з колючим дротом заввишки чотири метри. За новим законом, охороняти литовські кордони зможуть і так звані "цивільні прикордонники". Це викликає критику правозахисників. Юскайте, зокрема, звертає увагу на невисокі вимоги під час прийому таких охоронців на роботу і надане їм право застосування сили.

Це може призвести до криміналізації мігрантів і до того, що застосування насильства стане нормою, вважає і Юлія Зельвенська, очільниця служби юридичної консультації Європейської ради у справах біженців і вигнанців (ECRE), яка

об'єднує 110 неурядових організацій з різних країн. І Литва, розповіла вона в інтерв'ю DW, не єдина країна ЄС, яка застосовує таку практику. За її словами, Угорщина також залучає приватних прикордонників, і саме угорський закон взяла за приклад влада Литви.

Тим часом, як зазначив офіційний представник Єврокомісії, за правилами, що діють в ЄС, нести прикордонну службу можуть тільки добре підготовлені і відповідним чином навчені професіонали.

Практика "пушбеків" на зовнішніх кордонах ЄС не є новою. Про багато таких фактів повідомляють НУО та журналісти. Минулого року у відставку пішов глава Європейського агентства з охорони сухопутних і морських кордонів (Frontex) Фабріс Легері. Причиною стали повідомлення ЗМІ про співучасть у нелегальній практиці і співробітників самого агентства. При цьому, йдеться в пресрелізі комітету із запобігання тортурам Ради Європи, часто мова йде про застосування співробітниками поліції, берегової охорони або прикордонниками фізичного насильства - побиттів, ляпасів, ударів кийками. І все це тепер буде в Литві легалізовано?

Але схожих заходів вживали і в інших країнах, каже Зельвенська в інтерв'ю DW: "За великим рахунком, це була вельми поширена практика в різних державах ЄС, а саме тоді, коли їхня влада ухвалювала короткострокові, обмежені в часі антикризові заходи та фактично запроваджувала своєрідне обмеження права на притулок". Як приклад вона називає Грецію. А за даними правозахисної організації Pro Asyl, схожі правила діють також у Польщі та Угорщині.

Єврокомісія запевняє, що, як і раніше, дотримується принципу, згідно з яким охорона зовнішніх кордонів ЄС не повинна суперечити основним правам людини. Але Карл Копп (Karl Kopp) з Pro Asyl

сумнівається, що Брюссель справляється зі своїм завданням: "Єврокомісія зобов'язана забезпечувати дотримання законодавства ЄС, Хартії Євросоюзу з прав людини та запроваджувати санкції в разі їх порушення. Але чи справляється вона зі своєю роботою? Ми в цьому сумніваємося". Багато що, за його словами, Єврокомісія пускає на самоплив і не карає за порушення прав людини.

Європейський суд у Люксембурзі вже минулого року займався литовськими правилами надання притулку. У рішенні про чинні на той час надзвичайні заходи судді постановили, що фактичне позбавлення мігрантів доступу до процедури індивідуального розгляду їхніх клопотань про притулок суперечить законодавству ЄС. Поряд із можливим застосуванням насильства під час "пушбеку", саме відмова в такій процедурі є найбільш гострою проблемою.

Новий литовський закон хоч і передбачає можливість оцінки прикордонниками окремих випадків, але Юскайте вважає, що вони недостатньо компетентні для ухвалення рішення: "Ми бачили, як виганяли дітей, ми бачили, як людей узимку без взуття повертали назад у ліс. Ми бачили, як помирили в литовських лісах".

За словами міністерки внутрішніх справ Литви Агне Білотайте, країна змушена захищатися. "Коли йдеться про національну безпеку і права людини, простих рішень не буває, але й альтернатив теж", - наводить її слова інформаційне агентство AFP. А МВС Литви повідомляє, що має у своєму розпорядженні дані спецслужб про те, що Білорусь веде переговори з Іраном та Іраком про нові рейси прямого авіасполучення.

Такого роду аргументи навряд чи вважатимуть переконливими в Раді Європи. Наприкінці березня її комітет із запобігання тортурам

закликав уряди країн ЄС припинити "пушбеки" - насамперед на сухопутних і морських кордонах Євросоюзу. Голова комітету Алан Мітчелл заявив, що і складна ситуація на кордонах не може слугувати виправданням для ігнорування державами їхніх зобов'язань щодо дотримання прав людини.

Країни ЄС зобов'язані дотримуватися Європейської конвенції з прав людини, на сторожі якої стоїть Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). За словами Юскайте, литовські правозахисники насамперед мають намір саме в цей суд подати позов проти Литви. Розглядають вони й інші варіанти, зокрема, звернення до ООН.

В УЗБЕКИСТАНІ ВІДБУДУТЬСЯ ДОСТРОКОВІ ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА

Указ про проведення дострокових виборів глави держави підписав чинний президент країни Шавкат Мірзієєв. Після змін до Конституції, термін його повноважень "обнулюється" і тепер він знову може балотуватися на посаду.

В Узбекистані відбудуться позачергові президентські вибори. Про підписання відповідного указу у понеділок, 8 травня, оголосив чинний глава держави Шавкат Мірзієєв.

Мірзієєв заявив, що йому необ-

хідний новий мандат для подальшого проведення реформ, незважаючи на те, що в рамках чинного п'ятирічного мандату він пробує на посаді глави держави менше двох років.

"У нинішній ситуації, коли у світі та в нашому регіоні переважають гострі та складні процеси, виявлення правильного та ефективного шляху розвитку стає найнагальнішим та найбільш невідкладним питанням", - пояснив він.

Шавкат Мірзієєв не уточнив, коли саме відбудуться дострокові вибори. Відповідно до чинного законодавства, їхня дата має бути встановлена щонайменше за два місяці до проведення. В Узбекистані - країні з 35-мільйонним населенням - немає серйозних політичних противників, які могли б протистояти Мірзієєву на виборах.

Незадовго до оголошення дострокових виборів, Мірзієєв підписав закон, ухвалений на основі нещодавно оновлених положень Конституції країни. Ці поправки були схвалені на референдумі, який розкритикували представники ОБСЄ. Зміни, серед іншого, надали йому повноваження оголошувати дострокові вибори президента.

Раніше законодавство Узбекистану передбачало можливість таких виборів лише в одному випадку: якщо чинний глава держави не має можливості виконувати

обов'язки протягом трьох місяців. Також поправки до Конституції "обнулили" терміни повноважень Мірзієєва. Зараз він перебуває на другому терміні президентства, але після набуття чинності змінами може знову балотуватися на цю посаду. Згідно з поправками, термін президентських повноважень продовжується з п'яти до семи років.

Уперше Шавкат Мірзієєв був обраний президентом Узбекистану на позачергових виборах у грудні 2016 року. Вони були проведені через три місяці після смерті першого глави держави Іслама Карімова, який перебував на посаді з 1989 року. На другий термін Мірзієєв пішов у 2021 році.

ЄВРОПАРЛАМЕНТ СХВАЛИВ ПРОДОВЖЕННЯ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ З УКРАЇНОЮ

Євродепутати підтримали продовження чинного безмитного режиму між Європейським Союзом та Україною ще на один рік.

Європейський парламент у Страсбурзі у вівторок, 9 травня, схвалив тимчасове скасування імпортичних мит Європейського Союзу на українську продукцію ще на рік, починаючи з 6 червня. За продовження безмитного режиму з Україною проголосували 537 депутатів, 42 виступили проти, 38 утрималися. Тепер це рішення має затвердити Рада ЄС.

У 2022 році Євросоюз заради підтримки української економіки у воєнний час скасував торгові бар'єри на імпорт усіх українських товарів. Спрощений режим торгівлі встановлювався на один рік. Він спливає 5 червня 2023 року.

Між тим, від початку травня діють

виняткові тимчасові заходи щодо імпорту чотирьох сільськогосподарських продуктів з України - пшениці, кукурудзи, ріпаку та насіння соняшника у п'яти країнах ЄС - Болгарії, Угорщини, Польщі, Румунії та Словаччини.

Імпорт відповідних товарів до цих країн заборонено до 5 червня 2023 року, але Європейська Комісія готова до подальших обмежень і після 5 червня, поки зберігається виняткова ситуація, заявили в Брюсселі: "Ці заходи необхідні з огляду на виняткові обставини серйозних вузьких місць у логістиці, з якими зіткнулися п'ять країн-членів ЄС".

Транзит українських товарів через ці країни може здійснюватися.

НА ШЛЯХУ ДО ЄС: ЗЕЛЕНСЬКИЙ СХВАЛИВ ПЛАН РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВОПОРЯДКУ

План реформування системи правопорядку розроблений на виконання семи рекомендацій Європейської Комісії, які Україна отримала разом зі статусом країни-кандидата на членство в ЄС.

Президент України Володимир Зеленський підписав Комплексний стратегічний план реформування системи правопорядку. Відповідний указ розміщено на сайті Офісу президента у четвер, 11 травня.

"Ми маємо забезпечити таку сис-

тему гарантування справедливості та правопорядку для нашої країни, яка відповідатиме й нашій меті швидкого вступу України у ЄС...і, що не менш важливо, гарантуємо ті основи нового суспільного договору, які очевидно окреслюються зараз при захисті нашої держави", - заявив Зеленський у відеозверненні.

Згідно із указом, стратегічний план розрахований до 2027 року і набирає чинності з дня опублікування. Він застосовується, зокрема, до органів прокуратури, міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, Служби безпеки України та Державної митної служби України.

Як уточнила пресслужба Офісу віцепрем'єрки з питань європейсь-

кої та євроатлантичної інтеграції, стратегічний план розроблений на виконання семи рекомендацій Європейської комісії, які Україна отримала разом зі статусом країни-кандидата на членство в ЄС.

Зазначається, що документ зосереджений на низці пріоритетів та напрямків реформування правоохоронних органів. Зокрема, на дієвості та ефективності органів правопорядку та прокуратури, послідовній кримінальній політиці, пріоритетом якої є запобігання

злочинності, а також комплексній цифровій трансформації.

"Над розробленням Комплексного стратегічного плану працювала створена Офісом генерального прокурора міжвідомча робоча група за участі міжнародних експертів та за тісної співпраці з EUAM - Консультативною місією ЄС", - йдеться у повідомленні.

Свою чергою Консультативна місія ЄС назвала план "прискорювачем для реформування сектору цивільної безпеки України" та важливим кроком у процесі інтеграції України в ЄС. "Місія надаватиме подальшу підтримку щодо реалізації цієї стратегії, включно з розробкою наступного плану дій", - йдеться у заяві.

Схвалення стратегії реформування органів правопорядку привітало також представництво Європейського Союзу в Україні. "Ефективні й реформовані правоохоронні органи мають вирішальне значення як для опору України, модернізації та вступу країни до ЄС, так і для виконання семи рекомендацій", - йдеться у заяві в Twitter.

В представництві наголосили, що з нетерпінням чекають на впровадження та готові надати свою підтримку.

КОРУПЦІЯ У ВЕРХОВНОМУ СУДІ: "МАСШТАБ СПРАВДІ НЕЙМОВІРНИЙ"

Чому реформований український Верховний суд не витримає стрес-тест корупцією і чому ця справа є позитивним показником? DW поговорила з представницею Transparency International Ukraine Катериною Риженко.

Національне антикорупційне

бюро (НАБУ) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) підтвердили затримання голови Верховного Суду Всеволода Князева через можливе одержання неправомірної вигоди. НАБУ повідомило, що детективи отримали інформацію про діяльність злочинного угруповання із залученням посередників суддів у судовій гілці влади. Як таке могло статися? Адаже Верховний суд, який є найвищим судом в українському судострої, був нещодавно реформований за новими правилами: з конкурсним відбором та залученням громадських активістів. Прокоментувати ситуацію, що склалася, DW попросила заступниці виконавчого директора Transparency International Ukraine Катерину Риженко.

Deutsche Welle: Пані Риженко, Верховний суд був першою судовою інстанцією, яку нещодавно реформували, і він мав би бути взірцем. Натомість у ньому підозрюється корупція на топ-рівні. Чи означає це, що судова реформа в Україні не вдалася?

Катерина Риженко: Це однозначно, мабуть, одна з найгучніших справ за час діяльності НАБУ та САП. Судді - це та категорія осіб, від якої ми чекаємо максимальної неупередженості й добросовісності, але ж, як бачимо, не у всіх це є. Зараз йдеться про 18 суддів Верховного суду, в яких проходили обшуки, але затримано, за даними НАБУ, тільки двоє. Тому тут треба дивитися за розвитком справи, хто буде затриманий і кому ще буде вручена підозра. Масштаб справді неймовірний. Звичайно це сильний удар для України як в плані розвитку реформ, так і в плані діяльності судової реформи. Я б не говорила, що це кінець реформ, оскільки ця справа є позитивним показником для діяльності антикорупційної системи в Україні. Бо незалежно від обставин, війни, завантаженості по іншим

провадженням САП та НАБУ проводять такі розслідування, не боються називати таких фігурантів, як судді Верховного суду і це саме та система стримування і протидії, про яку ми роками говоримо, де всі мають виконувати свою роль.

Робота НАБУ та САП це добре. Це свідчить про успішність антикорупційної реформи. Але ж виходить, судова реформа, яку проводять в Україні роками, не витримала першого ж стрес-тесту?

Тут важливо розуміти, що конкурси - це не панацея, але це не означає, що мати їх неефективно. Конкурси потрібні, аби прозоро, на конкурентній основі обрати кращих з кращих. Як обрані кандидати будуть вести себе на обраних посадах, може показати тільки час. Добре, що в нас вже є інші працюючі органи, які здатні розслідувати і притягати до відповідальності, якщо порушуються закони, особливо суддями. Звичайно, що за результатами цієї справи треба зробити висновки про конкурсну процедуру, яка була при обранні суддів Верховного суду і як так вийшло, що така велика кількість суддів була причетна до корупційних справ. Плюс там є ще фігуранти з адвокатських об'єднань. Тобто ще треба дивитися, куди нас ця справа заведе. Але це ще одне підтвердження, що реформи, зокрема й судову, треба продовжувати: і та ж ВРП (Вища рада правосуддя. - Ред.) і ВККС (Вища кваліфікаційна комісія суддів. - Ред.) ще не до кінця реформовані, і відбір суддів на Вищий антикорупційний суд... У нас ще багато попереду. І ця справа має всім показати, що судді небезкарні й будуть притягнуті до відповідальності. Але до того сторона обвинувачення має ще відстояти свою позицію в суді, аби всі фігуранти понесли покарання.

Як на вашу думку, відреагують на цю справу Вища рада правосуддя

та Вища кваліфікаційна комісія суддів, які самі ще перебувають у процесі реформування, але мають ключове значення, що буде далі з суддями Верховного суду, які піддалися на корупційну спокусу?

Це буде також викликом для органів суддівського самоврядування, тому що треба рішення ВРП для того, щоб після клопотання НАБУ і САП можна було припинити діяльність цих суддів. Наскільки швидко це буде, теж буде певним показником. Потім постане питання - в залежності від кількості суддів, які проходять по цій справі, - чи треба замінювати ці посади, чи може Верховний суд здійснювати свою діяльність, враховуючи таку кількість суддів, які фігурують у кримінальному провадженні. Адаже 18 суддів, у яких проводили обшуки - це майже 10 відсотків всього складу суду.

Звичайно мені б хотілося вірити, що і ВРП, і ВККС готові будуть працювати з цими викликами ефективно, але, на жаль, повної впевненості в мене немає. Справді, самі ці органи ще в процесі реформи, й справа з суддями Верховного суду могла б бути доказом їхнього успішного реформування та прогресу в цьому.

Цей кейс з суддями Верховного суду показав, що це інституційна проблема чи проблема людей, які працюють в судовій системі? З чого починати: міняти знову систему докорінно чи міняти кадри, реформувати систему підготовки суддів?

Ми маємо проводити ці речі паралельно: міняти систему та міняти кадри. Бо міняючи одне, не змінюючи іншого - так не працює. В Україні є фундамент, і робота у цих двох напрямках. Просто очевидно, що судова систем - це виклик для будь-якої країни, зокрема і в усіх світах визнаних демократичних країн. Це проблема не тільки для України. Ми не унікальні в цьому. Але нам треба шукати кращих

практик проведення судової реформи, які ефективно працюватимуть в Україні.

Куди рухатися далі, аби унеможливити корупцію в судовій системі?

Конкурс на суддів Верховного суду був одним з перших, коли ми говоримо про новий формат відбору кандидатів на будь-які посади, зокрема і суддів. Там, звісно, є що вдосконалювати - як мінімум, рішення Громадської ради доброчесності, яка теж оцінювала кандидатів, має бути під час відбору вирішальним. Висновки ж Громадської ради були консультативні та не впливали фінально на результат рішення ВККС під час цього конкурсу. Їх брали до уваги, але вони не були вирішальними. Потенційно це теж могло мати вплив на тих, хто пройшов чи не пройшов. В інших конкурсах міжнародники мали вирішальний голос, чого не було під час конкурсу на Верховний суд. Також треба продовжувати реформування органів суддівського самоврядування - ВРП і ВККС - це перший крок, який потенційно в подальшому має забезпечити реформування інших судів, бо всі ці речі пов'язані. Другий крок - вирішити проблему з браком суддів. Окрім цього, треба завершити реформу Конституційного суду, яку очікують наші європейські партнери. Загалом, якщо ця справа з Верховним судом це вже не точка неповернення, то що ж тоді? В нас уже йде відбудова, і професійні та незалежні суди відіграватимуть тут дуже важливу роль. Цього очікує суспільство в середині країни та наші міжнародні партнери. Тому, якщо ми хочемо великі міжнародні фінансові вливання на відбудову, то ми маємо показати, що наша судова система здатна і готова працювати з тією кількістю справ і потенційних зловживань з боку тих, хто позаздириться на великі гроші, що заходять в Україну.

У БУДИНКУ ГІТЛЕРА ПРОВОДИТИМУТЬ СЕМІНАРИ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ

Дім, у якому в дитинстві жив Адольф Гітлер, хотіли перетворити на поліцейську дільницю. Ці плани зазнали критики з боку суспільства, тож влада Австрії вирішила проводити там для правоохоронців семінари про права людини.

У будинку в австрійському місті Браунау-на-Інні, де провів частину дитинства німецький диктатор Адольф Гітлер, планують створити центр проведення семінарів про права людини для працівників поліції, повідомляє в середу, 24 травня, місцевий телеканал ORF2. Раніше міністерство внутрішніх справ Австрії планувало відкрити там поліцейську дільницю, але ці плани розкритикували представники громадянського суспільства. "Існує так багато конструктивних можливостей, які надіслали б кращий сигнал у міжнародній та внутрішній перспективі", - зауважували в ініціативі Diskurs Hitlerhaus.

В експертній комісії міністерства внутрішніх справ Австрії наголосили, що головне - "позитивна робота", яка відбуватиметься в цьому місці. "Йдеться не про просту поліцейську дільницю. Йдеться про те, щоб спробувати провести позитивну роботу. А що може бути важливішим за навчання молодих поліцейських у галузі прав людини?" - сказав член комісії, історик з Університету Відня Олівер Раткольб. У грудні 2016 року австрійська влада вирішила націоналізувати будівлю, де Гітлер жив до трьох років.

У роки Другої світової війни її використовували як "культурний центр". Під час відступу нацистів з Австрії будівлю намагалися підірвати, але не встигли, оскільки туди зайшли американські війська.

Після війни там спершу була бібліотека, потім школа, пізніше - майстерня для людей з обмеженими можливостями. У 1952 році будинок передали родині його нинішніх господарів як компенсацію. З 2011 року він пустував.

У 2016 році влада Австрії розглядала план знесення будівлі до фундаменту. Однак на цей крок не пішли, адже вона вважається пам'яткою архітектури XVII століття. З 1993 року вона входить до архітектурної групи Зальцбурзького передмістя та охороняється законом.

ПРЕМ'ЄР ІСПАНІЇ ВИРІШИВ РОЗПУСТИТИ ПАРЛАМЕНТ

Рішення про розпуск парламенту Педро Санчес ухвалив після того, як його партія програла консерваторам на регіональних виборах.

Прем'єр-міністр Іспанії Педро Санчес у понеділок, 29 травня, оголосив, що розпустить парламент і призначить на 23 липня дострокові загальні вибори.

"Я ухвалив це рішення після того, як побачив результати вчорашніх виборів", - цитує звернення Санчеса агентство Reuters. За підсумком проведених в Іспанії 28 травня регіональних і муніципальних виборів, у більшості автономних адміністративних одиниць перемогла консервативна Народна партія - основний суперник Іспанської соціалістичної робітничої партії (ІСРП) Санчеса.

Як показали підсумки виборів, ІСРП набрала трохи більше ніж 6,1 мільйона або 28,18 відсотка голосів, тоді як за консервативну Народну партію проголосували близько 6,9 мільйона або 31,47 відсотка виборців. "Хоча вчорашні вибори мали місцевий і регіональний масштаб, сенс голосування несе в собі послання, що виходить за ці рамки. Ось чому, як прем'єр-міністр і голова партії, я особисто приймаю результати", - сказав Санчес.

Раніше планувалося, що загальні вибори в Іспанії проведуть наприкінці 2023 року.

Утім, у багатьох регіонах і громадах консерваторам доведеться покладатися на підтримку правої популістської партії Vox, щоб сформувати більшість. Після переконливої перемоги на регіональних виборах Народна партія та Vox висловили впевненість, що вони також можуть перемогти на загальних виборах.

Найбільшою проблемою для Санчеса, схоже, стало те, що лівіші за його партію політсили не можуть дійти єдності, а його попередній партнер по коаліції, ліворадикальна політсила "Ми можемо" (Unidas Podemos, UP - Ред.), втратила більшість своїх виборців, про що свідчать результати недільних виборів, пише dra.

У ЛАТВІЇ ОБРАЛИ НОВОГО ПРЕЗИДЕНТА

Міністр закордонних справ Латвії Едгарс Рінкевичс змінить на посаді президента країни Егілса Левітса.

Новим президентом Латвії стане Едгарс Рінкевичс - чинний міністр закордонних справ країни.

Латвія - парламентська республіка, тож вибори президента у ній - непрямі. Главу держави обирають депутати Сейму. Президент Латвії виконує переважно представницькі функції, зокрема - на міжнародній арені. Водночас він є верховним головнокомандувачем збройних сил. Для його обрання потрібна більшість голосів депутатів - 51 зі 100. Якщо вона не досягається, проводиться повторне голосування.

У середу, 31 травня, Рінкевичс здобув перемогу на виборах у третьому турі голосування. Офіційно він обійме посаду в липні.

49-річний політик з 2011 року очолював міністерство закордонних справ країни, до цього завідував президентською канцелярією, в 1990-х роках працював у міністерстві оборони, а до державної служби був журналістом. У 2014 році він став першим латвійським політиком, який здійснив камінг-аут.

На посаді міністра закордонних справ Рінкевичс користувався великою популярністю серед латвійців, передусім - завдяки своїй жорсткій позиції щодо Росії та підтримці України, проти якої та розпочала війну, зазначає агентство Associated Press.

ОРДЕР МКС НА АРЕШТ ПУТІНА: ДЕ МЕЖА ПРЕЗИДЕНТСЬКОГО ІМУНІТЕТУ?

Південно-Африканська Республіка запрошує на саміт БРІКС усіх лідерів країн-членів цього об'єднання. Має прибути і президент РФ Володимир Путін - хоча Міжнародний кримінальний суд видав ордер на його арешт. Чого чекати? Він уже має запрошення на саміт БРІКС, який відбудеться наприкінці серпня в Йоганнесбурзі. Такі запрошення отримали глави усіх країн-учасниць цього об'єднання - Китаю, Індії, Бразилії, ПАР та Росії, заявила міністерка закордонних справ Південно-Африканської Республіки (ПАР) Наледі Пандор. Але

президент Росії Володимир Путін цього разу перебуває в особливій ситуації.

Адже якщо Путін опиниться на території ПАР, то влада цієї країни має затримати російського лідера і передати його до рук Міжнародного кримінального суду (МКС), голова якого в березні видав ордер на арешт Путіна. А ПАР, яка раніше ратифікувала Римський статут (договір, що лежить в основі МКС, у якому Росія на даний момент не бере участі. - Ред.), відтоді визнає юрисдикцію цього суду. Тим часом у більш ранніх заявах з приводу саміту БРІКС представники влади ПАР посилалися на імунітет, яким у цій країні володіють усі учасники міжнародних конференцій.

"Імунітети існують для того, щоб сприяти застосуванню міжнародного права та взагалі забезпечувати підтримання міжнародних відносин", - пояснює Крістоф Зафферлінг (Christoph Safferling), професор міжнародного права в Університеті Ерлангена-Нюрнберга. Зрештою, за словами професора, глави держав та урядів повинні мати можливість зустрічатися без страху бути звинуваченими національними судами інших країн. Проте імунітет, вважає Зафферлінг, має межі.

У кількох своїх судових рішеннях МКС зафіксував, що імунітет навіть чинних очільників держав не поширюється на юрисдикцію міжнародних судів. "Це правова норма згідно з Римським статутом, і тут немає жодних винятків", - продовжує професор Зафферлінг. Іншими словами, навіть імунітет, який діє під час міжнародної конференції,

не має юридичної сили щодо президента, якого розшукують за міжнародним кримінальним ордером.

Це ж стосується й південноафриканського законодавства. Вже навіть існує відповідний прецедент, і він пов'язаний саме з ПАР. Володимир Путін - другий чинний глава держави, на якого МКС виписав ордер на арешт. Першим був тодішній президент Судану Омар аль-Башир.

І він приїжджав до ПАР у 2015 році на міжнародну конференцію. ПАР мала екстрадувати суданського диктатора - натомість він безперешкодно вилетів із країни під час таємної нічної операції.

"Після цього Конституційний суд (КС) ПАР постановив, що влада мала заарештувати аль-Башира і що, не зробивши цього, вона у принципі порушила і власне законодавство. Це рішення КС діє й сьогодні. Це означає, що відмова від екстрадиції Путіна порушила б міжнародне та південноафриканське законодавство", - зазначає Крістоффер Бурк (Kristoffer Burck), науковий співробітник Гессенського фонду досліджень миру та конфліктів (HSFK) Інституту Лейбніца.

Що ж трапиться на саміт БРІКС у серпні? Чи може бути, що Путін все ж таки візьме участь у саміті в ПАР? Теоретично - так, тому що МКС має мало можливостей у застосуванні санкцій проти тих, хто не виконує його рішення. "Можна було б винести догану, вказавши на те, що ордер (на арешт Путіна. - Ред.) існує і його має бути виконано, а потім чітко назвати (те, що трапилось. - Ред.) недоглядом з боку Південної Африки. Але врешті-решт так уже бувало", - констатує Зафферлінг.

Тому що на відміну від національних держав, у розпорядженні МКС немає власної поліції, яка б забезпечувала виконання чинних зако-

нів. Тому МКС залежить від дотримання положень Римського статуту державами, що його ратифікували. "Той, хто цього не робить і не підтримує виконання (договору. - Ред.), послаблює суд. Це цілком ясно, тому що в такому разі ордер не вартував би навіть того аркуша паперу, на якому виписано. Це було б ослаблення МКС", - вважає Зафферлінг.

Спочатку ордер на арешт Путіна, за оцінками спостерігачів, задумався як сильний сигнал - навіть такий політик, як Путін, не повинен почуватися беззахисним від судового переслідування. "Міжнародний кримінальний суд також зробив це, щоб дуже чітко заявити про себе - сказати: я тут, я можу це, я хочу цього і я домагатимуся цього", - додає професор Зафферлінг. Загалом, на думку професора, після рішення МКС міжнародне право набуло більшої ваги. На відміну від 2015 року, коли аль-Башир відвідав Південну Африку, тепер про візит туди Путіна говорять заздалегідь, ордер на його арешт сприймається як щось серйозне. "Обійти це зараз уже не так просто, у справі є навіть ордер на арешт. Тепер це обов'язково має бути враховано у дипломатичних переговорах. Без цього вже не можна, і це справді хороша новина", - продовжує Зафферлінг.

Його колега Крістоффер Бурк налаштований не так оптимістично. Він побоюється, що ордер на арешт чинного президента Путіна може бумерангом ударити по самому МКС. "Украї високою є небезпека того, що відкривається справа, за якою людина проходить як обвинувачена, але цю людину роками не заарештовують. Насправді якщо Путін не припуститься жодних помилок, то його не заарештують. Це означає, що на роки й десятиліття справа залишиться відкритою. Для безпосередньої функції суду - здійснення

правосуддя шляхом ухвалення рішень - це дуже небезпечно", - попереджає Бурк.

Поки що таких справ небагато. Путін - лише другий чинний глава держави, стосовно якого МКС видав ордер на арешт. Наскільки успішним буде суд, багато в чому залежить від держав, які визнали його юрисдикцію. Для всіх цих процедур ще потрібен час, визнає Зафферлінг. "І, ймовірно, ми займатимемося цим ще деякий час", - підсумовує він.

У ТУРЕЧЧИНІ СФОРМУВАЛИ НОВИЙ УРЯД

Після переобрання президентом Ердоган майже повністю змінив уряд. Чавушоглу на посаді міністра закордонних справ замінить розвідник Фідан. За економіку відповідатиме Шімшек.

Реджеп Таїп Ердоган після третього переобрання президентом Туреччини майже повністю змінив уряд.

Новий склад він озвучив ввечері 3 червня після інавгурації. Посади зберегли лише міністри культури та охорони здоров'я. Єдиною жінкою в уряді стала Махінур Оздемір Гекташ, яку призначили міністеркою в справах сім'ї.

На посаді міністра закордонних справ Мевлота Чавушоглу замінить Хакан Фідан. Він з 2010 року очолював Національну розвідувальну організацію Туреччини.

Міністром оборони Туреччини замість Хулусі Акара став начальник генерального штабу країни Ясар Гюлер. Міністром внутрішніх справ - колишній губернатор Стамбула Алі Ерлікая.

Міністром фінансів, перед яким стоїть завдання вивести країну зі

складного економічного становища, став економіст Мехмет Шімшек. Він уже обіймав цю посаду в 2009-2015 роках, після чого став віце-прем'єр-міністром країни.

Експерти вважають, що Шімшек дотримуватиметься класичних правил ведення економічної та фінансової політики, а його призначенням Ердоган сигналізує про готовність змінити економічний курс, пише агентство Reuters.

Висока інфляція є однією з головних проблем Туреччини. При цьому Центральний банк країни знижує процентну ставку, а не підвищує її. Ердоган називає себе "ворогом процентних ставок". Утім наслідком такої політики став обвал курсу турецької ліри. Експерти попереджали, що в разі збереження такого курсу країну очікують економічні потрясіння, оскільки її валютні резерви виснажені.

СУД ЄС: СУДОВА РЕФОРМА В ПОЛЬЩІ ПОРУШУЄ ЗАКОНИ ЄВРОСОЮЗУ

Суд Європейського Союзу задовольнив скаргу Єврокомісії в конфлікті з Варшавою навколо судової реформи, що проводиться в Польщі. У рішенні суду йдеться, що ця реформа суперечить законодавству ЄС.

Польща зазнала остаточної поразки в Суді Європейського Союзу в суперечці з Брюсселем щодо судової реформи, яку провадить уряд у Варшаві. У понеділок, 5 червня, суд у Люксембурзі задовольнив скаргу Єврокомісії, визнавши, що положення польської реформи порушують законодавство Євросоюзу.

Зокрема, суд підтвердив, що створена в рамках судової реформи у Польщі дисциплінарна палата для суддів "не відповідає вимогам незалежності та неупередженості". Польські судді, які ухвалюють рішення відповідно до законодавства ЄС, ризикують отримати санкції від дисциплінарної палати, що "може вплинути на їхню незалежність", йдеться у заяві суду.

Крім того, вимога до суддів у Польщі повідомляти про їхнє членство в будь-якій організації або партії та публікація цих даних, на переконання суду, порушує фундаментальні права на повагу до приватного життя.

Єврокомісія привітала це судові рішення. "Сьогодні важливий день для відновлення незалежного правосуддя в Польщі", - написав у Twitter єврокомісар із питань юстиції Дідьє Рейндерс.

Варшава, своєю чергою, розкритикувала постанову суду. "Це рішення було написано не судьями, а політиками. Це явне порушення європейських договорів, зазіхання європейського суду на компетенції, яких у нього немає", - висловив своє обурення міністр юстиції Польщі Збігнев Зьобро, якого цитує AFP.

УКРАЇНА ПРОТИ РОСІЇ: СУД ООН У ГААЗІ РОЗПОЧАВ РОЗГЛЯД БЕЗПРЕЦЕДЕНТНОЇ СПРАВИ

Суд ООН у Гаазі почав розглядати по суті позов України до РФ. Вперше процес "Україна проти Росії" дійшов до цієї стадії у міжнародному суді.

У Міжнародному суді ООН у Гаазі у вівторок, 6 червня, відбулися перші слухання, присвячені розгляду по суті позову України проти

Росії. Він був поданий у зв'язку з вірогідним порушенням російською стороною двох міжнародних конвенцій - про боротьбу з фінансуванням тероризму та ліквідацію будь-яких форм расової дискримінації.

Кульмінацією шестирічної роботи назвав засідання у Гаазі посол із особливих доручень МЗС України Антон Кориневич після закінчення першого дня слухань. Це перший процес України проти Росії, який у міжнародній судовій інстанції дійшов до стадії розгляду по суті, зазначив він.

Слухання сторін по суті триватимуть ще 8, 12 та 14 червня, а наступним етапом буде оголошення вердикту. Очікується, що на ухвалення рішення суду ООН знадобиться щонайменше кілька місяців. Вердикт Міжнародного суду ООН є обов'язковим для виконання обох сторін.

"Дуже важливо мати судові рішення, тому що одна справа - політична та громадська оцінка, а зовсім інша справа - коли той факт, що РФ порушує міжнародне право, встановлює міжнародний суд, особливо Міжнародний суд ООН", - сказав Кориневич. І хоча ця справа стосується порушень, скоєних у 2014-2015 роках, Україна має ще багато інструментів, зазначив він, наприклад, справа про геноцид щодо українського народу, ордер МКС на арешт президента РФ Володимира Путіна та його омбудсменки, а в майбутньому - і міжнародний трибунал щодо злочину агресії щодо України, "отже жоден епізод зневаги Росії до міжнародного права не залишиться поза увагою", запевнили в українській делегації.

Представник російської делегації на процесі відмовився від спілкування із журналісткою DW.

6 червня свої аргументи п'ятнадцяти судьям у Гаазі представляла українська сторона. У першій частині засідання адвокати розг-

лядали дії проросійських сепаратистів на Донбасі, які призвели до загибелі та поранень мирних громадян, у тому числі збиття "Боїнга" "Малайзійських авіаліній", обстріли житлових районів Краматорська та Маріуполя, пасажирського автобуса поблизу Волновахи, вибухи на мітингу та у нічному клубі у Харкові.

Українська сторона наполягає на тому, що всі ці трагічні події відбулися, оскільки Росія свідомо надавала сепаратистам озброєння, продовжуючи постачання після кожного подібного епізоду, відмовлялася співпрацювати з Києвом у питаннях прикордонного контролю нелегальних постачань озброєнь, розслідування фінансування сепаратистських озброєних формувань та судового переслідування відповідальних осіб. Представлені РФ письмово контраргументи адвокати назвали "несумісними з реальністю і не підкріпленіми доказами". "Росія не вжила практичних заходів для запобігання терактам", - заявила адвокатка Кловіс Тревіно.

Друга частина слухань була здебільшого присвячена звинуваченням на адресу Росії у вжитті систематичних заходів щодо расової дискримінації в анексованому Криму щодо кримських татар та етнічних українців, включаючи викрадення, зникнення, вбивства, позасудові обшуки та затримання, обмеження викладання української та кримськотатарської мов. "Цей шаблон дій не лише призвів до дискримінації як до слідства, а й ставив її за мету", - заявила адвокатка Аманда Тунінетті.

Україна подала заяву до суду ООН у 2017 році у зв'язку з діями проросійських сепаратистів 2014 року на Донбасі та російської "влади" у незаконно анексованому РФ Криму. У квітні 2017 року в рамках цього позову Міжнародний суд ООН виніс ухвалу за кло-

потанням України про встановлення тимчасових заходів. Він встановив, зокрема, що в Криму Росія має утримуватися від накладання обмежень на роботу інститутів кримськотатарської громади, включаючи Меджліс, та забезпечити доступ до навчання українською мовою.

У листопаді 2019 року суд ООН дійшов висновку, що він має юрисдикцію для розгляду позову України та відхилив заперечення РФ щодо прийнятності вимог Києва. Письмове провадження у цій справі було завершено 19 січня 2023 року поданням контрмеморандуму Російської Федерації.

ВЕРХНЯ ПАЛАТА ПАРЛАМЕНТУ ШВЕЙЦАРІЇ СХВАЛИЛА РЕЕКС-ПОРТ ЗБРОЇ

Верхня палата парламенту Швейцарії підтримала ініціативу, яка передбачає, що за певних умов країни, які купують зброю швейцарського виробництва, можуть реекспортувати її до третіх країн. Верхня палата парламенту Швейцарії - Рада кантонів - схвалила у середу, 7 червня, ініціативу, яка дозволить іншим державам за певних умов реекспортувати зброю швейцарського виробництва країнам, які беруть участь у збройних конфліктах. Це рішення підтримали 22 депутати, 17 були проти,

ще чотири утрималися, йдеться на сайті парламенту Швейцарії.

"Країнам, які купують швейцарську військову техніку, має бути на певних умовах дозволено реекспортувати її до країн, залучених до збройних конфліктів", - йдеться у повідомленні.

Згідно з повідомленням, парламентська ініціатива регулює реекспорт озброєння швейцарського виробництва в цілому. Державі-покупці такої зброї повинні будуть у будь-якому випадку підписувати декларацію про заборону реекспорту. Але термін дії цієї заборони може бути обмежений п'ятьма роками для держав, "які поділяють цінності Швейцарії та мають подібний режим експортного контролю". Окрім того, реекспорт буде можливий лише до країн, які використовують своє право на самооборону відповідно до міжнародного права.

Ці норми не спрямовані конкретно на Україну, яка захищається від повномасштабної агресії РФ, але це питання можна було б вивчити при розробці документу на наступному етапі, зазначили в парламенті Швейцарії.

Рішення Ради кантонів прокоментував міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба, подякувавши "за важливий крок щодо розблокування реекспорту швейцар-

ської зброї". "Ми з нетерпінням чекаємо наступних кроків. Я вдячний Швейцарії за її солідарність з Україною з одночасним дотриманням нейтралітету" - написав він у Twitter.

Нагадаємо, 1 червня нижня палата парламенту Швейцарії - Національні збори - проголосувала проти подібної ініціативи. Однак тепер їй доведеться ще раз розглянути це питання.

Раніше уряд у Берні (Федеральна рада) відмовляв Німеччині, Іспанії та Данії в проханнях про зброю України, посиляючись на чинний Закон про військові матеріали, який забороняє постачання зброї в зони бойових дій.

Наразі Федеральна рада Швейцарії може дозволити реекспорт виробленої в країні зброї лише у виняткових випадках, наприклад якщо Рада Безпеки ООН засудить війну Росії проти України. Однак цей варіант виключений, оскільки РФ має в Радбезі ООН право вето.

КРАЇНИ ЄС ПОГОДИЛИ РЕФОРМУ СИСТЕМИ НАДАННЯ ПРИТУЛКУ

Нові правила, які ще має схвалити Європарламент, передбачають справедливий розподіл мігрантів і прохачів притулку в країнах Євросоюзу.

Держави-члени Європейського Союзу погодили попередній план реформи системи надання притулку. Голосування відбулося в четвер, 8 червня, під час зустрічі міністрів юстиції та внутрішніх справ країн ЄС у Люксембурзі.

Як заявила Швеція, яка головує в Раді ЄС, угода - "добрий баланс між відповідальністю та солідарні-

стю". Домовленостей вдалося досягти після кількох годин напружених переговорів, попри критику з боку деяких членів Євросоюзу, як-от Італія, Австрія та Нідерланди.

Єврокомісарка із внутрішніх справ Льва Йоганссон привітала "вкрай важливий крок" для ЄС у питанні міграційної політики.

Міністерка внутрішніх справ Німеччини Ненсі Фезер (Nancy Feser) назвала угоду "історичним успіхом - для Європейського Союзу, для нової, солідарної міграційної політики й для захисту прав людини".

Раніше Фезер заявила, що Німеччині було "дуже складно" ухвалити план реформи політики ЄС у сфері надання притулку, оскільки в ньому немає винятків для родин із дітьми, яких домагався Берлін. Згідно з угодою, яку зрештою було укладено і має бути завершено напередодні виборів до Європейського парламенту 2024 року, кожна країна нестиме відповідальність за прийом певної кількості мігрантів, але не обов'язково повинна приймати їх.

Держави, які не бажають приймати нелегальних мігрантів і біженців, які прибувають до ЄС, зможуть допомогти країнам, які їх приймають, за допомогою виділення коштів - близько 20 тисяч євро на людину, а також обладнанням або персоналом.

Угода запровадить нову прискорену прикордонну процедуру для тих, хто навряд чи отримає притулок в ЄС. Якщо у заявника немає шансів на притулок, його негайно відправлять назад, повідомила на пресконференції міністерка з питань міграції Швеції Марія Мальмер Стенергард. При цьому всі клопотання про надання притулку повинні розглядатися протягом максимум шести місяців.

Нові правила тепер мають бути схвалені Європарламентом, який може попросити внести в них деякі зміни. Голова Європарламенту

Роберта Метсола заявила, що законодавці "готові негайно розпочати консультації".

У ЧОРНОГОРІЇ ПРОХОДЯТЬ ДОСТРОКОВІ ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ

Понад 540 тисяч виборців обирають між групами, які є рішуче прозахідними, та просербськими й проросійськими силами.

У Чорногорії у неділю, 11 червня, обирають новий парламент на дострокових виборах. Понад півмільйона виборців обирають серед 15 партій. Їхній спектр широкий - від прозахідних до просербських й проросійських коаліцій. Результат виборів може показати, чи наблизиться країна до членства у ЄС.

Це перші вибори за понад 30 років, у яких не бере участь експрезидент Міло Джуканович, який у квітні цього року програв вибори. Партія чинного президента Якова Мілатовича "Європа зараз" (PES), ймовірно, набере найбільше голосів. Згідно з опитуванням організації CEDEM, їй дістанеться майже 30 відсотків голосів.

Натомість згідно із прогнозами, проєвропейська Демократична партія соціалістів (DPS), яку раніше очолював Джуканович, посіде друге місце, а просербський та проросійський Демократичний фронт (DF) - третє.

Як показують опитування, пропрезидентська сила PES не зможе отримати абсолютну більшість на виборах, тому їй доведеться шукати партнерів для коаліції. Її лідер Мілойко Спаїч обіцяє омолодити економіку, яка є надто залежною від туризму.

"Ми єдині, хто говорить про інфра-

структуру, про податкові реформи", - каже він. Його партія підтримує вступ до ЄС, але виступає за більш тісні стосунки із Сербією.

Країна є кандидатом на вступ до ЄС, але спочатку має викоринити корупцію та злочинність. Багато років Чорногорія була розділена на тих, хто ідентифікує себе як чорногорців, та тих, хто вважає себе сербами.

Після невдалої спроби держперевороту 2017 року, у якому уряд звинуватили російських агентів та сербських націоналістів, країна вступила до НАТО. Тоді Москва та Белград відкинули звинувачення на свій бік.

На відміну від Сербії, Чорногорія доєдналась до санкцій проти Росії після повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

США РОЗРОБЛЯЮТЬ РЕФОРМУ РАДБЕЗУ ООН - ЗМІ

Вашингтон хоче ввести до складу Ради Безпеки ООН шість нових постійних членів без права вето. Ідея виникла на тлі розчарування нездатністю Радбезу стримувати глобальні конфлікти, зокрема війну Росії проти України.

США розробляють реформу Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй (ООН) через "зростаюче розчарування нездатністю Радбезу зупинити глобальні конфлікти", зокрема війну Росії проти України, повідомило 12 червня американське видання The Washington Post із посиланням на джерела.

Вашингтон пропонує ввести до складу Радбезу до шести нових постійних країн-членів, які не матимуть права вето. Постійна представниця США в ООН Лінда Томас-

Грінфілд консультується з дипломатами зі 193 держав, які входять до організації, щоб отримати їхні відгуки на цю ініціативу, йдеться у публікації.

"Ми хочемо, щоб міжнародні інституції працювали так, аби ми могли обговорювати та намагатися вирішувати міжнародні конфлікти. Ми повинні чітко усвідомлювати успіхи й невдачі, яких ми досягли за ці роки, але немає жодних сумнівів, що з цими інституціями нам краще, ніж без них", - сказав співрозмовник видання.

З моменту створення ООН після Другої світової війни постійними членами Радбезу були США, Франція, Великобританія, Китай та СРСР (зараз Росія як його правонаступниця). Ці країни мають право вето з питань, що стосуються війни та миру. 10 непостійних членів Радбезу, половину з яких Генеральна асамблея ООН змінює щороку, не мають такого права.

Будь-яка реформа Радбезу вимагатиме схвалення щонайменше 128 з 193 країн-членів і, оскільки вона потягне за собою зміни до Статуту ООН, ратифікацію всіма постійними членами.

СПРАВА ПРО ТАЄМНІ ДОКУМЕНТИ: ТРАМПУ ДОЗВОЛИЛИ ПОКИНУТИ СУД БЕЗ ЗАСТАВИ

Експрезидент США Дональд Трамп заперечує свою провину за кожним із 37 пунктів обвинувачення в справі про зберігання секретних документів.

Колишній президент США Дональд Трамп не визнав себе винним у кримінальній справі про незаконне зберігання документів, пов'язаних з національною безпе-

кою. Політик виступив у суді в Маямі у вівторок, 13 червня.

Трампу дозволили покинути суд без застави, обмежень на пересування чи якихось інших умов. Йому лише забороняється спілкуватися з потенційними свідками в справі.

Біля будівлі суду зібралися кілька десятків прихильників Трампа. Дехто був у бейсболках зі слоганом його передвиборної кампанії "Зробимо Америку знову великою", один приніс табличку "Звинувачуйте Джека Сміта" - прокурора, який висунув обвинувачення проти експрезидента. Раніше сам політик у власній соціальній мережі Truth назвав Сміта "бандитом" і "божевільним".

Після суду Трамп привітав прихильників у кубинському ресторані в Маямі. "Думаю, що тут усе підлаштовано", - заявив він. Згодом екс-президент повернувся до гольф-клубу в Бедмінстері штату Нью-Джерсі, щоб виступити там з промовою перед прихильниками, пише агентство Reuters.

Трампа обвинувачують за 37 пунктами після рейду Федерального бюро розслідувань (ФБР) у його маєток у Флориді. Зокрема, його звинувачують в порушенні закону про шпигунство та інших законодавчих актів у зв'язку з тим, що він не передав до національного архіву секретні документи після того, як покинув посаду президента в 2021 році. Крім того, йому закидають змову для перешкодження слідчим і свідоме розкриття таємниць в галузі нацбезпеки особам, які не мали необхідного допуску.

Це вже друга кримінальна справа проти Трампа. У квітні його звинуватили в справі про хабар за мовчання порноакторці Стормі Деніелс перед президентськими виборами 2016 року. Судовий процес розпочнеться в березні 2024 року. За оцінками експертів, Трамп є фаворитом у боротьбі за номінацію

кандидатом у президенти США від Республіканської партії на виборах 5 листопада 2024 року. Навіть якщо його визнають винним за будь-яким зі звинувачень та ув'язняють, це не позбавить його права балотуватися.

ЄВРОПАРЛАМЕНТ СХВАЛИВ ПЛАН РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Після схвалення проекту правил євродепутати розпочнуть переговори з 27 країнами-членами ЄС щодо остаточного варіанту закону про регулювання ШІ. Він може стати першим у світі.

Європейський парламент схвалив у середу, 14 червня, проєкт тексту, який ляже в основу майбутнього закону, що регулюватиме правила в сфері штучного інтелекту (ШІ).

Ініціатива регулювання ШІ виникла у Європейському Союзі ще в 2021 році, але набула більшої актуальності після появи минулого року бота ChatGPT, що продемонстрував нові досягнення та можливі ризики в цій галузі.

Після схвалення плану законодавці розпочнуть переговори з 27 країнами-членами ЄС щодо остаточного варіанту закону. Якщо Брюссель досягне своєї амбітної мети ухвалити його до кінця року, це буде перший у світі закон, що регулює ШІ.

Водночас закон зможе набути чинності не раніше 2026 року, що змусить Євросоюз наполягати на укладенні добровільних тимчасових пактів з технологічними компаніями, пише агентство AFP.

Особливі вимоги будуть до генеративних систем, таких як ChatGPT і DALL-E, що здатні створювати текст, зображення, аудіо

та медіафайли. Вони муситимуть інформувати користувачів про те, що контент був створений машиною, а не людиною.

Євродепутати називають свій законопроект "історичним" і відкидають критику, що він може швидше зашкодити, ніж сприяти інноваціям.

У ФІНЛЯНДІЇ СФОРМУВАЛИ ПРАВЛЯЧУ КОАЛІЦІЮ

У новому фінському уряді під керівництвом Петтері Орпо будуть представлені чотири партії, зокрема правопопулістська "Справжні фіни". Урядовій угоді передували сім тижнів перемовин.

У Фінляндії після семи тижнів переговорів чотири партії погодили створення коаліційного уряду на чолі з прем'єр-міністром Петтері Орпо. Склад нового кабінету, а також його програму оголосять в п'ятницю, 16 червня.

Перемовини про формування нової урядової коаліції тривали незвично довго. Тільки на початку 1950-х років був випадок, коли вони тривали довше - 79 днів, нагадує фінський суспільний мовник Yle.

Новий уряд, за оцінками ЗМІ, стане "найбільш правим у Фінляндії після Другої світової війни". Крім консервативної Національної коаліційної партії, лідером якої є Орпо, до нього увійдуть правопопулістська партія "Справжні фіни", Шведська народна партія та християнські демократи.

Орпо змінить на посаді прем'єра Фінляндії представницю Соціал-демократичної партії Санну Марін, яка подала у відставку в квітні.

Марін користувалася популярністю у населення завдяки успішній боротьбі з пандемією коронавірусу та політиці, яку вона проводила після початку повномасштабної війни Росії проти України. Проте її партія зазнала поразки на останніх парламентських виборах. Одним із головних завдань нового уряду, як очікується, стане скорочення державного боргу. Орпо вже запевнив, що підтримка України Фінляндією залишиться непохитною.

ЄС ЗАСУДИВ НАМИРИ РФ ПРОВЕСТИ "ВИБОРИ" НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Плани провести псевдовибори на захопленій території України - це ще одна марна спроба РФ надати легітимність незаконному військовому контролю над українськими чотирма областями і Кримом, заявили в ЄС.

Намір Центральної виборчої комісії РФ провести у вересні на захоплених нею територіях України так звані "вибори" є порушенням норм міжнародного права. Про це йдеться в заяві офіційного представника Європейської Комісії Пітера Стано, поширеній у суботу, 17 червня.

"Це ще одна марна спроба Росії надати легітимність її незаконному військовому контролю та спробі анексії українських Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, а також автономної республіки Крим та міста Севастополя", - наголошується в заяві. Таке рішення "серйозно порушує Статут ООН, а також незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України", і у РФ "відсутні за-

конні підстави для таких дій на території України".

Представник Єврокомісії попередив, що Росія та її політичне керівництво, а також усі причетні до організації "голосування" на території України "зіткнуться з наслідками своїх протизаконних дій". "Європейський Союз, як і раніше, непохитний у своїй підтримці України. Росія повинна негайно, повністю і без жодних умов вивести свої війська і військову техніку з усієї території України в її міжнародно визнаних кордонах", - додав Петер Стано.

ЦВК РФ 15 червня оголосила про проведення 10 вересня 2023 року так званих "виборів" на контрольованих російськими силами територіях у Донецькій, Луганській, Херсонській та Запорізькій областях України. Вибори також відбудуться в анексованому Росією Криму.

ПОПРИ ПРОТЕСТИ НЕТАНЬЯХУ МАЄ НАМІР ЗДІЙСНИТИ СУДОВУ РЕФОРМУ

Прем'єр-міністр Ізраїлю Біньямін Нетаньяху стверджує, що опозиція лише імітує діалог щодо суперечливої судової реформи. Він заявив, що має намір продовжити її.

Прем'єр-міністр Ізраїлю Біньямін Нетаньяху має намір продовжити суперечливу реформу судової системи, попри багатомісячні масові вуличні протести. На засіданні кабінету міністрів в Єрусалимі у неділю, 18 червня, Нетаньяху звинуватив опозицію у затягуванні часу на переговорах щодо цього питання за посередництва президента Іцхака Герцога.

Прем'єр сказав, що опозиційні політики Яір Лапід і Бенні Ганц лише

імітували діалог і ніколи не мали наміру шукати спільної мови з урядом. "Саме тому ми зберемося цього тижня і зробимо практичні кроки", - пообіцяв Нетаньяху, цитує агентство dra.

Нагадавши про перемогу своєї партії на парламентських виборах минулого року, він додав, що просування судової реформи буде зроблено відповідно до "мандату, який ми отримали на зміни в системі правосуддя".

Натомість лідер опозиції Лапід попередив, що рішення Нетаньяху "завдасть смертельного удару по економіці, поставить під загрозу безпеку і розділить ізраїльський народ на частини".

У березні Нетаньяху заявив, що відкладе свій план реформування судової системи на кілька тижнів у відповідь на протести і дедалі масштабніші страйки працівників підприємств. За місяці, що минули з того часу, переговори між урядом і опозицією так і не привели до компромісної угоди.

14 червня представники опозиції заявили, що продовжать переговори лише тоді, коли буде сформована комісія з відбору суддів - орган, який призначатиме суддів. Призначення суддів лежить в основі реформи, яку просуває уряд Нетаньяху. Це робиться з метою послаблення повноважень Верховного суду країни, який у коаліції звинувачують у надмірному втручанні в політику.

Серед іншого, у разі ухвалення реформи уряд отримає більше повноважень у процесі призначення суддів, а парламент отримає право скасовувати рішення Верховного суду простою більшістю голосів. Критики вбачають у цьому небезпеку для демократії і попереджають про національну кризу.

Ввечері у суботу, 17 червня, десятки тисяч людей вкотре вийшли на демонстрацію проти цих планів. Протести проти судової реформи тривають вже 24-й тиждень.

СЕНАТ АВСТРАЛІЇ ДАВ ДОБРО НА РЕФЕРЕНДУМ ПРО ПРАВА АБОРИГЕНІВ

Нижня палата парламенту Австралії вже схвалила проведення референдуму. Аборигени за підсумками всенародного опитування можуть отримати в парламенті дорадчий голос із питань, що стосуються корінного населення.

Сенат Австралії в понеділок, 19 червня, відкрив шлях до проведення референдуму про закріплення прав корінного населення в конституції країни. Аборигени мають також отримати особливе право голосу в парламенті.

Як повідомляють міжнародні інформагентції, за проведення референдуму проголосували 52 сенатори, 19 висловилися проти. Всенародне опитування має відбутися цього року.

"Парламенти ухвалюють закони, але історію творять люди... Це ваш час, ваш шанс, ваша можливість стати частиною історії", - заявив прем'єр-міністр країни Ентоні Албаніз на прес-конференції після ухвалення законопроекту, цитує Reuters. Очікується, що референдум відбудеться в період між жовтнем і груднем 2023 року. Якщо більшість австралійців підтримає винесені на голосування пропозиції, то до конституції Австралії будуть внесені зміни.

Аборигени відповідно до поправок отримають можливість створити в парламенті власний консультативний комітет з особливим правом голосу. Цей комітет консультуватиме парламентаріїв з питань корінного населення. Рекомендації комітету не будуть обов'язковими до виконання.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

УКРАЇНСЬКОГО ЧАСОПИСУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Антоні АБАТ Нінет, Данія

Професор, Університет Копенгагену, Центр порівняльних і Європейських досліджень

Барон Андре АЛЕН, Бельгія

Почесний професор, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду Бельгії, почесний Президент Конституційного Суду Бельгії, почесний професор конституційного права університеті KU Leuven, почесний секретар Ради Міністрів Бельгії, суддя ad hoc ЄСПЛ

Юрій БАРАБАШ, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України, НУ "Харківська юридична академія"

Олена БОРИСЛАВСЬКА, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Любомир БОРИСЛАВСЬКИЙ, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, член Конституційної Комісії

Мілош БЕК, Австрія

Професор історії європейського та конституційного права у Віденському університеті. Постійний науковий співробітник IWM

Оксана ГРИЩУК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, суддя Конституційного Суду України

Петер Міхаель ГУБЕР, Німеччина

Професор, доктор юридичних наук, суддя Федерального Конституційного Суду

Павло ГУРАЛЬ, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Мирослав ГРАНАТ, Польща

професор, Університет кардинала Штефана Вишинського, Варшава, суддя Конституційного трибуналу Республіки Польща у відставці

Дейнюс ЖАЛІМАС, Литва

Професор, Інститут міжнародного та європейського права, Вільнюський університет, суддя Конституційного Суду Литви, голова Конституційного Суду Литви

Гілберт Пол КАРРАСКО, США

Професор, Університет Уіллеміт (Орегон)

Микола КОЗЮБРА, Україна

Професор, доктор юридичних наук, НУ "Києво-Могилянська академія", член-кореспондент Національної Академії правових наук України, дійсний член Української Академії політичних наук, суддя Конституційного Суду України у відставці

Віктор КОЛІСНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України, НУ "Харківська юридична академія", суддя Конституційного Суду України

Анжеліка КРУСЯН, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Національний Університет "Одеська юридична академія"

Кшиштоф ЕКХАРДТ, Польща

Професор, доктор наук, Декан Іногороднього юридичного Факультету і Адміністрації у Жешуві, Вища школа права і адміністрації

Микола МЕЛЬНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду України

Наталія МІШИНА, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Національний Університет "Одеська юридична академія"

Екхарт ПАХЕ, Німеччина

Професор, Вюрцбурзький університет Юліуса Максиміліана

Райнер АРНОЛЬД, Німеччина

Honoris causa доктор права, професор університету Регенсбургу (Німеччина), постійний член Міжнародної академії порівняльного правознавства, член-кореспондент Болонської академії наук

Сергій РІЗНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Ігор СЛІДЕНКО, Україна

Доцент, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду України

Ольга СОВГИРЯ, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Київський національний університет імені Т. Шевченка, суддя Конституційного Суду України

Петро СТЕЦЮК, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук, доктор права, Київський національний університет імені Т. Шевченка

Іван ХАЛЯЖ, Угорщина

Професор, доктор юридичних наук, голова Інституту конституційного права

Станіслав ШЕВЧУК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ 22166-12066Р від 07.06.2016

Часопис включено до переліку наукових фахових видань України

ISSN 2519-2590

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ

Журнал, щоквартальник

Мета і тематика. Український часопис конституційного права має на меті створення платформи для фахового обговорення сучасних проблем конституціоналізму та поширення якісного контенту з цієї проблематики, передусім для українського читача.

ЗАСНОВНИКИ:

Львівський національний університет
імені Івана Франка (Код ЄДРПОУ 02070987)
79000, Україна, м. Львів, вул. Університетська, 1

Громадська організація
«Центр конституційних ініціатив» (Код ЄДРПОУ 38763646)

ТОВ «Редакція журналу «Український часопис
конституційного права» (Код ЄДРПОУ 40252310)

Журнали українською та англійською мовами
доступні для купівлі і передплати.

Заявки можна оформити на сайті
www.constjournal.com

або за зверненням на адресу:
editor@constjournal.com

ВИДАВЕЦЬ:

Редакція журналу «Український часопис
конституційного права»

Головні редактори: Олена Бориславська, Сергій Різник
Редактор електронної версії журналу: Євген Пілат
Випусковий редактор: Вікторія Дубас
Відповідальний секретар: Христина Слюсарчук
Асистент редактора: Ярина Нечипорук
Літературний редактор: Оксана Карнієнко
Перекладач: Христина Стягар

Місцезнаходження редакції:
79018, Львівська обл., м. Львів,
вул. Стороженка, буд. 12, кв. 501

e-mail: editor@constjournal.com www.constjournal.com

Підписано до друку 30.06.2023 р. Тираж 100 прим.

Друк: ТзОВ «Український часопис конституційного права»
Формат видання: 84×108/16